

ՀԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԲՈՆԱԴԱՏՈՒԱԾ ԶԱՐՈՁԻՉՆԵՐԸ

(1937-1938 թթ.)

(Ըստ Պետական

Անվտանգութեան Կոմիտէի Փաստաթղթերի)

ՔՆԱՐԻԿ ԱՌԱԳԵԱՆ

Ստալինեան բռնատիրութեան տարիներին (1924-1953) Հայ ազգի անմեղ ընակչութեան հետ միասին նահատակուեցին հարիւրաւոր հոգեւորականներ, այդ թւում նաեւ Հայ աւետարանական քարոզիչներ:

Հայաստանի Հանրապետութեան Ազգային Անվտանգութեան Նախարարութեան (ՀՀ ԱԱՆ) արխիւում առկայ են 1937-1938ին բռնադատուած Հայ աւետարանական 5 քարոզիչներից 4ի (Վերապատուելի Ռաֆայէլ Մելիք-Աղամեան, Պատուելի Տրդատ (Տիտոս) Թաթոս) Մանուկեան, Եփրեմ Մկրտչեան, Երուսեղ Տէր-Գալուստեան) վերաբերեալ գործեր¹: Յիշեալ գործերը պահուում են Նախարարութեան Կարճուած Գործերի Ֆոնդում (ԿԳՖ):

Այդ փաստաթղթերին մեզ հնարաւորութիւն է ընձեռնուել ծանօթանալ անմիջականօրէն տեղում, շնորհիւ ՀՀ ԱԱՆ Հասարակայնութեան եւ Մամուլի Հետ Կապի Ծառայութեան պետ, գնդապետ, պատմական գիտութիւնների դոկտոր Արմենակ Մանուկեանի բարեացակամ աջակցութեան: Մանուկեանն իր պատասխանատու ծառայութեանը զուգահեռ շնորհակալ աշխատանք է իրականացրել ԱԱՆ արխիւներից հանելով, ուսումնասիրելով եւ հրատարակելով Հայ առաքելական եկեղեցու բռնադատուած հոգեւորականների, ինչպէս նաեւ քաղաքական հալածանքների ենթարկուած հասարակութեան միւս խաւերի ներկայացուցիչների վերաբերեալ փաստաթղթերը²:

Հանգամանօրէն վերլուծելով Հայաստանում ստալինեան բռնատիրութեան ողջ ժամանակաշրջանը եւ դրա ողբերգական հետեւանքները Հայ հասարակութեան բոլոր շերտերի վրայ՝ Մանուկեանն իր աշխատութիւններում Հայ առաքելական բռնադատուած հոգեւորականների կողքին վիճակագրական տուեալների եւ այլ տեղեկութիւնների հիման վրայ անդրադարձել է նաեւ երկրում առկայ կրօնական միւս ուղղութիւնների՝ Հայ աւետարանական եւ Հայ կաթողիկէ եկեղեցիների, ինչպէս նաեւ՝ տարբեր աղանդների ներկայացուցիչների նկատմամբ կիրառուած քաղաքական բռնաճշմանքներին:

Արեւելահայ իրականութեան մէջ աւետարանական գաղափարների սկզբնաւորման ու տարածման, ինչպէս նաեւ առաջին քարոզիչների գործունէութեան (մինչեւ 1920ականների վերջ) մասին առաւել հանգամանալից ներկայաց-

րել է Հայ աւետարանականութեան երախտաշատ պատմագիր Վեր. Եղիա Քաւունին³։

Արեւելեան Հայաստանում եւ Անդրկովկասում աւետարանականութեան ամբողջական պատմութիւնը (սկզբնաւորումից մինչեւ մեր օրերը) ներկայացնելու շնորհակալ աշխատանքն են իրականացրել Արտաշէս Ղազարեանը եւ Վեր. Ռոնէ Ներսէս Լեւոնեանը⁴։ Ներկայացնելով խորհրդային Հայաստանում աւետարանական եկեղեցու գործունէութեան արեւմտեան դրդապատճառները՝ հեղինակները, այնուամենայնիւ, հպանցիկ են անդրադարձել ստալինեան բռնատիրութեան զոհ գնացած եւ առաւելապէս 1937-1938ին բռնադատուած Հայ աւետարանական քարոզիչներին՝ նշելով, որ առանձին հետազօտման են կարօտ «...1920-50-ական քք.-ին հալածուած, բռնադատուած, աքսորուած հայ աւետարանականներին վերաբերող միւսերը»⁵։

Այդ իսկ նպատակով ձեռնամուխ ենք եղել լոյս աշխարհ հանելու Հայ աւետարանական բռնադատուած քարոզիչների վերաբերեալ Պետական Անվտանգութեան Կոմիտէի (ՊԱԿ) արխիւային սոյն փաստաթղթերը, որոնք ամբողջութեամբ Հրատարակուած են առաջին անգամ։

1920ականներին ողջ խորհրդային Միութիւնում, ընդ որում նաեւ Հայաստանում, եկեղեցիների փակումով, կողոպուտով եւ աւերումով սկզբնաւորուած կոմունիստական-աթէիստական արշաւը շատ շուտով տարածուել է նաեւ Հայ Հոգեւոր սպասաւորների վրայ՝ առանց յարանուանական խտրութեան։

Այդ պայմաններում Հայ աւետարանական քարոզիչներին շատերին արտաքսեցին Հայաստանից, կամ էլ՝ աքսորեցին հեռաւոր Միրիք։ Առաջին աքսորուած Հայ աւետարանականների թւում էր նաեւ Արարատեան Հայ Աւետարանական Միութեան նախագահ, պերճախօս քարոզիչ եւ կարող աւետարանական գործիչ Վեր. Վահան Միքայիւեանը, որը 1928ին աքսորուել էր Միրիք եւ այնտեղ էլ կնքել իր մահականացուն⁶։ Յաւօք ԱԱՆում նրա վերաբերեալ գործ դեռեւս չի յայտնարերուել։

Միացեալ Պետական Քաղաքական Վարչութեան (ՄՊՔՎ) նախագահի տեղակալ Գ. Եագոզայի կողմից 1930 Մարտի 22ին հաստատուած «Եկեղեցական շարժման վիճակի եւ հեռանկարների մասին» «խիստ Գաղտնի» նշումով շրջաբերականում գրուած էր. «Սոցիալիստական շինարարութեան հսկայական թափը ԽՍՀՄում, կոլտնտեսային շարժման բուռն զարգացումը եւ կուլակների, որպէս դասակարգի լիկուիդացման գործընթացը, այժմ պահանջում է ուղղակի փոփոխութիւններ, միմչեւ այժմ մեր կողմից եկեղեցականների մկատմամբ տարտուղ աշխատանքում։

Դասակարգային պայքարի սրման հետ կապուած, շատ եկեղեցական կազմակերպութիւններ քաւականին դուրս են եկել գործողութեան այն շրջանակներից, որոնցում նրանք առաջ զբաղուում էին, եւ դարձել են քացայայտ

հակայեղափոխական կազմակերպություններ՝ իրենց առաջ դնելով քաղաքական խնդիրներ:

...Աղօթատների փակումը, հարկերը պաշտամունքի սպասարկումների վերայ, կուլակաթափության ինստիտուտի ամողորք կիրառումը շատ արագ ակտիվացրին բոլոր հոսանքների քահանաներին...: Նրանք սկսեցին չափազանց ակտիվ դիմադրել դրան: Համընդհանուր կոլեկտիվացման շրջաններում, որտեղ եկեղեցու լիկուիդացման կոմպանիան գնում էր եռամսհուն տեմպով, մենք կարող էինք հաստատել, որ տարբեր եկեղեցական ուղղություններին պատկանելը, համարեա ոչ մի դեր չի խաղում եկեղեցականների քաղաքական տրամադրություններում, բոլոր քահանաները այստեղ ներկայանում են որպես սոցիալիստական շինարարության չարացած եւ ակտիվ թշնամիներ, եւ ամեն տարբերություն հոսանքների միջեւ, այստեղ փաստօրեն հարթում է»⁷:

* * *

ՊԱԿԻ արխիւային գործերում քննութեան նիւթերն ու արձանագրութիւնները կազմուած եւ դասակարգուած են բաւականին անփոյթ՝ առանց ժամանակագրական յաջորդականութեան պահպանման, յաճախ իրարամերձ գրուածքներով, իսկ գրագրութիւնների գերակշիռ մասը ներկայացուած է կիսագրագէտ ռուսերէն, որոնք Հայերէնով կատարուած հարցաքննութիւնների կամային թարգմանութիւններն են: Հետեւաբար, ռուսերէնից Հայերէն մեր կատարած մանրակրկիտ ու բառացի թարգմանութիւններում աշխատել ենք անաղարտ պահել ՊԱԿԻ քննիչների կազմած արձանագրութիւնների շարադրանքի պարզունակ ոճը, իր ժամանակի համար բնորոշ լեզուն, շարահիւսական եւ տերմինաբանական անճշտութիւնները (եկեղեցական եւ կրօնական տերմինների չիմացութիւն, բողոքական եւ կաթողիկէ յարանուանութիւնների տարբերական անկարողութիւն եւն-):

Գործերում փաստերի եւ տուեալների ոչ-ճիշտ ներկայացնելն իսկ «...լուսագոյնս վկայում է այն մասին, թէ ինչ ծնելով էր աշխատում իրաւապահայան մեքենան ստալինեան մեմալիքութեան տարիներին եւ միաժամանակ մախազգոյշացնում հետազօտողներին, որ մեծ վերապահութեամբ մօտենում թէ այս եւ թէ այդ տարիների միւս գործերում գտնուող փաստաթղթերի բովանդակութեանը»⁸:

Հարցաքննութեան նիւթերին ծանօթանալիս պարզ է դառնում, թէ ինչպիսի միտումնաւորութեամբ, խարդաւանքներով ու կտտանքներով են օրէնքի անունից Հանդէս եկող քննիչները միամիտ ու անմեղ ամբաստանեալներից ցուցմունքներ կորզել, դրանք մեղադրանք սարքելու նախօրօք մշակուած իրենց կաղապարին համապատասխանեցրել, փաստաթղթեր կեղծել, առանց թարգմանիչի ռուսերէն արձանագրութիւններ կազմել եւ ստորագրութիւններ կորզել, վկաներից իրենց համար ցանկալի եւ գունագարդուած ցուցմունքներ պոկել, ապա՝ միանման թխուած գործերն ուղարկել Ներքին Գործերի Ժողովրդական կոմիտարիատի (ՆԳԺԿ) Շեւակի դատաստանին:

կրօնին, հաւատքին եւ հայրենիքին նուիրուած հայ աւետարանական քարոզիչներէր կ'մանջ հարկադրուած ընդունել են իրենց վրայ բարդուած յանցանքները, իսկ ոմանք էլ՝ ոչ: Սակայն դատաւիճիւրը, այնուամենայնիւ, անրեկանելի է եղել: Այդ մասին Մանուկեանը գրել է. «...Իրողութիւն է, որ այդ տարիներին, մերքին կարգադրութեամբ, քննչական մարմիններին թոյլատրուած էր կտտանքների կիրառումը, իսկ, եթէ դրան աւելացնենք, այն որ միայն մեղադրեալի խոստովանութիւնը իր «կատարած յանցագործութեան» մասին օրէնսգէտի համար բաւարար հիմք էր՝ նրան դատապարտելու, ապա պարզ կը դառնայ, թէ խիղճը ու բարոյականութիւնը կորցրած քննիչը ինչպիսի «փայտուն» արդիւնքների կարող էր հասնել «ժողովրդի թշնամիներին» բացայայտելու ուղղութեամբ»⁹:

Միաժամանակ, դատապարտուածները եւ նրանց հարազատները, ապաւինելով «ստալինեան սահմանադրութեանը», արդարութեան փնտռողներով խնդրագիր-նամակներով շարունակել են դիմել երկրի բարձրաստիճան ղեկավարներին՝ **ՆՍԿԿ** կի Գլխաւոր քարտուղար Իոսիֆ Ստալինին, **ՆՍՇՄ** ներքին Գործերի Ժողովրդական կոմիսար Լաւրենտի Բերիային, **ՆՍՇՄ** Գերագոյն Ռորէրդի Նախագահութեան նախագահ Միխայիլ Կալինինին, արդարացման յոյսով, սակայն՝ ապարդիւն:

Հայ աւետարանական քարոզիչների նկատմամբ առաջադրուած մեղադրանքներն ու կիրառուած պատիժներն ընդհանուր առմամբ համանման էին 1930ականներին բռնադատուած իրենց միւս հայրենակիցներին ներկայացուած մեղադրանքներին (հակասովետական ագիտացիա եւ պրոպագանդա, կրօնական քարոզչութիւն, կուլակադաշնակցական, տրոցկիստա-զինովեական հակաեղափոխական գործունէութիւն, օտարերկրեայ իմպերիալիզմին եւ Ֆրչիզմին գործակալ-լրտեսութիւն եւն.) եւ կիրառուած պատիժներին (3-5 եւ մինչեւ 10 տարի ազատազրկում կամ աքսոր եւ կամ՝ գնդակահարութիւն):

Այդուհանդերձ, հայ աւետարանական քարոզիչներին ներկայացուող մեղադրանքներն ունէին նաեւ իրենց առանձնաշատուկ իւրայատկութիւնները: Այսպէս, նրանց մեղադրում էին արտասահմանից (Գերմանիա, ԱՄՆ եւն.) հոգեւոր գրականութիւն, ինչպէս նաեւ, որպէս աշխատավարձ, վալիւտա ստանալու, արտասահմանում ծնուած կամ ապրած լինելու, օտարազգիների հետ հանդիպումներ ունենալու, հոգեւոր եւ լրտեսական գործունէութիւն ծաւալելու, Սովետական Միութիւնը որպէս անհաւատներին երկրի ներկայացնելու եւ հասարակութեան լայն շերտերին (նաեւ՝ պատանիներ, երիտասարդներ, կանաք) հակասովետական քարոզչութեան մեջ ներգրաւելու համար եւն.:

Ստալինի մահից յետոյ թոյլատրուել է անձամբ կամ հարազատների միջոցով դիմել համապատասխան մարմիններին վերանայելու անհիմն բռնադատուածների գործերը եւ վերականգնելու նրանց բարի անունը: 1955-80ականներին ՀՍՍՀ Գերագոյն Դատարանի կողմից վերանայուել են ՊԱԿի որոշ գործեր, ընդ որում նաեւ՝ բռնադատուած հայ աւետարանական & քարոզիչների գոր-

ծերր: Նրանց վերաբերեալ գործերը կարճուել են յանցակազմի բացակայութեան պատճառով եւ նրանք բոլորն էլ արդարացուել են յետմահու:

Այսպիսով, Հայ աւետարանական եկեղեցու քարոզիչները եւս կիսել են իրենց Հայրենակիցներին բաժին ընկած ժամանակաշրջանի ողջ դժուարութիւններն ու Հայածանքները: Հայածանքներ, որոնք, անկախ ընդգրկած բռնադատուածների թուաքանակից, մարդկութեան դէմ ուղղուած ոճրագործութիւն էին, արժանի՝ Համընդհանուր դատապարտման, որպէսզի նման երեւոյթներ պատմութեան մէջ այլեւս երբեք չկրկնուեն:

* * *

Ստորեւ ներկայացնում ենք Հայ աւետարանական բռնադատուած քարոզիչների Համառօտ կենսագրականները, որոնք քաղել ենք ԱԱՆՈւմ պահուող նրանց գործերի նիւթերից:

Վերապատուելի Ռաֆայէլ Կարապետի Մելիք-Աղամեան (ծնուած՝ 01-10-1872, Նախիջեւանի գաւառի Վերին Ագուլիս գիւղ - գնդակահարուած՝ 08-10-1937ին, Լենինական (այժմ՝ Գիւմրի) - 1894ին աւարտել է էջմիածնի Հոգեւոր Ճեմարանը: Եղել է Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, Աւստրիայում, Իտալիայում, Շուեցարիայում: Վարդապետի աստիճանով դասաւանդել է էջմիածնի Հոգեւոր Ճեմարանում: 1907-1909ին սովորել է (որպէս ազատ ունկնդիր) Գերմանիայի Մարբուրգ եւ Հայլէ քաղաքների Աստուածաբանական ֆակուլտետներում, ապա՝ Թիֆլիսում զբաղուել ուսուցչութեամբ եւ աշխատել Հորիզոն թերթի խմբագրութիւնում: 1909ին հրաժարուել է վարդապետութեան աստիճանից: 1912-1915ին ուսուցչութիւն է արել Վանի վարժապետանոցում, ապա՝ Ալեքսանդրապոլում (այժմ՝ Գիւմրի): 1921-1923ին եղել է կրօնի ուսուցիչ Ամերկոմի որբանոցներում, ապա՝ տեղի 17րդ որբանոցի վարիչ: 1924-1926ին Գերմանիայի Միսիոներական Կազմակերպութեան առաջարկով դարձել է Լենինականի Աւետարանական (Մկրտչական) Եկեղեցու քարոզիչ, ապա՝ նոյն Համայնքի նախագահ: 1925ից աւետարանական դասընթացներ է իրականացրել Հայ Առաքելական Եկեղեցում: Նիւթական օժանդակութիւն է ստացել Գերմանիայի Հայ աւետարանական Համայնքից: 1928ին հակայնդափոխական-կրօնական ակտիւ գործունէութեան մեղադրանքով 3 տարով աքսորուել է Սուրբ-Կիլի: 1931ին վերադառնալով՝ գերմաներէն է դասաւանդել Լենինականի Տեքստիլ ֆաբրիկայում, Կաթի Տեխնիկումում, Մանկավարժական ինստիտուտում, թիւ 6 դպրոցում, աշխատել է Բանուոր եւ Մանածաղթ թերթերի խմբագրութիւններում որպէս թարգմանիչ եւ սրբագրիչ: Ամուսնացած էր Արփենիկի հետ, ունէր երեք զաւակ: 1937 Հոկտեմբերին դատապարտուել է գնդակահարութեան: 1957 Դեկտեմբերին նրա վերաբերեալ գործը կարճուել է յանցակազմի բացակայութեան պատճառով:

Պատուելի Տրդատ (Տիտոս/Թաթոս) Գրիգորի Մանուկեան (ծնուած՝ 1875 Վաղարշապատի շրջանի Սամաղար (այժմ՝ Գեղակերտ) գիւղում - գնդակա-

Հարուած՝ 13.03.1937ին, Երեւան): 1897-1900ին որպէս կրտսեր ենթասպայ ծառայել է Կարսի բանակում: Կրթուած: 1923ից եղել է Աւետարանական կրօնական Համայնքի ղեկավար եւ՝ Վաղարշապատի շրջանի Սամաղար գիւղում քարոզիչ: Կուլակայութեան քննարկուել է արուել եւ 1931ին աքսորուել 5 տարով, սակայն 1933ին առողջական պատճառով ժամկէտից չուտ ազատուել է: Աքսորից վերադառնալով՝ Հարունակել է աւետարանական քարոզչութիւնը Երեւանի աւետարանական Համայնքում: Աշխատել է որպէս բանուոր: Ամուսնացած էր, ունէր մէկ զաւակ: 1938 Մարտին դատաւարտուել է զնդակահարութեան: 1957 Դեկտեմբերին նրա վերաբերեալ գործը կարճուել է յանցակազմի բացակայութեան պատճառով:

Եփրեմ Անդրէասի Մկրտչեան (ծնուած 1895 Վաղարշապատի շրջանի Վաղարշապատ գիւղում - մահացած՝ 1942ին, Սփերդիլսկի մարզ, Վ. Տաւդա): 1915-1918ին ցարական բանակում ծառայել է որպէս զօրագնդի շտաբի գրագիր: Այնուհետեւ մինչեւ 1925 որպէս ուսուցիչ աշխատել է Վաղարշապատի շրջանի Վաղարշապատ, Սամաղար, Ֆրանգանոց գիւղերում, իսկ 1925-1930ին՝ վիճակագիր՝ Վաղարշապատի Շրջանային Գործադիր Կոմիտէում: 1931ին կուլակայութեան քննարկուել է արուել եւ փոխադրուել Երեւան: Ընդհուպ մինչեւ բանտարկուելը որպէս Հաշուապահ եւ վիճակագիր աշխատել է Երեւանի քաղաքային շինարարութիւնում, ինչպէս նաեւ՝ տնտեսագիտութիւն է դասաւանդել երեկոյան բանուորական կուրսերում: 1932ից քարոզել է Երեւանի աւետարանական Համայնքում, եղել նոյն Համայնքի Խորհրդի անդամ: Ամուսնացած էր Անահիտի հետ, ունէր չորս զաւակ: 1938 Մարտին դատաւարտուել է 10 տարուայ ազատազրկման՝ ուղղիչ աշխատանքային ճամբար, որտեղ եւ Հիւանդութեան պատճառով մահացել է 1942 Դեկտեմբերին: 1957 Դեկտեմբերին նրա վերաբերեալ գործը կարճուել է յանցակազմի բացակայութեան պատճառով:

Երուանդ Գալուստի Տէր-Գալուստեան (ծնուած 1893 Վան - մահացած՝ 1943ին, Սփերդիլսկի մարզ, Իրբիտ) - 1915ին ընտանիքով գաղթել է Երեւան: Արհեստով դերձակ էր: 1930ից Երեւանի աւետարանական Համայնքի քարոզիչ էր, իսկ 1938ից մինչեւ ձերբակալման օրը՝ նոյն Համայնքի Խորհրդի անդամ: Ամուսնացած էր Կատերինայի հետ, ունէր հինգ զաւակ: 1938 Մարտին դատաւարտուել է 10 տարուայ ազատազրկման՝ ուղղիչ աշխատանքային ճամբար, որտեղ եւ մահացել է 1943ին: 1961 Յունիսին նրա վերաբերեալ գործը կարճուել է յանցակազմի բացակայութեան պատճառով:

Ա. Ռաֆայել Կարապետի Մելիք-Աղամեանի թղթածրար

ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ
ԿԱՐԾՈՒԱԾ ԳՈՐԾԵՐԻ ՖՈՆԴ, Գործ 4194, ԿԳՖ 1, 1982

Անդրկովկասի ԽՖՍՀ ՆԳԺԿ, Քննչական գործ թիւ 19375 (Պահել ընդմիշտ)
(ռուս.)

Ռաֆայել Կարապետի Մելիք-Աղամեանի
նկատմամբ յայտուցուած մեղադրանքի շուրջ,
սկսուած՝ 8 Օգոստոսի, 1937ին - աւարտուած՝ 13 Սեպտեմբերի, 1937ին
(հատոր I, 1 հատորով գործ)

*Հետախուզական հաղորդագրութիւն թիւ 518, 09.03.1937, Լենինական, IV
բաժին (ռուս.)*

Հարցաքննութեան ժամանակ մախկին վարդապետ Ռաֆայել Մելիք-Ա-
ղամեանը ՀՍՍՀ Սահմանադրութեան առիթով յայտարարել է, որ Սահմա-
նադրութիւնը մախտոյի մման մորից կը ծախողուի, քչպետ քուէարկութիւնը
գաղտնի պիտի լինի, սակայն քուէատուփի մօտ կանգնած կոմունիստները,
որոնք պիտի որոշեն՝ ում համար քուէարկել. ինչպէս դաշնակեցիի ժամանակ
կաղտնեցիի, կոմունիստների եւ այլոց թեկնածութիւնները եւս դրուել են, բայց
մրանք չեն անցել, իրենցն է անցել (թ. 1):

* * *

*Հետախուզական հաղորդագրութիւն թիւ 1370, 17.07.1937, Լենինական, IV
բաժին (ռուս.)*

Գերմանական լեզուի դասատու Մելիք-Աղամեան Ռաֆայելը, մախկին վար-
դապետ, աւարտել է Էջմիածնի հոգեւոր ակադեմիան: Եղել է արտասահմա-
նում՝ Գերմանիայում: Մինչեւ 1928 աշխատել է Լենինականում՝ Ամերկոմում,
ուր դասաւանդել է «աստծոյ օրէնք» առարկան: ՆԳԺԿ օրգանների կողմից
բանտարկուել է եւ մատել 6-8 ամիս, որպէս կաթողիկեների (*իմա՝ աւետարանա-
կան* - Բ.Ա.) կրօնական աղանդի ղեկավար, որն այն ժամանակ կրօնական
քարոզ էր իրականացնում: Ուժեղ հաւատացեալ մարդ: Դասաւանդում է
մանկավարժական իմաստիտուտում, կաթմամբերքի տեխնիկումում եւ թիւ 6
դպրոցում:

IV բաժնի օպերատիւ լիազօր,
Պետ[ական] անվտ[անգութեան] միլիցիայի լէտենանտ Միրզոյեան
ՆԳԺԿ Լենինականի քաղաքային բաժնի
Պետ[ական] անվտ[անգութեան] աւագ լէտենանտ Մարգարեան (թ. 2)

* * *

Մեղադրական եզրակացութիւն (ռուս.)

Թիւ 245 գործի առիթով Լենինականի համայնքի աւետարանական-քրիս-
տոնեաների վրայ - ԲՈԼՈՐԻ,

Ռաֆայել Կարապետի ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ, 56 տարեկան,
և նույն համայնքի անդամ

Միևրան Խաչատուրի ԿՈՏԻԿԵԱՆԻ վրայ, 38 տարեկան,

որոնք մեղադրում են լրտեսության և Արեւմտա-եւրոպական երկրների ազդեցութեան տարածում իրականացնելու աշխատանքների մէջ, այսինքն՝ յանցագործութեան մէջ, նախատեսուած յօդ[ուած] 63 ՀՍՈՒՔՕ, հրատ[արակութիւն] 27 տ[արւոյ] (1927 թ. - Բ.Ա.): 25րդ տարւում (1925 թ. - Բ.Ա.) աւետարանական-քրիստոնեաների Անդրկովկասեան համագումարից յետոյ, որը տեղի էր ունեցել Թիֆլիս քաղաքում, Արարատեան համայնքի մի մասը կազմող Լենինականի համայնքը, մասնատուել է կազմել է ինքնուրոյն համայնք, որը յետագայում խզել է բոլոր տեսակի կապերը Արարատեան համայնքի հետ՝ կապ հաստատելով Անդրկովկասեան աւետարանական-քրիստոնեաների «ՎՍԵԽ» բաժանմունքի հետ:

1926ի սկզբին հայ-գրիգորեանական եկեղեցու նախկին վարդապետ՝ Ռաֆայել Մելիք-Աղամեանը, որը 1924ի սկզբին Գերմանիայի միսիոներական կազմակերպութեան առաջարկով անցել է Լենինականի աւետարանական-քրիստոնեաների եկեղեցի, իսկ յետագայում ըմտրուել է վերոյիշեալ համայնքի նախագահ, սիստեմատիկ կերպով ստացել է դրամական օգնութիւն Գերմանիայի միսիոներական կազմակերպութեան կողմից ի դէմս Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆԻ: Սա քաւականին կասկածելի անձնատրութիւն է եւ, ձեռքարկալուած Միևրան ԿՈՏԻԿԵԱՆԻ ցուցմունքների համաձայն, քաւականին մութ եւ կասկածելի անձնատրութիւն է, որը կապ ունի Գերմանիայի վերին խաւերի հետ: Ռաֆայել ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆԸ դիրքակալներ է ստացել Արմենակ Պարոնիկեանից հայկական եկեղեցում միսիոներական ծառայութիւն անցկացնելու վերաբերեալ. այդ նպատակի համար ամէն ամիս ստացել է 50ից մինչեւ 150 դրլար: Բացի այդ, Ռաֆայել ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆԸ մի քանի անգամ ստացել է 31, 11, 29ական դրլարներ գերմանական հօտից:

Միևրան ԿՈՏԻԿԵԱՆԸ Հայաստան է ժամանել 1921ին եւ իր մշտական բնակութեան վայրը հաստատել է Լենինականում: Մասնագիտութեամբ նա աշխատել է Լենինական քաղաքի տարբեր ֆաբրիկաներում եւ գործարաններում: Նա իր կրթութիւնը ստացել է Գերմանիայում «Ֆրանկֆորտաֆմայնէ» միսիոներական կազմակերպութեան միջոցով: Նոյն ցոյց է տուել ամէն տեսակի աջակցութիւն վերոյիշեալ կազմակերպութեան ղեկավարին՝ Ռ. Շուխարտին, որը տեղաւորել է նրան աշխատանքի եւ յաճախակի հանդիպել է նրա հետ: Նա (Միևրան Կոտիկեանը - Բ.Ա.) բազմիցս դիմել է վերոյիշեալին օգնութեան համար: Փաստօրէն Միևրան Կոտիկեանը ապրում էր միսիոներական կազմակերպութեան միջոցների հաշուին: Մինչեւ 1916 նա թուրքական իսլամական էր, ներկայումս ինչ-որ ձեւով դարձել է պարսկահայատակ: Միևրան ԿՈՏԻԿԵԱՆԸ մամակագրութիւն ունէր միսիոներական կազմակերպութիւնների ներկայացուցիչների հետ. նրանց հաղորդել է Լենինականի համայնքի գործունէութեան մասին, բողոքել է այն մասին, որ իրեն հետապնդում են իր կրօնական համոզմունքների համար եւն.:

Այն բանից յետոյ, երբ Ռաֆայէլ ՄԵԼԻԷ-ԱՂԱՄԵԱՆԸ եւ Միքրան ԿՈՏԻԿԵԱՆԸ մտել են Լեւինականի աւետարանական-քրիստոնեաների համայնք, համայնքը մկատելիօրէն ուժեղացրել է իր գործունէութիւնը, կապ է հաստատել Գերմանիայի միախոնեական կազմակերպութեան հետ, ֆինանսատրուել է արտասահմանից: Վերոյիշեալների գործունէութեան շնորհիւ Լեւինականում կազմակերպւում են պատանեկան, կանացի խմբակներ, որոնք հակադրում են մեր հասարակական եւ կուսակցական կազմակերպութիւններին: Վերոյիշեալի հիման վրայ, Ռաֆայէլ ՄԵԼԻԷ-ԱՂԱՄԵԱՆԸ եւ Միքրան ԿՈՏԻԿԵԱՆԸ ձեռքարկալում են Լեւինական քաղաքում 19/Մ. ս.թ., առաջնորդում են Հայկական ՊԲՎ եւ կանչում են քննութեան որպէս ամբաստանեալներ 63 յօդուածով:

Քննութեան ընթացքում Ռաֆայէլ ՄԵԼԻԷ-ԱՂԱՄԵԱՆԸ, մերժելով իր մեղադրութիւնը, վկայել է.

«1900ին ճամփորդել եմ արտասահմանում մօտաւորապէս 3 ամիս եւ ժամանակի այդ ընթացքում հասցրել եմ լինել Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, Աւստրիայում, Իտալիայում եւ Շուեյարիայում: Մեկնել եմ յատուկ ներկայ լինելու համաշխարհային ցուցահանդէսին: Ժամանակի այդ ընթացքում ես դասաւանդել եմ Էջմիածնի հոգեւոր ակադեմիայում եւ եղել եմ փոխերէց վարդապետի աստիճանում: 1907ին մեկնել եմ Գերմանիա, Մարբուրգ քաղաք, որտեղ ազատ ունկնդիր եմ եղել համալսարանում, աստուածաբանական ֆակուլտետում: 1909ին ես Էջմիածնում Գերմանիայից մամակ եմ ստացել եւ հրաժարուել եմ աստիճանից:

Գերմանիայից յետոյ ժամանել եմ Թիֆլիս, որտեղ դասաւանդել եմ միաժամանակ աշխատելով *Հորիզոն* խմբագրութիւնում: 1912ին մեկնել եմ Վան, որտեղ գտնուել եմ մինչեւ 1915, որտեղից մեկնել եմ Լեւինական եւ ուսուցչութիւն արել: Սովետական կարգերի ժամանակ՝ 1921ից մինչեւ 1923, ուսուցիչ եմ եղել Ամերիկեան կոմիտեում Աստուծոյ Օրէնքի գծով: Հենց ու արգելուեց Աստուծոյ Օրէնքի դասաւանդումը, ես նշանակուել եմ 17րդ որբանոցի վարիչի պաշտօնում: 1925ից, կրճատումից յետոյ, զբաղուել եմ յատուկ աւետարանի դասաւանդմամբ հայ-գրիգորեանական եկեղեցում, իսկ 1926ից մտել եմ Լեւինականի աւետարանական-քրիստոնեաների համայնք: 1924 եւ 1926 թթ. ընթացքում ես որոշակի պաշտօն չունէի, բայց զոյատեւում էի Գերմանիայից Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆԻ կողմից ուղարկուած միջոցներով, որը հանդիսանում է «Բարեփրական Ընկերութեան» մալիկին անդամ եւ միաժամանակ ներկայումս՝ Գերմանիայում աւետարանական համայնքի ղեկավար:

ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆԸ Վիեննայում «Բարեփրական Ընկերութեան» անդամ էր, սակայն ինչպէս յայտնուել է Գերմանիայում՝ տեղեկութիւն չունեն, սակայն գիտեն, որ Գերմանիա է մեկնել կամ 1910 կամ 1911 թուին: Արմենակ Պարոնիկեանին ես չեմ տեսել, բայց ինձ ծանօթ գերմանուհի ֆրաւու Բանցաւը, ունենալով իմ հասցեն, 1908ին ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆԻ Գերմանիա եղած ժամանակ հաղորդել է նրան, որ Գերմանիայում է եղել ոմն հայ ՄԵԼԻԷ-ԱՂԱՄԵԱՆ, որը հանդիսացել է քրիստոնեայ: Դրանից յետոյ Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆԸ

սկսել է ինձ հետ գրագործիւմ իրականացնել: Կարող եմ ասել, որ մինչեւ 1923 ես ՊԱՐՈՆԻԿԵՄԱՆԻ երեսը չեմ տեսել, բայց ծանօթացել եմ նրա հետ 1923ին Լենինականում, ուր մա ժամանել էր ՕԿԱԻ համագումարին: Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵՄԱՆԸ Գերմանիայից ինձ հաղորդել է, որ Գերմանիայում գոյութիւն ունի արետարանի ընկերութիւն հայերի շրջանում իրականացման (քարոզելու - Զ.Ա.) համար, եւ խնդրեց գնալ իր ճանապարհով:

1924ից մինչեւ 1926 ՊԱՐՈՆԻԿԵՄԱՆԻՑ ստացել եմ դրամական օգնութիւն, քանի որ Լենինականում իրականացնում (քարոզում - Զ.Ա.) էի արետարանի գաղափարը: Ինչքան դրամ է մա ինձ ուղարկել՝ չեմ յիշում: 1926ից, այն քանից յետոյ, երբ ես մտայ արետարանական-քրիստոնեաների համայնք, մա դադարել է ուղարկել դրամական օգնութիւն: Իսկ մամականութիւն նրա հետ ես շարունակել եմ ունենալ: Ես ՊԱՐՈՆԻԿԵՄԱՆԻՆ տեղեկացրել եմ այն աշխատանքի մասին, ինչ ես իրականացնում եմ Լենինականում, քանի որ մա հետաքրքրուել է: ՊԱՐՈՆԻԿԵՄԱՆԻ ինձ չի առաջարկել իրեն որեւէ տեղեկութիւններ հաղորդել, բայց որքան ես յիշում եմ, մա առաջարկել է աշխատանք իրականացնել հայ-գրիգորեանական եկեղեցում, քանի որ իր կողմից կազմակերպուած միութիւնը նպատակ էր հետապնդում աշխատանք իրականացնել հայկական եկեղեցում, եւ պնդել է՝ չիրաժարուել դրանից: 1923ին Լենինականում մա ինձ յանձնել է գերմաներէն լեզուով 5 կամ 6 գրքոյկ: Չեմ յիշում երբ, բայց ստացել եմ Ամերիկայից՝ Արշալիր ԱԻԵՏԻՍԵԱՆԻՑ, 150 դոլար, ընդ որում այդ փողերը բաշխուել են ինձ, Միքիան Տէր-Սարգսեանի (ներկայումս՝ Դիլիջանում) եւ մահացած ԴԱԶԱՐԵԱՆԻ (հաւանաբար նկատի ունի Դազար Փանոսեանին - Զ.Ա.) կնոջ միջեւ: Արշալիր ԱԻԵՏԻՍԵԱՆԸ Վիեննայի հայ է եւ որպէս աւագ ընկեր ինձ նիւթական օգնութիւն է ցոյց տուել:

Պատանեկան խմբակներ գոյութիւն չեն ունեցել, բայց կանանց խմբակ գոյութիւն է ունեցել 1927ից: Նրանց շրջանում իրականացուել է գուտ կրօնական աշխատանք, բայց պէտք է ասել, որ կանայք մա եւ գրադուել են ձեռագործով եւ ստացուած փողերը ներդրել են համայնքի զանաժարանը:

Ինձ յայտնի է, որ ՊԱՐՈՆԻԿԵՄԱՆԻ կիներ գերմանուհի է եւ միակ դուստրըն է յայտնի կապիտալիստի եւ կոմսի, որի անունը եւ ազգանունը ինձ յայտնի չէ: Այդ կոմսը Լենինգրադում տեղավայրում ունէր կայրածք, ուր եւ [գերմանուհին] տեղափոխուել էր ապրելու Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵՄԱՆԻ հետ ամուսնանալուց յետոյ: Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵՄԱՆԸ միշտ ձգտում էր եւ ձրգտում է չպառակտուել հայ-գրիգորեանական եկեղեցում եւ աշխատանք իրականացնել այդ եկեղեցու ներսում եւ աստիճանաբար գնալ հայկական եկեղեցու բարեկարգմանը: Ընկերութեան անդամները, որի գլուխ կանգնած է Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵՄԱՆԸ, հանդիսանում են գերմանացիները, բայց գտնում եմ, որ նրանց շրջանում կան մա եւ հայեր: Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵՄԱՆԻ խօսքերով անդամների թիւը հասնում է մի քանի հազար մարդու:

Սկզբնապէս հայ-գրիգորեանական եկեղեցում աշխատանք իրականացնելու համար ես Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵՄԱՆԻՑ ստացել եմ ամիսը 25ական

դուլար, իսկ Ամերկոմից կրճատուելուց յետոյ եւ խնդրել եմ ինձ ուղարկել ամիսը 50 ական դուլար: 1927 ին Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆԻՑ եւ դրամ չեմ ստացել, սակայն ստացել եմ Ամերկոմի փոխանցման բաժնից 29 դուլար, սակայն թէ դրանք որտեղից էին՝ ինձ յայտնի չէ: 1925/1926 թթ. առաջին անգամ ես ստացել եմ 35 դուլար եւ երկրորդ անգամ՝ 11 դուլար, սակայն ով է ուղարկել այդ դրամը, ես չգիտեմ, սակայն ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆԻՑ նամակից իմացայ, որ 35 դուլար փոխանցել է ոմն գերմանացի բողոքական քարոզիչ (անունը չի նշուած - Բ.Ա.): Ինչ վերաբերում է 11 դուլարին, մինչեւ օրս էլ ինձ յայտնի չէ, թէ ով է փոխանցել: Իմ կապը Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆԻՑ եւ այլոց հետ չի կարելի վերագրել ողջ համայնքին, քանզի ես գործել եմ որպէս անհատ: Արմենակ Պալոմիկեանից ես դրամը ստացել եմ մինչեւ 1926 թ Յուլիսը ներառեալ: Բացի այդ, ստացել եմ 250 դուլար Նիւ Եորքից՝ Կարապետ Մարկոսեանից, որից 80 դուլարը ստացել եմ ես, 120 դուլարը՝ Միքիան ՏԷՐ-ՍԱՐԳՍԵԱՆԸ, իսկ 50 դուլարը փոխանցուել է Ղազար Փանոսեանի կնոջը եւ այլն»:

Միքիան Կոտիկեանն իրեն մեղաւոր չի ճանաչում: Նախնական հարցաքննութեան ժամանակ նա կտրականապէս յայտարարել է, որ ոչ մի կապ արտասահմանի հետ, որով է մէկի հետ չի ունեցել: Յետագայում Միքիան Կոտիկեանը ցուցմունք է տուել. «1908 ին, նպատակ հետապնդելով շարունակել իմ ուսումնառութիւնը, ես Վանից մեկնեցի Կոստանդնուպոլիս, որտեղից 1910 ին հասայ Գերմանիա: Սովորել եմ Բեռլինի պոլիտեխնիկումում, բայց չեմ աւարտել, նկատի ունենալով իմպերիալիստական պատերազմը: Մինչեւ 1918 ծառայել եմ որպէս վարպետ տարբեր գործարաններում: 1919 ին կրճատուել եմ եւ ինձ առաջարկուել է, որպէս օտարահպատակ, հեռանալ Գերմանիայից: 1921 ին ես հեռացայ Գերմանիայից. մտադրութիւն ունէի հաստատուել Հայաստանում, բայց ճանապարհները փակ էին եւ ես հարկադրուած էի մնալ Թիֆլիսում: Հենց որ աւարտուեց քաղաքացիական պատերազմը, ես մեկնեցի Լենինական, ծառայում էի Ամերիկեան կոմիտեում, ԴԵՊՕում, տեքստիլ ֆաբրիկայում, իսկ ձեռքակալման ժամանակ ծառայում էի մեխանիկական գործարանում: Ամերիաժեշտ է նշել այն հանգամանքը, որ 1912 ին Շոտլանդիո քաղաքում ես հանդիպել եմ Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆԻՑ հետ, որը հաստատեց, որ ինքը Գերմանիայում կազմակերպել է Հայաստանի օգնութեան միութիւն, եւ որ այդ միութեան մէջ մտնում են գերմանացիներ, որոնք ձգտում են ամէն կերպ օգնել Հայաստանի տարածքում ապրող հայերին: Արմենակ Պալոմիկեանն ամէն կերպ ձգտում էր ներքաշել ինձ այդ աշխատանքի մեջ՝ խոստանալով պարգեւատրել: Նա իմ ընկեր Մովսէս Խէյրադեանին ցոյց է տուել ոսկէ դրամներ՝ խոստանալով փոխհատուցել նրան ոսկով: Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆԸ ձգտում էր մեզ ոսկով գնել եւ դարձնել գործիք իր գաղափարների համար: Ես նրան կասկածում էի որպէս մութ տարրի, որը ոսկու համար կ'ամէր ամէն ինչ եւ կը գնար ամէն ինչի: Ինձ յայտնի է, որ նա գաղտնի նամակագրութիւն ուներ գերմանական բողոքական քարոզիչների եւ ազդեցիկ տարրերի, մի առիթով նաեւ՝ պրոֆեսորների եւ այլոց հետ: Գերմանիայում նա ամուսնացել է կոմս ֆոն-Պենցի, որը մահացաւ իմպերիալիստական պատե-

րազմի ժամանակ, դատեր հետ: Միսխոներական կազմակերպությունների հետ
ես ոչ մի ընդհանուր բան չունեմ եւ ինձ համարում էի հայ-գրիգորեանական ե-
կեղեցու կողմնակից:

1925ին Լենինականում ես մտայ ատետարանական-քրիստոնեաների հա-
մայնք, քանի որ հիասթափուել էի հայ-գրիգորեանական հոգեւորականու-
թեան արարքներին: Ժամանակի այդ ընթացքում ես երկու անգամ մամական-
քութիւն եմ ունեցել միսխոներական ԷՐ-ՇՈՒՒՐՍՅի կազմակերպութեան հետ,
Ֆրանկ-Ֆորտ-աֆ-Մայնէ քաղաք: Լենինականից առաջին մամակը գրեցի
1926ին, երբ ես համագումարի էի [մամականում], երկրորդ մամակը գրեցի, եթ
չեմ սխալում 1927ին, որտեղ մշում էի, որ հետագում եմ ԴեՊՕ-ից այն քանի
համար, որ մեկնել էի Լենինգրադ ատետարանականների համագումարին, եւ
խնդրում էի ինձ ուղարկել 100 ռուբլի, քայց մա հրաժարուեց ինձ դրամ ուղար-
կել: ԷՐ-ՇՈՒՒՐՍՅային՝ Ֆրանկ-Ֆորտ-աֆ-Մայնի համայնքի մախագահին,
ես ծանօթացայ հետեւեալ հանգամանքներում. 1910ին իմ ընկեր Անդրեասը,
Կոստանդնուպոլսում տեսնելով իմ ծանր դրութիւնը, խոստացաւ Գերմանիա-
յում [գործող] միսխոներական կազմակերպութեան միջոցով ինձ դրամական
օգնութիւն ցոյց տալ, որպէսզի ես կարողանայի մեկնել Գերմանիա եւ կրթու-
թիւն ստանայի: Ֆրանկ-Ֆորտ-աֆ-Մայնէ կազմակերպութեան կողմից ես
ստացայ 10 ֆրանսիական ռսկի եւ այդ մոյն կազմակերպութեան ցուցումով
մեկնեցի Գերմանիա: Անդ-Օդարկ տեղավայրում ոմմ միսխոներուհու՝ Լիզայի
մօտ սովորում էի գերմաներէն լեզու: ԷՐ-ՇՈՒՒՐՍՅայի աջակցութեամբ ես
մշանակուեցի աշխատանքի: ԷՐ-ՇՈՒՒՐՍՅայի հետ ես անձնապէս ծանօ-
թացայ մրա քնակարանում, ուր մա մեզ հրաւիրել էր ծննդեան տօների առի-
թով: 1921ին մա մեզ համոզում էր չմեկնել Ռուսաստան, պատճառաբանելով,
որ քաղաքացիական պատերազմ է ընթանում: Հայաստան մեկնելուց մա ինձ
ոչ մի յանձնարարութիւն չտուեց եւ ես մրան ոչինչ չհաղորդեցի: Նախկինում
ԷՐ-ՇՈՒՒՐՍՅայի հետ ես ծանօթ չեմ եղել: Գիտէի մրան որպէս միսխոներա-
կան կազմակերպութեան մախագահ: Նրա մասին որեւէ վատ բան ասել չեմ
կարող:

1910ին, երբ ես պատրաստում էի մեկնել Գերմանիա, ինձ մերժեցին անձ-
նագիր տալ, քանի որ թուրքերը ուզում էին ինձ բանակ վերցնել: Ես առանց
անձնագրի փախայ Բուլղարիա եւ թուրք հիւպատոսարանում ստացայ հրա-
ւեր (վիզա): Բուլղարիայում մնացի ոչ ասելի քան 2 օր: 1916ին Բեռլինում թուր-
քական հիւպատոսը ինձնից վերցրեց անձնագիրը, քանի որ ես հրաժարուեցի
ծառայել բանակում, որի համար էլ ընդունեցի պարսկահպատակութիւն»:

Ռաֆայել ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆԻ եւ Միքրան ԿՈՏԻԿԵԱՆԻ բոլոր ցուց-
մունքներից պարզ, որոշակի երեսում է, որ մրանք ստացել են դրամական օ-
ժանդակութիւն, մամակագրութիւն ունէին միսխոներական կազմակերպութիւն-
ների հետ եւ իրականացնում էին ամբողջ աշխատանքը միսխոներական կազ-
մակերպութիւնների հրահանգների հիման վրայ:

Վերոշարադրեալի հիման վրայ

Ռաֆայել Կարապետի ՄԵԼԻՔ-ԱԴԱՄԵԱՆԸ, 56 տարեկան, ծնունդով Վ[երին] Ագուլիսի գ[իւղ], Նախ[իջեանի] երկրամասից, բարձրագույն հոգեւոր հաստատութիւնն ասարտած, ընտանեկան (ընտանիք ունեցող – Բ.Ա.), սովետական հպատակ, չդատուած,

Միիրան Խաչատուրի ԿՈՏԻԿԵԱՆԸ, 38 տարեկան, ծնունդով Վանք[աղաք]ից, միջնակարգ կրթութեամբ, ընտանեկան (ընտանիք ունեցող – Բ.Ա.), պարսկահպատակ, չդատուած,

մեղադրուած են այն բանում, որ, հանդիսանալով Լենինականի աւետարանական-քրիստոնէական համայնքի ղեկավար, զբաղուել են լրտեսութեամբ՝ յօգուտ եւրոպական երկրների, ստացել են խոշոր դրամական գումարներ արտասահմանեան միսիոներական կազմակերպութիւններից, գործունէութեան ոլորտի ընդարձակման եւ արտասահմանեան միսիոներական կազմակերպութիւնների ազդեցութիւնների տարածման օգտին աշխատանք իրականացնելու հիման վրայ, նախատեսուած ՀՍՍՌ-ՔրՕր.ի 63 յօդու[ածով], հրատարակութիւն՝ 1927 թ.:

Ներկայ գործի վերաբերեալ քննութիւնը համարել ասարտուած եւ, համաձայն ՔԴՕ 211 յօդու[ածի], յանձնել Դատախազութեան Հայկ[ական] ՊԶՎ՝ ներկայացնելու կոլեգիայի լսմանը՝ արտադատարանական կարգով:

Կազմուած՝ 25 Դեկտեմբեր 1928 թ., ք. Երեւան

3ի խմբի լիազօրուած

(Պանեան)

«Համաձայն եմ» քննչական բաժնի պետ

(Մուղղուսի)

«Համաձայն եմ» Հայկ[ական] ՊԶՎի փոխ-մախագահ

(Պետրոսեան)

Տեղեկանք: Ձերբակալուածներ Ռաֆայել ՄԵԼԻՔ-ԱԴԱՄԵԱՆԸ եւ Միիրան ԿՈՏԻԿԵԱՆԸ պահուած են կալանքի տակ Հայկ[ական] ՊԶՎի Պարետութեան ներքոյ, 24/Մ.ս.:

Իրեղէն ապացոյցներ քննչական գործով չկան:

Քննչական բաժնի 3ի խմբի լիազօրուած

(Պանեան) (թ. 3-8)

* * *

Հարցաքննութեան արձանագրութիւն՝ 19 Ապրիլ, 1937 (ռու.)

Կեղծ ցուցմուքներ տալու դէպքում դատական պատասխանատուութեան կանչուելու մէջ մախագոյնացուելով, հարցաքննուել է Միսաք Գալտեիչ Գալոյեանը, 1902իւն, Էրզրումի վիլայեթի Թեթի գիւղ, թերաւարտ կրթ[ութեամբ], կարի ֆաբրիկայի աշխ[ատող], 1926ից կուսակցական, բնակուած է Լենինականում: 1936ի Օգոստոսին հանգստացել է Արզնիում ուսուցիչ Ռ. Մելիք-Ադամեանի հետ մոյն սենեակում:

«Առաջին օրերին ես նկատեցի, որ Մ.-Ադամեանը միշտ գիշերները քնելուց առաջ աղօթում էր եւ իրեն դրսեւորում էր որպէս թունդ հաւատացեալ»: Տրոցկիստական-զինովեական գործունէութեան մասին խօսակցութեան ժամանակ (Ռ. Մելիք-Ադամեանը – Բ.Ա.) բառացի ասել է. «Նրանք հակայեղափոխականներ չեն, նրանք եւս ունեն իրենց հայեացքները, եւ իզուր ես դու նրանց

հակայեղափոխականներն ամուսնում: Չէ որ Տրոցկին մի ժամանակ ասելի մեծ հեղինակություն ուներ, քան՝ Լենինը» (թ. 9):

* * *

Հարցաքննության արձանագրություն՝ 27 Յուլիս, 1937, Լենինական (ռուս.)

Բազրատ Սարգսի Գեորգեան, ծնունդ Կիրակոսյան Գիւր (Թուրքիա), 1890, միջնակարգ կրթութեամբ, անկուսակցական, աշխատում է Լենինականում: 1936ին Լենինականի մանկավարժականում ֆառախել է գերմաներէն լեզուի գիշերային դասընթացների, ուր զգացել է ֆաշիստական քերման հակայեղափոխական տրամադրութիւններ, յատկապէս կրօնական քեմաների շուրջ: Նա (Ռ. Մելիք-Աղամեանը - Բ.Ա.) ասել է. «Սովետական իշխանութիւնը կրօնը եւ հաւատացեալներին հետապնդելու իր քաղաքականութեամբ զանգուածային դժգոհութիւններ է ստեղծում երկրում եւ դրանով իսկ մեծացնում է իր քեմաների թիւը: [Սովետական իշխանութիւնը] շուտով կը հասնի կործանման՝ վախճանի: Մարդն առանց կրօնի ապրել չի կարող, քանզի այն ունի հարկիրամեակների պատմութիւն եւ բոլոր ազգերը պահում են բացառապէս կրօնի փաստերի վրայ: Միեւնոյնն է, աշխարհի բոլոր լաւագոյն մարդիկ, առաջին հերթին ֆաշիստական Գերմանիան, հանդիսանում են կրօնի դրօշակիրներ] եւ պիտոյն: Նրանք (գերմանացիները - Բ.Ա.) այդպէս չեն բողոքի եւ թոյլ չեն տայ թուլեիկներին հալածել հաւատացեալներին: Շուտով վրայ կը հասնի այդ բարբարոսներից (թուլեիկներից - Բ.Ա.) ազատագրուելու ժամանակը»:

Մելիք-Աղամեանը սովորել է Գերմանիայում, Էջմիածնի հոգեւոր ճեմարանում, ֆաշիստաբար տրամադրուած մարդ է: (Հայերէնը հաստատում են)

Հետախուզութեան ընթացքում առգրաւուել է 2.400 ռուբլի, 25 դոլարի չէք, գերմաներէն թերթեր, կրօնական տարրեր գրքեր՝ 18 հատ եւ այլ փաստաթղթեր: Առգրաւուած են (թ. 11,15):

* * *

Բանտարկեալի հարցաթերթիկը (ռուս.)

Ռաֆայել Կարապետովիչ Մելիք-Աղամեան, 1.X.1872, ծնունդ՝ Նախիջեւանի գաւառի Վերին Ագուլիս գիւղում: Ապրում է Լենինականում, ուսուցիչ (մախկին վարդապետ) Գործուածքի եւ Կաթի տեխնիկումում, գիւղացի-դերձակ, ծառայող, բարձր[ագոյն] կրթութեամբ], անկուսակցական], հայ - ՍՍՌՍ, բանակում չի ծառայել, սպիտակների եւ բանակի այլ ստորաբաժիններում չի ծառայել, Սովետական կարգերի դէմ բանդաներում եւ եղոյքներում չի եղել, 1928ին դաշնակցական աշխատանքի համար ենթարկուել է հետապնդումների, 3 տարով վտարուել է երկրից: Ընտանիքը՝ 5 հոգուց - կինը, 3 երեխան: Պահում է մեկուսարանում: 9/VIII-37:

Գերմաներէնի ուսուցիչ տեքստիլ ֆաբրիկայում եւ կաթի տեխնիկումում: Էջմիածնի հոգեւոր ակադեմիան աւարտել է 1894ին: 1907-1909 սովորել է Գերմանիայի Մարբուրգի եւ Հալլէի աստուածաբանական

ֆակուլտետում: 1928ին բանտարկուել է Հայկ[ական] ՊԶԿ կողմից ՌՍՖՍՐ ԶՕ 58-10 յօդուածով, դատապարտուել համակենտրոնացման ճամբար՝ 3 տարով:

Հարցաքննութեան արժանագրութիւն՝ 28 Օգոստոս, 1937 (Սոլովկիի (հաւանաբար նկատի ունի Սոլովեովսկի – Զ.Ա.) համակենտրոնացման ճամբար է դատապարտուել 3 տարով) (ռուս.)

Հարց- Բացատրէք ցուցմունքը, թէ ինչ կոնկրետ հակայեղափոխական գործունէութեան համար էք դատապարտուել Սոլովկիի համակենտրոնացման ճամբար 3 տարի ժամկետով:

Պատասխան- Ես, լինելով կրօնական ոգով դաստիարակուած եւ ունենալով յատուկ բարձրագոյն հոգեւոր կրթութիւն, որպէս ակտիւ հաւատացեալ 1926ի աշնանը անցայ աւետարանական-քրիստոնեաների սեկտայի ղեկավարութեան գլուխ եւ ընդհուպ մինչեւ 1928 աւետարանականների շրջանում իրականացրել եմ հակայեղափոխական բնոյթի ակտիւ կրօնական քարոզ: Եւ դրա համար ՄՊԶԿի կոլեգիայի կողմից դատապարտուել եմ Սոլովկիի՝ 3 տարի ժամկետով: Պատիժը կրելով՝ բանտ նստելու ժամկետն աւարտելով, 2 ամիս առաջ թոյլատրութիւն ստացայ բնակուել Միութիւնում (նկատի ունի ՄՍՀՄը – Զ.Ա.)՝ բացառութեամբ 13 մայրաքաղաքային եւ կենտրոնական կէտերի:

Հ.- Զննութեամբ պարզուել է, որ աքսորից վերադարձից յետոյ դուք շարունակել էք վարել ակտիւ հակայեղափոխական քարոզ համայնքի հաւաքներում: Պահանջում ենք մանրամասնել անկեղծ խոստովանութեամբ:

Պ.- Իրապէս, աքսորից վերադարձից յետոյ ես, որպէս թունդ հաւատացեալ, ընդհուպ մինչեւ բանտարկութիւնը, յաճախել եմ կրօնական հաւաքներ, որտեղ պարզաբանել եմ «սուրբ գրքի» առանձին կէտեր:

Հ.- Ինչ է նշանակում՝ պարզաբանել էք:

Պ.- Ես պարզաբանել եմ «սուրբ գրքի» այս կամ այն տողերի իմաստը:

Հ.- Ինչ իմաստով էք դուք պարզաբանել՝ բացասական, թե՛ դրական:

Պ.- Իհարկէ դրական իմաստով եմ պարզաբանել. փառաբանել եմ կրօնը:

Հ.- Զննութեանը յայտնի է, որ դուք արտասահմանի կրօնական համայնքներից ստացել էք դրամական օգնութիւն վալիուտայով եւ՝ համապատասխան ցուցմունքներ: Պահանջում ենք տալ ճշմարտացի ցուցմունք:

Պ.- Սկսած 1925ից մինչեւ 1928 ես, որպէս քարոզիչ, Գերմանիայից Դրեզդեն քաղաքի մօտ գտնուող բնակավայրում բնակուող Արմենակ ՊԱՐՈՒԻԿ-ԵԱՆԻՅ տարբեր ժամանակներում ստացել եմ վալիուտա. այդ ընթացքում ստացել եմ ընդամենը չորս հազար երկու հարիւր դոլար: Դրա հետ մէկտեղ նրանից ստացել եմ մամակներ՝ խորհուրդներով: Դրանից յետոյ, մինչեւ օրս ես նրանից ոչ մի դրամ եւ մամակ չեմ ստացել եւ ինքս էլ չեմ գրել:

Հ.- Ում միջոցով էք դուք ստացել մամակները եւ դոլարները:

Պ.- Նամակները ես ստացել եմ փոստով, իսկ դուրաները մա իմ՝ ուղարկում էր «Ամերկոմ»-ի միջոցով, եւ դրանք ես ստացել եմ Լենինականի Ամերկոմի քաժամմունքում:

Հ.- Մանրամասներ քե՛ որտեղ եւ ինչ համգամանքներում էք դուք առաջին անգամ ծանօթացել ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆ Արմենակի հետ:

Պ.- Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆԻ հետ ես ծանօթացել եմ 1923ին, երբ մա «ՀՕԿ»-ի Հայաստանի Օգնութեան արտասահմանեան կոմիտեի՝ արտասահմանեան ընկերութեան կողմից որպէս պատուիրակ եկել էր Գերմանիայից եւ Գերմանիա վերադարձին կանգ էր առել Լենինականում, որտեղ եւ տեսնուել է իմ՝ հետ:

Հ.- Ինչպէս մա ձեզ գտաւ Լենինականում:

Պ.- Նա Լենինական էր եկել Միքրան Տէր-Սարգսեանի հետ: Վերջինիս հետ ես ծանօթ եմ դեռեւս 1912ից, Վան քաղաքից, որպէս քրիստոնէական միեւնոյն Միութեան անդամ: Եւ մրա միջոցով [Արմենակ Պարոնիկեանը] ծանօթացաւ իմ՝ հետ:

Հ.- Քննութեանը յայտնի է, որ Արմենակ ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆԻ հետ դուք կապուած էիք լրտեսական աշխատանքով, որի համար էլ մրանից ստացել էք հազար երկու հարիւր դոլար վալիւտա: Կտրականապէս պահանջում ենք տալ ազմիս խոստովանութիւն:

Պ.- Այն մասին, որ Արմենակ Պարոնիկեանը լրտես է, ես չգիտէի եւ լրտեսական գործունէութեան համար ես մրանից դրամ չեմ ստացել: Իմ կողմից ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆԻՑ ստացուած վալիւտան՝ հազար երկու հարիւր դոլարը, իմ՝ ուղարկուել էր կրօնա-քարոզչական աշխատանքի համար:

Արձանագրութիւնը գրանցուած է ճիշտ իմ խօսքերով եւ իմ կողմից կարդացուել է - Մելիք-Աղամեան Ռ.:

Հարցաքննել են՝

1. IV քաժմի օպեր[ատիւ] լիազօր,	
Պետ[ական] Անվտանգութեան միլիցիայի] լէյտենանտ	Միրզոյեան
2. III քաժմի օպեր[ատիւ] լիազօր,	
Պետ[ական] Անվտանգութեան միլիցիայի] լէյտենանտ	Քալաշեան
Ընկշտ է: (ստորագրութիւն) (թ. 18ա-բ, 19-20)	

* * *

Հարցաքննութեան արձանագրութիւն՝ 28 Յուլիս, 1937 (մեղադրուող Մելիք-Աղամեան Ռաֆայէլ Կարապետի) (ռուս.)

Հ.- Քննութիւնը տուեալներ ունի, որ ձերբակալուած ՊԱՊԻԿԵԱՆ Սկրտիչը, Օգոստոսի 8ից մինչեւ Օգոստոսի 18ը Չեզ հետ միասին գտնուելով մի խցիկում, Չեր ներկայութեամբ զրոյցում արել է հակայեղափոխական յայտարարութիւններ: Պահանջում ենք տալ ըստ էութեան անկեղծ խոստովանութիւն:

Պ.- Եւ հիմա չեմ կարող յիշել նրա՝ ՊԱՊԻԿԵԱՆ Սկրտիչի, հակայեղափոխական ելոյթները սովետական իշխանութեան դէմ: Յիշում եմ միայն, որ նա պատմել է ինձ իր գործի մասին. հաղորդել է, որ իրեն մեղադրում են այն բանում, որ դաշնակ է, բուժել է բանտարկութիւնից փախած տեռորիստ Բուլղարեցի Յարութիւնին եւ դժգոհութիւն է յայտնել խցիկի կեանքի պայմաններից: Վերջինիս մասին, այսինքն՝ դժգոհութիւն խցի կեանքից, արտայայտել եմ մաւե ես՝ Մ.-Աղամեանս:

Հ.- Ինչու դուք յիշում էք Սկրտիչի՝ ՊԱՊԻԿԵԱՆԻՆ վերաբերող ամբողջ գրոյցը իր մեղադրանքի մասով, իսկ նրա հակայեղափոխական յայտարարութիւնները սովկարգերի հասցեին չէք յիշում: Քննութիւնը պահանջում է երկերեսանութիւն չանել եւ տալ ազնիւ ցուցմունքներ:

Պ.- Չեմ կարող յիշել եւ դրա համար էլ չեմ կարող ցուցմունք տալ:

Հ.- Քննութիւնն արձանագրում է, որ դուք թաքցնում էք ՊԱՊԻԿԵԱՆ Սկրտիչի հակայեղափոխական յայտարարութիւնները, քանի որ ինքներդ մոյնպէս համերաշխ էք նրա հետ. ի՞նչ կ'ասէք:

Պ.- Եւ չեմ կարող այդ հարցին պատասխանել եւ ես նրա՝ ՊԱՊԻԿԵԱՆԻ հետ համերաշխ չեմ:

Արձանագրութիւնը գրանցուած է իմ խօսքերով, ճիշտ է գրանցուած եւ իմ կողմից կարդացուել է - Ռաֆայել Մելիք-Աղամեան:

Հարցաքննել են՝

1. IV բաժնի օպեր[ատիւ] լիազօր,

Պետ[ական] Անվտանգութեան մի[լիցիայի] լէյտենանտ

Սիրգոյեան

2. III բաժնի օպեր[ատիւ] լիազօր,

Պետ[ական] Անվտանգութեան մի[լիցիայի] լէյտենանտ

Քալաշեան

Ճիշտ է: (ստորագրութիւն) (թ. 24)

* * *

Հարցաքննութեան շարունակութիւնը՝ 7 Սեպտեմբեր, 1937, Լենինական ք. (մեղադրեալ Մելիք-Աղամեան Ռաֆայել Կարապետովիչի) (ռուս.)

Հ.- Քննութեամբ պարզուել է, որ Դուք աքսորից վերադառնալուց յետոյ էլ, այսինքն 1931ի վերջից մինչեւ ձերբակալման օրը վարել էք հակայեղափոխական բնոյթի ակտիւ կրօնական պրոպագանդա: Պահանջում եմք անկեղծ խոստովանել:

Պ.- Իրապէս, ընդհուպ մինչեւ 1937 եւ յաճախել եմ աւետարանականների համայնքի ժողովներին: Հաւաքներին «աւորք գրուածքի» առանձին տողերի բացատրութիւնների վերաբերեալ վարել եմ հակայեղափոխական բնոյթի ակտիւ կրօնական պրոպագանդա: Դրանում եւ ինձ ճանաչում եմ մեղաւոր եւ խոստանում եմ յետագայում եւ յետագայում հրաժարուել այդ հակայեղափոխական գործունէութիւնից:

Արժանագրութիւնը ինձ կալուածութիւն է, կազմուած է ճիշտ իմ խօսքերով, որի համար եւ ստորագրում եմ - Ռ. Մ.-Աղամեան:

Ներկայ էր՝

V քաժնի օպեր[ատիւ] լիազօր

(Շիզիկ)

Հարցաքննեց՝

III քաժնի օպեր[ատիւ] լիազօր,

Պետ[ական] Անվտանգութեան միլից[իայի] լէյտենանտ (Քալաշեան)

Ճիշտ է: (ստորագրութիւն) (թ. 26)

* * *

Հարցաքննութեան շարունակութիւնը՝ 7 Սեպտեմբեր, 1937, Լենինական ք. (մեղադրեալ Մելիք-Աղամեան Ռաֆայէլ Կարապետովիչի) (ռուս.)

Հ.- Քննութեամբ պարզուել է, որ Դուք ընդհուպ մինչեւ ձեր ձեռքակալութիւնը վարել էք հակայեղափոխական ազիտացիա՝ սադրանքի ենթարկելով կուսակցութեան եւ սովիշխ[անութեան] միջոցառումները, գովաբանելով ֆաշիստներին, ֆաշիստական Գերմանիան եւ արդարացնելով ազգի մերկացումը թշնամիներին, տրոցկիստական, զինովեական, ֆաշիստական լըրտեաներին, տեռորիստներին եւ վնասարարներին: Միաժամանակ դուք գովաբանել էք ժողովրդի թշնամի, ֆաշիստ Տրոցկուն: Քննութիւնը պահանջում է երկերեսանութիւն չանել եւ պարզաբանել:

Պ.- Ես մտնում եմ հակայեղափոխական ազիտացիա չեմ վարել: Թող վկաները հաստատեն դա իմ երեսին:

Ռ.Մ.-ԱԴԱՄԵԱՆ

Մեղադրեալ ՄԵԼԻՔ-ԱԴԱՄԵԱՆԻՆ յայտարարում է, որ իրեն կ'առերեսեն վկայ ԳԱՆՈՅԵԱՆ Միսաքի հետ (թ. 27):

* * *

Առերեսման արժանագրութիւն (մեղադրեալ ՄԵԼԻՔ-ԱԴԱՄԵԱՆ Ռաֆայէլի եւ ԳԱՆՈՅԵԱՆ Միսաքի միջեւ) (ռուս.)

Հ.- Վկայ ԳԱՆՈՅԵԱՆ Միսաքին.

Հաստատում եմ ձեր ցուցմունքներն այն մասին, որ մեղադր[եալ] ՄԵԼԻՔ-ԱԴԱՄԵԱՆ Ռաֆայէլը Ձեզ հետ զրոյցի ժամանակ պաշտպանել է մերկացումը եւ բռնադատումը անդամների հակայեղափոխական, տրոցկիստազինովեական կենտրոնի եւ ազգի թշնամի ֆաշիստական լըրտեա Տրոցկու գործունէութիւնը: Եթէ հաստատում եք դա, կրկնէք ձեր ցուցմունքը տուեալ առերեսմանը՝ ի դէմս մեղադրեալ Մ.-Աղամեանի:

Պ.- Վկայ ԳԱՆՈՅԵԱՆ Միսաք.

1937 Մայիսի 19ի իմ ցուցմունքները ես լիովին հաստատում եմ եւ, ի դէմս մեղադրեալ ՄԵԼԻՔ-ԱԴԱՄԵԱՆԻ, տուեալ առերեսմանը կրկնում եմ հետեւեալը. 1936ի Օգոստոսին ես եւ մեղադրեալ ՄԵԼԻՔ-ԱԴԱՄԵԱՆ Ռաֆայէլը միասին գտնուել ենք Արզնիում սանհանգստի բուժման մէջ եւ ապրել ենք մէկ սենեակում: 1936 Օգոստոսի 21ին, կապուած միացեալ հակայեղափոխական, տրոցկիստական-զինովեական կենտրոնի նկատմամբ

դատավարութեան մասին մամուլում հրապարակուածի հետ, իմ եւ Մ.-Ա.-ԴԱՄԵԱՆԻ միջեւ այդ թեմայի շուրջ ծագել է խօսակցութիւն, որի ընթացքում ես ասացի, որ խիստ բոբբոբուած եմ եւ բոբբոբուեցի այդ հակայեղափոխական ֆաշիստների արարքներով, որոնք անաբեկչութիւն էին մախապատրաստել ժողովրդի առաջնորդի եւ երկրի ղեկավարների նկատմամբ: Իմ յայտարարութեանը Մ.-Ա.-ԴԱՄԵԱՆԸ առարկեց եւ բառացի արտայայտուեց. «Նրանք հակայեղափոխականներ չեն, քանի որ նրանք եւս ունեն իրենց հայեացքները, եւ դու իզուր ես նրանց մեղադրում որպէս հակայեղափոխականների: Քանի որ Տրոցկիւմ մի ժամանակ աւելի մեծ հեղինակութիւն ունէր, քան թէ Լենինը»: Այդ խօսակցութեան ընթացքում ես սկսեցի նրան բացատրել, որ իմքը ճիշտ չէ, որին ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆԸ ոչինչ չպատասխանեց եւ լռեց:

Հ.- մեղադրեալ ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ Ռաֆայել Կարապետովիչին.

Քննութիւնը ձեզնից կտրականապէս պահանջում է ըստ էութեան պաշտպանող եւ արդարացնող ցուցմունքներ տալ ժողովրդի բշմամիի հակայեղափոխական, ֆաշիստական գործունէութեան վերաբերեալ:

Պ.- մեղադրեալ ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ Ռաֆայել Կարապետի.

ԳԱՒՈՅԵԱՆ Միսաքի ցուցմունքները հաստատում եմ, որ 1936 Օգոստոս ամսին մեր միջեւ խօսակցութիւն է տեղի ունեցել տրոցկիստա-զինովեական հակայեղափոխական կենտրոնի դատավարութեան մասին մամուլում տեղ գտած հրապարակման կապակցութեամբ: Ես չեմ յիշում՝ պաշտպանել եմ եւ նրանց հակայեղափոխական գործունէութիւնը, թէ՛ ոչ: Բայց քանի որ վկայ ԳԱՒՈՅԵԱՆԸ հաստատում է, որ ես արդարացրել եմ տրոցկիստա-զինովեական կենտրոնի հակայեղափոխական գործունէութիւնը, նրա ցուցմունքներն ընդունում եմ: Վկայ ԳԱՒՈՅԵԱՆ Միսաքի հետ ոչ մի բշմամութիւն կամ անձնական հաշիւներ չունեմ, եւ նա չէր զրպարտի իմ հասցէին: Յայտարարում եմ, որ ես մեղաւոր եմ՝ պաշտպանելով հակայեղափոխականներին եւ գովերգելով Տրոցկուն:

Ինձ մեղաւոր եմ ճանաչում այդ բանում, եւ սխալուել եմ եւ խնդրում եմ քննութեանը հաշուի առնել այդ համգամանքը իմ հարցի քննարկման ժամանակ:

Ռաֆայել Մելիք-ԱՂԱՄԵԱՆ

Առերեսման արձանագրութիւնը մեզ կարդացուել է, կազմուել է ճիշտ՝ մեր խօսքերից, ինչի համար եւ ստորագրում ենք.

1. Ռաֆայել Մելիք-ԱՂԱՄԵԱՆ

2. ԳԱՒՈՅԵԱՆ

Առերեսման իրականացրել է՝

Լենքադի ՆԳԺԿ III բաժնի օպեր[ատիւ] լիազօր, Պետ[ական]
Անվտանգութեան միւ[խցիայի] լէտենանտ (Քալաշեան)

Ճիշտ է: (ստորագրութիւն) (թ. 28-29)

* * *

«ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ ԵՄ» (ռուս.)

ԽՍՀՄ-ի ՊԵՏ, ԼԵՆԻՆԱՎԱԴԱՐՆԻ ՆԳԺԿ-Ի ՊԵՏ

ՊԵՏՏԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ԱՄԱԳ ԼԷՅՏԵՆԱՆՏ
ԲԱԲԱՅԵԱՆ

28 Սեպտեմբեր, 1937

ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ Ռաֆայել Կարապետովիչի
թիւ 19375 Քննչական գործով
մեղադրանքի մասին

ՄԵԼԱՂԱԿԱՆ ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Եւ, Հայկ[ական] ՍՍՌ-ՆԳԺԿի Լենքադրածնի III քաժնի օպեր[ատիւ] լի-
ազօր, Պետ[ական] Անվտանգութեան կրտսեր լէյտենանտ ԶԱՄԱՇԵԱՆ Վ.,
1937 Սեպտեմբերի 9ին քննելով թիւ 19375 Քննչական գործը ակտիւ եկեղեցա-
կան միսիոներ, արտլոտես ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ Ռաֆայել Կարապետովիչի
մեղադրանքի առիթով (ծնուած 1872 թ., ծագումով Նախիջեւանի ԱՍՍՌ- Վ[ե-
րին] Ագուլիս գիւղից, հայ, ՍՍՌ-Մ քաղաքացի, քարձրագոյն կրթութեամբ,
քրիստոնեաների համայնքի քարոզիչ, 1928ին լրտեսութեան մեղադրանքով 3
տարով համակենտրոնացման ճամբար դատապարտուած, մինչեւ բանտար-
կութիւնը Լենինական քաղաքում բնակուող), հաստատել եմ հետեւեալը.

ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ Ռաֆայելը ունեցել է հին կապեր Գերմանիայում, որ-
տեղ սովորել է 1907ից մինչեւ 1909 թ. աստուածաբանական ֆակուլտետում,
Գերմանիայի աւետարանական-քրիստոնեաների համայնքի ղեկավար. գեր-
մանական գործակալ Արմենակ Պարոնիկեանի առաջարկով, 1924ից կանգ-
նելով Լենինականի աւետարանական-քրիստոնեաների համայնքի գլուխ, ի-
րականացրել է ակտիւ քարոզչական հակայեղափոխական աշխատանք:
Մինչեւ 1928 թ. ներառեալ ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ-ը իր քարոզչական հակայե-
ղափոխական գործունէութեան համար պարբերաբար Գերմանիայից՝ Պարո-
նիկեանից, ինչպէս նաեւ Ամերիկայից՝ ոճմ Արշաւիր Աւետիսեանից ստացել է
մեծ գումարի վալիւտա՝ դուարով:

Դրա հետ միասին նա Պարոնիկեանից ստացել է համայնքի աշխատան-
քի, երիտասարդների մոր խմբակների կազմակերպման եւ այլնի վերաբերեալ
ցուցմունքներ եւ վերջնական պահանջով պարբերաբար տեղեկացրել է նրան
իրականացուած աշխատանքի մասին: Այսպիսով, ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ-ը
ծաւալել է մեծ աշխատանք ՍՍՌ-Մ տարածքում արտասահմանեան միսիոնե-
րական կազմակերպութիւնների ազդեցութեան ոլորտների ընդլայնման նպա-
տակով, որոնք, ինչպէս հաստատուել է, ծառայում են որպէս լրտեսա-հետա-
խուզական մասնաճիւղեր: 1928ի վերջին ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ Ռաֆայելը
լրտեսութեան մեղադրանքով 3 տարով դատապարտուել է համակենտրոնաց-
ման ճամբար: Աքսորի ժամկէտը լրանալով՝ ազատուել է Սոլովկիի ճամբարից
մինչու 13 օր շուտ: 1931ին, վերադառնալով Լենինական, ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱ-
Ն-ը շարունակել է ղեկավար դեր կատարել Լենինականի աւետարանական-

քրիստոնեաների համայնքում եւ ընդհուպ մինչեւ 1937 վարել է հակայեղափոխական բնույթի ակտիւ կրօնական պրոպագանդա: Միաժամանակ, ՄԵԼԻԲ-ԱԴԱՄԵԱՆՆ, ընդհուպ մինչեւ իր բանտարկութեան օրը վարել է ակտիւ ֆաշիստական ազիտացիա՝ փառաբանելով ֆաշիստական Գերմանիան որպէս կրօնի «դիօշակակիր եւ պիւններ, որը կոչուած էր հաւատացեալ-ճնշուածներին ազատագրել բարբարոս բոլշեիկներից»: Արդարացրել եւ պաշտպանել է ազգի մերկացումը թշնամիներ՝ ֆաշիստական լրտեսներ Զինովեիւն, Կամենեիւն եւ այլոց, յայտարարելով, որ «մըրանք չեն եղել հակա-յեղափոխականներ, ունեցել են իրենց գաղափարները, իսկ Տրոցկին մի ժամանակ եղել է աւելի հեղինակաւոր, քան՝ Լենինը»:

Հակայեղափոխական, ֆաշիստական գործունէութիւնը հաստատուած է հենց մեղադրեալ ՄԵԼԻԲ-ԱԴԱՄԵԱՆԻ ցուցմունքներով, երկու վկաների ցուցմունքներով եւ առերեսմամբ:

ՄԵԼԻԲ-ԱԴԱՄԵԱՆՆ իրեն մեղաւոր է ճանաչել՝ լիովին մերժելով լրտեսական գործունէութիւնը:

ՈՐՈՇԵՑԻ:

Քննչ[ական] գործը ՄԵԼԻԲ-ԱԴԱՄԵԱՆ Ռաֆայէլ Կարապետովիչի մեղադրանքի գծով ուղարկել Հայկ[ական] ՍՍՌ-ի ՆԳԺԿԻ Եռեակի քննարկմանը:

ՏԵՂԵԿԱՆԸ:

1. Չեքրակալուած ՄԵԼԻԲ-ԱԴԱՄԵԱՆ Ռաֆայէլ Կարապետովիչը պահուած է կալանքի տակ Հայկ[ական] ՍՍՌ ՆԳԺԿԻ Լենքադիտրիորի մերքին բանտում 1937 թ. Օգոստոսի 8ից:

2. ԺԳ թիւ 227092 սերիայի Անձնագիրը քննչ[ական] գործի հետ է:

III բաժնի օպեր[ատիւ] լիազօր,

Պետ[ական] Անվտանգութեան մի[իցիայի] լէյտ[ենանտ] (Քալաշեան) (թ. 33-34)

* * *

Քաղուածք թիւ 13 արձանագրութիւնից (ռուս.)

Հայկական ՍՍՌ ՆԳԺԿԻ Եռեակի միստից, 3 Հոկտեմբեր, 1937

Լսեցին.

44. Հայկ[ական] ՍՍՌ Լենքադ. բաժնի ՆԳԺԿԻ թիւ 19375 գործը ՄԵԼԻԲ-ԱԴԱՄԵԱՆ Ռաֆայէլ Կարապետովիչի մեղադրանքի վերաբերեալ, ծնուած 1872, Լենինական քաղաքի բնակիչ, մախկին վարդապետ:

Մեղադրուած է այն բանում, որ 1924ից Գերմանիայի աւետարանական-քրիստոնեաների համայնքի ղեկավարի առաջարկով կանգնել է աւետարանական համայնքի գլուխ եւ իրականացրել է ակտիւ քարոզչական-հակայեղափոխական աշխատանք, որի համար Գերմանիայից վալիւտա է ստացել: 1928ին լրտեսութեան մեղադրանքով ձերբակալուել եւ դատապարտուել է հա-

մակենտրոնացման ճամբար: Արտրից վերադառնալուց յետոյ շարունակել է իրականացնել հ.-ս. աշխատանք:

Որոշեցին.

ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ Ռաֆայել Կարապետովիչին՝ ԳՆԴԱԿԱՀԱՐԵԼ, նրան վերաբերող անձնական իրերը բռնագրաւել:

Ծիշտ է:

Հայկ[ական] ՍՍՌ-ՆԳԺԿի Եռեակի քարտուղար՝

Գրիգորեան
(ստորագրութիւն)

Եռեակի որոշումն իրագործուել է 8.X.1937 թ., գիշերը ժամը 2ին (թ. 35-36):

* * *

1956 Նոյեմբերի 25ին կինը՝ Արփենիկ Մելիք-Աղամեանը, դիմում է գրել Անդրկովկասի զինուորական դատախազին՝ խնդրելով քննել ամուսնու գործը եւ, եթէ անմեղ է, ազատել, քանի որ 19 տարի է անցել, եւ ինքը լուր չուի:

1957 Հոկտեմբերի 4ին տրուած տեղեկանքում նշում է, որ 1937 թ. Հոկտեմբերի 3ին Ռաֆայել Մելիք-Աղամեանը դատապարտուել է 13 տարուայ ազատազրկման:

1957 Հոկտեմբերի 29ին նրա արխիւային գործը տրուել է վերանայման:

1957 Նոյեմբերի 13/14ին քննուել է նրա լրտես լինելը, հարցաքննութիւն է անցկացուել, գործը վերանայուել է եւ արդարացուել: Հայկ[ական] ՍՍՌ Անվ[տանգութեան] կոմիտէի արխիւային բաժնում պարզել են, որ լրտես չի հաշուառուել եւ 1928ին բանտարկուած եւ դատապարտուած չի եղել (թ. 38-40,43): (ռուս.)

* * *

Հայկ[ական] ՍՍՌ Պետ[ական] անվտանգութեան մարմիններում քննչական հսկողութեան գծով դատախազի օգնական Վ. Մարգսեանի ստորագրութեամբ 1957ի Նոյեմբեր 25ին Երեւանում Հայկ[ական] ՍՍՌ-ՆԳԺԿ տեղեկանք է տրուել այն մասին, որ 1940 Մարտի 13ին Զինուորական տրիբունալի կողմից 10 տարւ.վ ՌԱԸ՝ ազատազրկման դատապարտուած Յովհաննէս Մարտիրոսովիչ Բաղալեանը «ճանաչուել է մեղաւոր այն բանում, որ, հանդիսանալով Հայկ[ական] ՍՍՌ-ՆԳԺԿի Լենինականի քաղաքային բաժնի գաղտնի աշխատակից, «Մելքոնեան» մականուան ներքոյ, 1937ի վերջից անցել է սադրանքի եւ զրպարտութեան, օրգաններին ապատեղեկատուութեան ենթարկել, իր իսկ կողմից յօրինուած տուեալների հիման վրայ մի շարք մարդկանց զրպարտել, հարցաքննութիւնների ժամանակ սադրիչ-զրպարտչական ցուցմունքներ տուել շատ մարդկանց նկատմամբ, նոյնիսկ այնպիսիների, որոնց ինքն անձամբ չի ճանաչել» (թ. 48): (ռուս.)

* * *

Մէկ այլ տեղեկանքում Զինուորական տրիբունալի կողմից 1940ի Ապրիլ 21՝23 դատապարտուել են Հայկ[ական] ՍՍՌ Լենինականի ՆԳԺԿի քաղ[աքական] բաժնի մախկին պետ Ագուլեան Արտակը, այդ բաժնի օպերատիւ լի-

ագօր Սերգէյ Սարուխանովը եւ Դմիտրի Շիգլիկը, անհիմն ձեռքակալութիւններ, քննչական փաստաթղթերը կեղծելու, սաղոմանք եւ զրպարտանք, բանտարկեալի նկատմամբ ֆիզիկական ճնշում կիրառելու, կեղծ «ցուցմունքներ» տալու համար «...ինչպէս իրենց, այնպէս էլ այլ մաքուր եւ ամենդ սովետական քաղաքացիների նկատմամբ...»: Այդ նպատակով ինքնագոյլս ստեղծել են հարցաքննութիւնների արձանագրութիւններ, հարկադրել ձեռքակալուածներին ստորագրել, իրենք կազմել են փորձագիտական յանձնաժողովի կեղծ «եզրակացութիւններ» եւ յանձնաժողովին առնչել բոլորովին ոչ իրաւասու, քրեական տարրերի՝ ստիպելով ստորագրել յանձնաժողովի որոշումները (թ. 49): (ռուս.)

* * *

Լենքաղսովետի գործկոմի մախագահի տեղակալը, որն աշխատել է որպէս Լենինականում յոյս տեսնող «Մամաժագործ» թերթի խմբագիր, 1957 թ. վկայել է, որ տպարանի սրբագրիչ Ռաֆայէլ Մելիք-Աղամեանը թերթը լաւ էր սրբագրում: «Իբրեւ սրբագրիչ նա ոչ մի սխալ կամ վրիպում թոյլ չտուեց թերթում», - 13.XI. 1957 թ. տեղեկանքում գրել է Աբրահամեան Սնացականը (թ. 51): (հայ.)

* * *

1957 Նոյեմբերի 18ին հարցաքննուել է Անտիսեան Վահագ Արշաիրովիչը, որը Մելիք-Աղամեանի աշակերտն է եղել: «...Լաւ յիշում եմ, որ երբ ես 1935/36 ուսումնական տարում 9րդ դասարանի աշակերտ էի, մենք անցնում էինք օտար՝ գերմաներէն լեզու, որը մեզ դասաւանդում էր Մելիք-Աղամեան Ռաֆայէլը: Նրան գիտեմ միայն տակ մէկ ուսումնական տարուայ ընթացքում: Նրա մասին հետեւեալը կարող եմ ասել, որ նա իր առարկայի գիտակ էր, արդար ու պահանջկոտ ուսուցիչ էր: Մելիք-Աղամեանից առաջ 8րդ դասարանում գերմաներէն լեզուն դասաւանդել է ոմն Սիրաքեան Յովհաննէսը, բայց դասի ժամանակ ինչ ասես չէր լինում՝ եւ աղմուկ, եւ խօսակցութիւն, իսկ Մելիք-Աղամեանի դասին՝ լուռ էին, եւ եթէ ես ինչ որ բան գիտեմ, հասկանում եմ գերմաներէն լեզուից, դա շնորհիւ ուսուցիչ Մելիք-Աղամեանի է: Մենք՝ աշակերտներս, յարգում էինք նրան. ուսուցչական կազմի շրջանում եւս վայելում էր յարգանք եւ հեղինակութիւն...» (թ. 55թ): (ռուս.)

* * *

Լենինական քաղաքի բնակիչ Մարգարեան Մովսէսը (Երեսանի Մանկավարժական ինստիտուտի Լենինականի մասնաճիւղի տնօրէնն էր, ուր եւ Մելիք-Աղամեանը դասաւանդում էր գերմաներէն) 1957 Նոյեմբերի 18ին ցուցմունք է տուել. «Մեր համատեղ աշխատանքի ընթացքում նրան կարող եմ բնութագրել միայն դրական: Որպէս մասնագէտ նա կատարելութեամբ էր տիրապետում լեզուն եւ որակով ու լաւ դասաւանդում ուսանողներին: ...Ուսանողների եւ դասաւանդող անձնակազմի կողմից ոչ մի բողոք Մելիք-Աղամեանի նկատմամբ չի եղել: Անձամբ ինձ, Մելիք-Աղամեանից կամ ուսանողական եւ դասախօսական կազմի կողմից դժգոհութիւն իր նկրթական դրութեան, սովետական պետութեան մասին հակասովետական բնույթի եւ որեւէ արտայայ-

տութիւն չի եղել: Եթէ մամանտիպ խօսակցութիւններ տեղ գտնէին, ապա ես տեղեակ կը լինէի եւ ժամանակին տեղեակ կը պահէի համապատասխան մարմիններին...» (թ. 56թ,57): (ռուս.)

* * *

Գագիկ Գրիգորեանը, որը Մելիք-Աղամեանի հետ աշխատել է Լենինականի տեքստիլ բանֆակում, 1957 Նոյեմբերի 19ին վերոյիշեալի մամն ցուցմունք է տուել՝ աւելացնելով. «...Նոյնպէս չեն եղել դէպքեր, որ մա իմ ներկայութեամբ դրական արտայայտուէր մեր կուսակցութեան թշնամիների՝ Տրոցկու եւ Զինովեի մասին» (թ. 58թ): (ռուս.)

* * *

Շահիրմանեան Յակոբը, որը Մելիք-Աղամեանի հետ աշխատել է Լենինականի տեքստիլ բանֆակում, 1957 Նոյեմբերի 20ին ցուցմունք է տուել, որ՝ «...բաւական կրթուած, քաղաքավար, կռռնկտ եւ ճշտապահ անձնատրութիւն էր: ...Ակտիւ յաճախել է բոլոր դասընթացներին եւ ժողովներին, գործուն մասնակցութիւն է ունեցել Մանկավարժական ինստիտուտի աշխատանքին: ...Մելիք-Աղամեանը ակտիւ յաճախել է մա եւ քաղաքապամունքներին. քնութագրական է նշել, որ մա ակտիւ մասնակցութիւն էր ունենում, երբ խօսքը գնում էր դիպելկտիկական մատերիալիզմի մասին, քանի որ այն տիրապետում էր կատարեալ...»: Տեխնիկումից հեռացաւ, քանի որ Բաղալեան Յովհաննէսի հետ լեզու չգտաւ, աշխատեց *Բանուոր* թերթի խմբագրութիւնում որպէս թարգմանիչ, սրբագրիչ: Բաղալեանը բոլորին զրպարտել է, նոյնիսկ իր հարազատներին (թ. 60թ,61ա): (ռուս.)

* * *

Սաֆեան Արտակը 1957 Նոյեմբերի 23ին ցուցմունք է տուել, որ տեքստիլ բանֆակի տնօրէնը վատ մարդ էր, իսկ Ռ. Մելիք-Աղամեանը ծնունդով Ղաբաբալից էր (թ. 62թ-63ա): (ռուս.)

* * *

7/ առ. - 2782 (ռուս.)

2/XII-1957

Գաղտնի օրինակ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԷԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ԿՈԼԵԳԻԱ

Հսկողական բողոքի կարգով
Մելիք-Աղամեան Ռաֆայել Կարապետովիչի գործով

Հայկ[ական] ՍՍՌ ՆԳԺԿին կից մախսկին Եռեակի որոշմամբ
1937 թ. Հոկտեմբերի 3ին
դատապարտուել էր ՊԱՉ՝ գնդակահարութեան

ՄԵԼԻՔ-ԱԴԱՄԵԱՆ Ռաֆայել Կարապետովիչը,
ծնուած 1872 թ., Նախիջեւանի ԱՍՍՌ Վ[երին] Ազովիս գիւղի ծնունդ,
Լենինական քաղաքի բնակիչ, քարձրագոյն կրթութեամբ,

հայ եկեղեցու մախկին վարդապետ,
մինչև բանտարկուելը գերմաներեն լեզուի դասատու

ՄՆԼԻԶ-ԱՂԱՄԵԱՆԻ ձերբակալման համար հիմք հանդիսացան 1937 թ. օպերատիվ նիսիերը՝ 1928 թ. մեղադրական եզրակացութեան պատճենը եւ վկաներ Գալոյեան Մ. Գ., Գեորգեան Բ. Ս. եւ Բաղդախան Յ. Մ.ի ցուցմունքները:

ՄՆԼԻԶ-ԱՂԱՄԵԱՆԸ մեղադր ճանաչուել եւ դատապարտուել է այն կապակցութեամբ, որ 1924ից Գերմանիայի անտարաճական-քրիստոնեաների դեկավարի առաջարկով կանգնած է եղել անտարաճական համայնքի գլուխ եւ վարել է ակտիւ քարոզական, հ/յ գործունէութիւն, որի համար Գերմանիայից ստացել էր վալիւտա: 1928 թ. լրտեսութեան մեղադրանքով ձերբակալուել եւ դատապարտուել է: Աքսորից վերադառնալուց յետոյ շարունակել է վարել հ/ս աշխատանք:

Հայկ[ական] ՍՍՌ ՆԳԺԿին կից մախկին Էռեակի 1937 թ. Հոկտեմբերի 3ի որոշումը չի կարող թողնուել ուժի մէջ եւ ենթակայ է չեղեալ յայտարարուելու հետեւեալ հիմնաւորմամբ.

Նախնական քննութեան ընթացքում թոյլ են տրուել ԶԴ-Օ կոպիտ խախտումներ, ՄՆԼԻԶ-ԱՂԱՄԵԱՆԻ ձերբակալութիւնը վստեղացում չի եղել, մեղադրանք չի ներկայացուել, 198 յօդուածը ի կատար չի ածուել:

Թէպէտ ՄՆԼԻԶ-ԱՂԱՄԵԱՆԸ մախկական քննութեան ընթացքում տուել է ճանաչողական ցուցմունքներ, սակայն նրա ցուցմունքները վստահութիւն չեն ներշնչում, քանի որ քննութեանը մասնակցել են Հայկ[ական] ՍՍՌ ՆԳԺԿի Լենինականի Քաղբաժնի աշխատակիցները՝ պետական վտանգութեան միլիցիայի լէյտենանտ Ս. Սարուխանովը, Շիզլիկը, մեղադրական եզրակացութիւնը հաստատել է ՆԳԺԿի Լենքաղբաժնի մախկին պետական օգնական, պետական վտանգութեան առաջ լէյտենանտ Բաբայեան Խաչատուր Եակոբովիչը, որոնք մի շարք քննչական գործերի կեղծման համար իրենք են դատապարտուել:

Հ/ս աշխատանք տանելու համար Մելիք-Աղամեանին մերկացնող վկայ Բաղդախան Յովհաննէս Մարտիրոսովիչի ցուցմունքները կոնկրետ չեն, վստահութիւն չեն ներշնչում, քանի որ ինքը 1940 թ. Հայկ[ական] ՍՍՌ ՆԳԺԿի Ռազմական տրիբունալի կողմից դատապարտուել է օրգաններին ապատեղեկացնելու, զրպարտութեան եւ սադրանքի համար:

1928ին ՄՆԼԻԶ-ԱՂԱՄԵԱՆԻՆ աներկայացուած լրտեսութեան մէջ մեղադրանքը չի հաստատուել: Չի գրանցուել որպէս գերմանական հետախուզութեան լրտես, ըստ Հայկ[ական] ՍՍՌ ԿՊԱ նիսիերի, ՄՆԼԻԶ-ԱՂԱՄԵԱՆԸ նոյնպէս չի գրանցուել:

Լրացուցիչ ստուգման ընթացքում վկայ Գալոյեան Մ. Գ. վերաքննուել է, ինչը եւ հաստատուել է նրա ցուցմունքները, թէւ այդ ցուցմունքներից չի ենթադրուում հ/յ մտադրութիւն:

ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆԸ նրան արտայայտել է իր անձնական կարծիքը Տրոցկու հեղինակութեան մասին, բայց ոչ թե ազիտացիայի նպատակով և կողմնակի անձանց բացակայութեան պայմաններում: Մելիք-Աղամեանի արտայայտությունները չեն համապատասխանում հ/յ յանցագործություն հասկացութեանը:

Հարցաքննուած վկաները (ԱԼԵՏԻՍԵԱՆ Վ. Ա., ՍԱՐԳԱՐԵԱՆ Մ. Մ., ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ Գ. Ա. և այլք), որոնք գիտեին ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆԻՆ աշխատանքային վայրից, ցուցմունք տուեցին, որ նա հակայեղափոխական գործունեութեամբ չի զբաղուել և բնութագրեցին նրան որպէս բարեխիղճ և լաւ աշխատող:

Վերահարցաքննել վկայ ԳԵՈՐԳԵԱՆ Բ. ին հնարաւորութիւն չստեղծուեց՝ կապուած Հայկական ՍՍՈՒ տարածքում նրա չքնակուելու հետ:

Ներկայ ստուգմամբ յայտնաբերուած գործի նիւթերի և տուեալների քննութիւնը ցոյց է տուել, որ ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆԸ 1937ին ձերբակալուել ու դատաւարտուել է անհիմն:

Շարադրուածի հիման վրայ, եւ, առաջնորդուելով ՍՍՈՒ դատախազական հսկողութեան կանոնակարգով,

ԽՂԴՐՈՒՄԵՄ

Հայկ[ական] ՍՍՈՒ ՆԳԺԿ նախկին Եռեակի 1937 թ. Հոկտեմբեր 3ի որոշումը ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ Ռաֆայէլ Կարապետովիչի նկատմամբ չեղեալ յայտարարել եւ, իր արարքում յանցակազմի բացակայութեան պատճառով, նրա գործը յետագայ վարդիթից կարճել:

Ցաւելուած: Արխիւա-քննչական թիւ 8734/57/19375 գործը ստուգման նիւթերով ընդգրկուած է մէկ հատորի մեջ, ընդհանուր 63 բերթով:

Հայկական ՍՍՈՒ Դատախազի տեղակալ
Արդարադատութեան աւագ խորհրդական

(ԴՈՒԿԱՄԵԱՆ Յ. Ս.)

ՏԵՂԵԿԱՆՔ: Գործը վերանայուել է կապուած դատաւարտեալի կնոջ՝ քաղաքացուի ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ Արփենիկ Յովհաննէսովնայի, յայտարարութեան, բնակուող Երեւան ք[աղաք]ում, Աթարբեկեան 181 փող[ոցի] վրայ (թ. 64-65): (ռուս.)

* * *

Տրուած է Հայկ[ական] ՍՍՈՒ Գերագոյն դատարանի քրեական գործերի կոլեգիայի որոշումը.

թիւ 5/445 «...Համաձայնուել ՀՍՍՈՒ դատախազի տեղակալի բողոքի հետ, ՀՍՍՈՒ ՆԳԺԿի Եռեակի 3/10-1937 թ. մեղադրական որոշումը ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ ՌԱՖԱՅԷԼ ԿԱՐԱՊԵՏՈՎԻՉԻ նկատմամբ ԲԵԿԱՆԵԼ եւ գործը կարճել յանցակազմի բացակայութեան պատճառով»:

Նախագահ՝
Անդամներ՝

Լ. Առաքելեան

Խանամիրեան, Խուրշուդեան (թ. 68) (հայ.)

* * *

ՈՐՈՇՈՒՄ քիւ 5/445

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՌԵՍՊՊԻԲԼԻԿԱՅԻ

Գերագոյն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիան 12/12-1957 թ., հետեւեալ կազմով՝

Նախագահ՝ Լ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

Անդամներ՝ ԽԱՆԱՍԻՐԵԱՆ, ԽՈՒՐՇՈՒԴԵԱՆ

Դատախազ՝ ՂԱՍԻԱՐԵԱՆ

դատական միատուն քննեց Գերագոյն դատարանի անդամ՝ Ա. Խուրշուդեանի զեկուցմամբ՝ ՀՍՍՌ դատախազի տեղակալի բողոքը:

Հայկական ՍՍՌ Ներքին գործոց ժողովրդական կոմիսարիատի 1937 թ. Հոկտեմբերի 3ի որոշմամբ [Ռ. Մելիք-Աղամեանը] դատապարտուել է պատժի առաւելագոյն չափի՝ ԳՆԴԱԿԱՀԱՐՈՒԹԵԱՆ:

ՄԵԼԻՔ-ԱԴԱՍԵԱՆ ՌԱՖԱՅԷԼ ԿԱՐԱՊԵՏՈՎԻՉ, ծնուել է 1872 թ., Նախ[իցեւանի] ԱՍՍՌ Վ[երին] Ագուլիս գիւղում, Լեւինական քաղաքի բնակիչ, բարձրագոյն կրթութեամբ, մաթեմատիկական հոգեւորական վարդապետ, մինչեւ կալանաւորուելը՝ նեմեցական լեզուի դասատու:

Մելիք-Աղամեանը մեղադրուել է նրանում, որ 1924 թ. գերմանական կատոլիկ (իմա՝ անտարանական – Բ.Ա.) խրեւոեան հաւատացեալների համայնքի ղեկավարի առաջարկութեամբ գլխաւորել է կատոլիկ հաւատացեալների համայնքը եւ տարել է կոնտրեւոլիցիոն աշխատանք, որի համար Գերմանիայից ստացել է վալիւտա: 1928 թ. լրտեսութեան մեղադրանքով բանտարկուել եւ դատապարտուել է: Աքտրավայրից վերադառնալուց շարունակել է տանել հակասովետական աշխատանք:

Բողոքը բերուել է Եռեակի որոշումը բեկանելու եւ գործը կարճելու առումով - յանցակազմի բացակայութեան պատճառաբանութեամբ. -

Դատական կոլեգիան, լսելով զեկուցումը, ծանօթանալով գործի տուեալներին եւ դատախազի եզրակացութեանը բողոքը պաշտպանելու մասին, գտաւ, որ պէտք է համաձայնուել բերուած բողոքի հետ հետեւեալ հիմունքներով.

Գործի մախաքննութեամբ թոյլ է տրուած քր[եական] դատ[ավարտութեան] օր[էնագրքի] նորմաների կոպիտ խախտում, նրանում, որ Մելիք-Աղամեանը կալանաւորուել է առանց սանկցիայի, մեղադրանք չի առաջադրուել, չի կատարուած քր[եական] դատ[արանի] օր[էնագրքի] 198 յ[օդուածի] պահանջները:

Մելիք-Աղամեանին կալանաւորելու եւ դատապարտելու համար հինք են հանդիսացել 1937 թ. օպերատիւ միջերը, 1928 թ. մեղադրական եզրակացութեան պատճենները եւ վկաներ Գալոյեանի, Գեորգեանի եւ Բաղալեանի ցուցմունքները: Վկայ Յ. Մ. Բաղալեանի ցուցմունքը, որով մերկացում է Մելիք-Աղամեանը հակասովետական աշխատանք տանելու մեջ, կոմկրէտ չի եւ հաւատ չի ներշնչում, քանի որ մա 1940 թ. ՆԳԺԿ զինուորական տրիբունալի կողմից դատապարտուել է օրգանին անճիշտ ինֆորմացիա տալու, զրպարտութեան եւ պրովոկացիայի համար:

Ինչպես երևում է գործի տուեալներից, գործի քննութեանը մասնակցել են Լեւինական քաղաքի բաժանմունքի աշխատակիցներ՝ Ս. Սալուխանեանը, Շիզիկը, մեղադրական եզրակացութիւնը հաստատել է նոյն բաժանմունքի պետի տեղակալ Խ. Ա. Բաբայեանը, որոնք մի շարք գործերով կեղծիքներ կատարելու համար դատապարտուել են: Նման պայմաններում, Մելիք-Աղամեանի որոշ հարցերի շուրջ ինքնայանձնաժաման բացատրութիւններն կասկածանք են առաջացնում:

Մելիք-Աղամեանի 1928 թ. լրտեսութեան համար դատուած լինելն իր հաստատումը չի գտել: ՀՍՍՌ կենտրոնական արխիւի միւթերով Մելիք-Աղամեանը որպէս լրտես չի անցնում (իմա՝ ճանաչում - Զ.Ա.): Գործի լրացուցիչ ստուգման ժամանակ վերահարցաքննուել է վկայ Մ. Գ. Գալոյեանը, որը հաստատել է (սամատորիայում ունեցած զրոյցի ժամանակ մեղադրեալի արտայայտութիւնը Տրոցկու մասին): Իր ցուցմունքը, սակայն Մելիք-Աղամեանի արտայայտութեան մէջ կոնտրոստիւցիոն յանցանքի հասկացողութիւն չի պարունակում:

Հարցաքննուած նոր վկաներ Վ. Ա. Անտիսեանը, Մ. Մ. Մարգարեանը, Գ. Ա. Գրիգորեանը եւ ուրիշները, որոնք Մելիք-Աղամեանին ճանաչում են համատեղ աշխատանքից, ցուցմունք են տուել, որ նա հակասովետական գործունեութեամբ չի զբաղուել, ու [նրան] բնութագրել են որպէս բարեխիղճ աշխատող:

Այսպիսով գործի տուեալներով Մելիք-Աղամեանին առաջադրուած մեղադրանքն անհիմն պէտք է համարել:

Վերոգրեալների հիման վրայ, եւ ղեկավարուելով քր[եական] դատ[ավարութեան] օր[ենսգրքի] 393 յ[օդուածի] «ա» կէտով, դատական կոլեգիան՝

ՈՐՈՇԵՅ

Համաձայնուել ՀՍՍՌ դատախազի տեղակալի բողոքի հետ ՀՍՍՌ ՆԳԿ Էռեակի 3/10-1937 թ. որոշումը, ըստ մեղադրանքի ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԵԱՆ ՌԱՖԱՅԷԼ ԿԱՐԱՊԵՏԻ ԲԵԿԱՆԵԼ եւ գործը կարճել յանցակազմի բացակայութեան պատճառով:

Նախագահ՝
Անդամներ՝

Լ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ
ԽԱՆԱՄԻՐԵԱՆ, ԽՈՒՐՇՈՒԴԵԱՆ

ԿԱՏԱՐԱԾՈՒ ԽՈՒՐՇՈՒԴԵԱՆ
թիւ 1221 ՀՀ. 12/12-1957 թ. (թ. 67-68)

Բ. Տրդատ-Թաթոս Գրիգորեիչ Մանուկեանի եւ
Եփրեմ Անդրեասովիչ Սկրտչեանի Թղթածրար

ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ
ԿԱՐՃՈՒԱԾ ԳՈՐԾԵՐԻ ՖՈՆԴ, Գործ 4291

Ընդհանուր քննչական ֆոնդ, գործ թիւ 7293 (Պատկեր ընդմիջւոյ) (ռուս.)
Տրդատ-Թաթոս Գրիգորեիչ Մանուկեանի եւ
Եփրեմ Անդրեասովիչ Սկրտչեանի
նկատմամբ յարուցուած մեղադրանքի շուրջ (1 հատորով գործ)

Երկուսը խուզարկուել եւ քանտարկուել են 1938 Մարտի 5ին:
Մանուկեան Տրդատ (Թաթոս) Գրիգորեիչ – ծնու[ած] 1875ին, Էջ-
միածնի (իմա՝ Վաղարշապատ – Զ.Ա.) շրջ[ան], Սամաղար գ[իւղ],
Երեւանի բնակիչ, բանուոր, ներկայումս ժամանակաւորապէս չի
աշխատում: 1897-1900 ծառայել է Կաթսի բանակում որպէս կրտս-
սեր ենթասայայ: 1931ին Հայկ[ական] ՄՍՌ ՆԳԺԿ կողմից ձեր-
բակալուել է որպէս կրօնական, ունի կին, մէկ աղջիկ:
Սկրտչեան Եփրեմ Անդրեասովիչ – ծնու[ած] 1895ին Վաղարշա-
պատի շրջ[ան], Վաղարշապատ գ[իւղ], Երեւանի բնակիչ, մաս-
նագիտ[աւթեամբ], ուսուցիչ, աշխատում է Երքաղշինում՝ տնտե-
սագէտ, գիշերային կուրսի դասաւանդող: 1915-1916 Յար[ակաւ]
բանակում գրագիր: Հալածանքների չի ենթարկուել: Ունի կին, 4 ե-
րեխայ:

Մանուկեան Տրդատի հարցաքննութեան արձանագրութիւնը, 1938, Մարտի 13
- խոստովանուել է, որ 1923ին անդամակցել եւ ղեկավարել է կրօնական «Է-
ւանգելիստներին» համայնքը Սամաղար գ[իւղում] Կրօնական եւ հակառակե-
տական ակտիւ գործունէութեան համար 1931ին ձերբակալուել եւ արքայուել է
5 տարով, սակայն առողջական պատճառով ժամանակից շուտ ազատուել է,
մեկնել Երեւան, այլ ոչ՝ Սամաղար գ[իւղում] քանի որ իր ձերբակալութիւնից
յետոյ 1932ին ընտանիքը կուլակաթափ էր արուել, առգրաւուել էր գիւղում
շարժական եւ անշարժ գոյքը: Երեւանում կառուցել է տուն եւ շարունակել է
վարել կրօնական աշխատանք Երեւանի «Աւետարանականների» համայն-
քում, քարոզել Աւետարանը, որը ինքը համարում է միակ ճիշտ ուսմունքը: Հա-
մայնքի մէջ ներառել է շուրջ 100 մարդու, սակայն իրական անդամները 50
էին, «...որոնց մեծ մասին ինքն է հաւաքագրել համայնքի մէջ»: «Եւ համոզ-
ուած եմ իմ հաւատի ճշմարտութեան մէջ: Անկասկած կրօնը հակադիր է ձեր
մարքսիստական ուսմունքին, դրա համար էլ դուք կարող էք համարել այն հա-
կայեղափոխական արարք: Ինձնից առաջ աւետարանիչ էր Բզմունի Յով-
հաննէսը, որը, արքայից վերադառնալով, առողջութեան պատճառով (գրկուել
էր երկու ոտքից) տնից դուրս գալ չէր կարող:

Ղեկավար խորհրդում են՝

1. Սարգսեան Սարգիս - ՆԳԺԿի կողմից վերջերս ձերբակալուած
2. Սկրտչեան Եփրեմ - ՆԳԺԿի կողմից վերջերս ձերբակալուած
3. Աւետեան Սուրեն - Սարիքաղի բնակիչ
4. Յովհաննիսեան Կարապետ - Նորքի բնակիչ, ԵՊՀի պահակ
5. Տէր-Գալուստեան Երուանդ - դերձակ-մաքրող

Բոլորը հերքով ելոյթներ են ունեցել համայնքում, (միթական-Ք.Ա.) միջոցները հաւաքում էին Կարապետ Յովհաննիսեանի ձեռքում, 1938ին գանձապահ է ըմտրուել Տէր-Գալուստեան Երուանդը: 1926ին համայնքը գրանցուել է, բայց յետագայում այն չեն գրանցել, իսկ տուրք մեզմից չեն պահանջել, դրա համար էլ չենք մոծել: Ստացում է, որ մենք անլեզալ ենք գործել, բայց մենք ունէինք համապատասխան աղօթատուն Երեւանում:

Այո, ընդունում են, որ մեր կրօնը ոչ մի ընդհանուր բան չունի սով[ետական] կարգերի հետ եւ ըստ էութեան դրանք՝ մեր քարոզները, հակասովետական են» (թ. 1-2, 5ա-բ, 6ա-բ, 8ա-բ, 9-10): (ռուս.)

* * *

Սկրտչեան Եփրեմ Անդրէասովիչի հարցաքննութեան արձանագրութիւնը, 1938, Մարտ 18 - ցարական բանակում ծառայել է 2 տարի՝ 1915-1916 որպէս զնդի գրագիր: Դաշնակցական կառավարութեան ժամանակ եղել է ուսուցիչ Էջմիածնի շրջանի Վաղարշապատ, Սամաղար, Ֆրանգանոց գիւղերում: «Երբ դպրոցն արձակեց ինձ, ես գնացի կրօնական ուղիով՝ խուսափելով զինուորական ծառայութիւնից: Հայրս հաւատացեալ աւետարանական էր, ես էլ դարձայ [աւետարանական] 1917 թուից: Մինչեւ 1925 ուսուցիչ էի, 1925-1930՝ վիճակագիր էի Վաղարշապատի ՇԳԿ-ում, 1931ին ինձ համարեցին կուլակ, կուլակաթափ արեցին, ընտանիքով հաստատուեցի Երեւանում, ուր սեփական տուն կառուցեցի, իսկ երեկոները դասաւանդում էի գիշերային քանութրական կուրսերում՝ մինչեւ քանտարկուելը: 1932ին, որպէս «Աւետարանականների» համայնքի ակտիւ անդամ, քարոզիչ էի: Համայնքում կրօնական ղեկավար էի եւ միաժամանակ դասաւանդում էի աշխատանքային կուրսերում:

Մեր համայնքի խորհրդի անդամներն էին՝

1. Ես - Սկրտչեան Եփրեմ
2. Սարգսեան Սարգիս - ձերբակալուած
3. Աւետեան Սուրեն - Հայ տրամապորտի (իմա՝ Հայտնաբերողայի - Ք.Ա.) ցանցի խաղալիքի բաժնի աշխատող
4. Յովհաննիսեան Կարապետ - ԵՊՀի պահակ, Նորքի բնակիչ
5. Տէր-Գալուստեան Երուանդ - տնային դերձակ-մաքրող

Համայնքի ղեկավարը Մանուկեան Թաթնա էր: Քարոզում էին, որ միակ ճիշտ ուսմունքը Աւետարանն է, միւս ուսմունքները՝ կեղծ են, որ՝ աշխարհի բոլոր բարիքները կեղծ են եւ ձանձրալի, որ՝ գոյութիւն ունի այլ աշխարհ՝ երկնային թագաւորութիւն, ուր խիստ հաւատացեալը կը ստանայ իր յախտեմական կեանքը, որ՝ Բրիստոսի երկրորդ գալուստով այրուելու է ամէնը եւ փրկուելու են միայն թունդ հաւատացեալները: Մենք մեր քարոզներում չենք

յիշատակել սով[ետական] իշխանութեան կործանումը, այլ ենթադրում է, որ Քրիստոսի երկրորդ գալստեամբ կը կործանուի մահւ Սով[ետական] իշխանութիւնը, ուստի ուզում ենք որքան կարելի է շատ մարդոյ ընդգրկել միակ փրկուող աւետարանականների համայնքում: Դպրոցականներ էլ կային մեր համայնքում: Պարզ է, որ կրօնական ուսմունքը հակադիր է մարքսիզմ-լենինիզմի ուսմունքին: Ընդունում են, որ մեր քայտզներն ըստ էութեան եղել են հակասովետական:

Այո, ես սկզբունքներով «Աւետարանական» եմ եւ չէի կարող վարել կրօնական աշխատանք, որի բովանդակութիւնը հակասովետական էր, ինչում եւ ճանաչում եմ ինձ մեղաւոր»:

ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ ԵՄ

1. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ Տրդատ Գրիգորեւիչի եւ

2. ՄԿՐՏՉԵԱՆ Եփրեմ Անդրեասովիչի մեղադրանքով

ՀԱՅԿ[ԱԿԱՆ] ՍՍՌ-ՆԳԺԿ ՊԱՎի IV բաժնի պետ,
Պետ[ական] Անվտանգութեան առաջ լէյտենանտ
(ԿՈՆ-ԴԱԿՈՎ) (թ. 12ա-բ, 13-14) (ռու.)

* * *

Հարցաքննութեան արձանագրութիւն (ռու.)

Մեղադրեալ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ Տրդատ (մոյն ինքը՝ Թաթոս) Գրիգորեւիչի - ծնունդ 1875ին, ծնունդով Հայկ[ական] ՍՍՌ-Վաղարշապատի շրջանի Սամաղար գիւղից, հայ, ՍՍՌ-Մ քաղ[աքա]յցի, անկուսակցական, «աւետարանականների» կրօնական պաշտամունքի սեկտայի սպասաւոր: 1931ին ձեռքակալուել է եւ դատաւարտուել 5 տարով: Երեւան Քաղ[աք]:

13 Մարտ, 1938

Հ.- Տուէք հանգամանալից ցուցմունք, թէ ինչու՞ համար էք Դուք 1931ին ՆԳԺԿի մարմինների կողմից ուղարկուել արտոյ:

Պ.- 1923ից ես հանդիսացել եմ Սամաղար գիւղի «աւետարանականների» կրօնական համայնքի անդամ եւ դեկավար: Յետագայ տարիներին եղել եմ համայնքի երէց եւ ակտիւ կրօնական, հակասովետական աշխատանք վարելու համար 1931ին ձեռքակալուել եւ արքտրուել եմ 5 տարով, սակայն, նկատի ունենալով իմ հիւանդագին դրութիւնը, 1933ին ժամանակից շուտ ազատուել եմ եւ նորից վերադարձել Երեւան ք[աղաք]:

Հ.- Ինչու՞ ԴՈՒՔ արքտրից վերադառնալուց յետոյ չէք մեկնել ՉԵՐ Սամաղար գիւղը, այլ մնացել էք Երեւան ք[աղաք]ում:

Պ.- Աքտրից վերադառնալուց յետոյ ես մնացել եմ Երեւան քաղ[աք]ում երկու պատճառով. նախ՝ ձեռքակալութիւնիցս յետոյ 1932ին իմ ընտանիքը կուլակաթափ է արուել, խլուել է իմ շարժական եւ անշարժ գոյքը գիւղում, դրա համար էլ իմ ընտանիքը հաստատուել է Երեւան քաղաքում, եւ երկրորդ՝ իմ ձեռքակալութիւնից յետոյ Սամաղար գիւղի «աւետարանականների» համայնքը մնաց առանց երէցի եւ քայքայուեց: Այսպիսով, ես մնացի Երե-

ւանում, կառուցեցի ինձ համար տուն եւ շարունակեցի վարել կրօնական աշխատանք «աւետարանականների» երեսանեան համայնքում ընդիույ մինչեւ իմ ձերբակալման օրը:

Հ.- Ինչու՞ն է կայանում ՉԵԲ աշխատանքը Երեսան ք[աղաք]ի «աւետարանականների» համայնքում:

Պ.- «Աւետարանականների» համայնքում ես, որպէս երեց, քարոզել եմ «աւետարանը»: Իմ քարոզների բովանդակութիւնը հիմնականում այն էր, որ միակ ճշմարիտ ուսմունքը ես համարել եմ «աւետարանը», իսկ մնացած բոլոր ուսմունքները եւ գիտութիւնները ես համարել եմ կեղծ: Եւ քարոզել եմ այն մասին, որ աշխարհիկ բարիքները ունայն են եւ անիմաստ, որ գոյութիւն ունի այլ աշխարհ՝ երկնային թագաւորութիւն, որտեղ պիտի շարունակեն յաւիտեանական ապրել անկեղծ հաւատացեալ մարդիկ: Եւ շուտի, բոլոր նրանք, ովքեր ուզում են փրկել իրենց հոգին չարչարանքներից եւ ապրել յաւիտեան, նրանք չպէտք է գնան անհատներին հետեւից, այլ պէտք է գան մեր հետեւից՝ աւետարանականների հետեւից:

Հ.- Այսպիսով, դուք թմրեցրել էք մնացած մարդկանց գիտակցութիւնը: Որքա՞ն մարդ էք ներքաշել «աւետարանականների» համայնք:

Պ.- Նրանք շատ են: «Աւետարանականների» երեսանեան աղօթատուն էին յաճախում եւ յաճախում են շուրջ հարիւր մարդ, սակայն նրանցից համայնքի իրական անդամներ են համարում միայն 50 մարդ, որոնց մեծ մասին ես եմ հաւաքագրել համայնքի մէջ:

Հ.- Նշանակում է՝ դուք աքսորից վերադառնալուց յետոյ, մնալով սովետական իշխանութեան նկատմամբ թշնամաբար տրամադրուած, շարունակել էք կրօնականի տեսքով վարել հակասովետական ագիտացիա: Դուք ընդունու՞մ էք դա:

Պ.- Ես համոզուած եմ իմ հաւատի՝ աւետարանի ճշմարտացիութեան մէջ եւ որպէս այդպիսին շարունակել եմ վարել ակտիւ կրօնական աշխատանք: Անկասկած կրօնը հակադիր է ձեր մարքսիստական ուսմունքին, դրա համար էլ դուք այն կարող էք համարել հակայեղափոխական գործունէութիւն:

Հ.- Ուրիշ ի՞նչ մեթոդներով էք դուք ներքաշել ձեր կրօնական համայնքի մէջ մնացած անգիտակից անձանց:

Պ.- Համայնքի գումարից (կամատր մուիրատութիւնների եւ խմբակների հաւաքից) մենք ֆինանսական օգնութիւն ենք ցոյց տուել աղքատ, կարիքաւոր ընտանիքներին, ինչը նոյնպէս նրանց կապում էր համայնքի հետ:

Հ.- Զեզնից բացի էլ ո՞վ է համայնքում իրականացրել երեցի պաշտօն:

Պ.- Համայնքի երեց էի հանդիսանում ես, իսկ առաջ՝ նաեւ աւետարանական ԲԶՆՈՒՆԻ Յովհաննէսը, որը աքսորից վերադառնալուց յետոյ, որպէս հաշմանդամ, առողջութեան պատճառով (մա գրկուել էր երկու ոտքից) տղնից դուրս գալ չէր կարող, բայց 1937ին նրան ֆայտոնի վրայ մի քանի անգամ բերել են, եւ նա ելոյթներ է ունեցել:

Երեցից բացի, համայնքը ղեկավարում էր խորհուրդը, որի անդամներն էին.

1. ՍԱՐԳՍԵԱՆ Սարգիս - ՆԳԺԿի կողմից ձերբակալուել է վերջերս,
2. ՄԿՐՏՉԵԱՆ Եփրեմ - ՆԳԺԿի կողմից ձերբակալուել է վերջերս,
3. ԱԲԵՏԵԱՆ Սուրեն - սով[ետական] ծառայող, բնակուում է Սարի քաղ, 4րդ կարգ, քի 19,
4. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ Կարապետ - բնակուում է Նորքում, Պետ[ական] համալսարանի պահակ,
5. ՏԵՐ-ԳԱԼՈՒՍԵԱՆ Երուանդ - մասնաւոր դերձակ:
Բոլոր սրանք յաջողաբար ելոյթներ են ունեցել եւ քարոզել են համայնքում: Համայնքի միջոցները գտնուել են Կարապետ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԻ մօտ, 1938ին զանձապահ է ընտրուել ՏԵՐ-ԳԱԼՈՒՍԵԱՆ Երուանդը:
- Հ.- Դուք, որպէս համայնքի ղեկավար-երէց, ինչու՞ երկար տարիներ չէք գրանցել ձեր համայնքը եւ չէք վճարել պետ[ական] հարկ:
- Պ.- 1926ին համայնքը գրանցուել է, բայց յետագայում այն չեն գրանցել ինձ անհասկանալի պատճառներով:
- Հ.- Եիշտ չէք խօսուում: Չոր համայնքը չեն գրանցել պետ[ական] հարկերից խուսափելու պատճառով, եւ դուք մի քանի տարի շարունակ հարկ չէք վճարել:
- Պ.- Չգիտեմ: Ֆին[անսական] մարմինները մեզանից հարկ չեն պահանջել, եւ մենք չենք վճարել:
- Հ.- Նշանակուում է՝ դուք գործել էք անլեզա՞լ:
- Պ.- Այդպէս է դուրս գալիս, չնայած որ մենք ունեցել ենք սեփական աղօթատուն Երեւան ք[աղաք]ում:
- Հ.- Դուք ընդունու՞մ էք, որ ձեր բոլոր արարքները անօրէն են եղել, իսկ քարոզները՝ հակասովետական:
- Պ.- Այո, ընդունոււմ եմ, որ մեր կրօնը ոչ մի ընդհանուր բան չունի սով[ետական] իշխանութեան հետ եւ ըստ էութեան մեր քարոզները հակա-սովետական են:

Հարցաքննութեան արձանագրութիւնը ինձ ընթերցուել է, թարգմանուել է ռուսերէնից հայերէն, իմ խօսքերից գրանցուած է ճիշտ: ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Հարցաքննեց՝

ՊԱՎԻ Տրդ բաժանմունքի IV բաժնի օպերիւիստ
Պետ[ական] անվտանգութեան միլիցիայի լէյտենանտ (Ս. Յովհաննիսեան)

ԸԻՇՏ է:

ՆԳԺԿի քննչ[ական] բաժնի քննիչ

Պետ[ական] անվտանգութեան սերժանտ (Գեորգեան)

Տեղեկանք: Բնագիրը գտնուում է քննչ[ական] գործ քի 7293ում (Գեորգեան)

(Կրկնօրինակը՝ քննչ[ական] գործ քի 7530ում [ԿԳՖ գործ 7469]) (թ. 8ա-բ, 9ա-բ, 10)

Հարցաքննության արձանագրություն (ռուս.)

Մեղալուծեալ ՄԿԻՏՉԵԱՆ Եփրեմ Անդրեասովիչի - ծնուած 1895ին, ծնունդով Հայկ[ական] ՍՍՌ Վաղարշապատի շրջանի համանում գիւղից, բնակուել է Երեւան ք[աղաք]ում, հայ, ՍՍՌ-Մ քաղ[աքա]յցի: Մինչեւ ձերբակալուելը «Երբաշչին»ի երեկոյեան կուրսերի տնտեսա-գէտ-դաստամդող, անկուսակցական:

13 Մարտ, 1938

Հ.- Տուեք առաւել մանրամասն ցուցմունք ցարական եւ այլ բանակներում ձեր ծառայութեան մասին:

Պ.- Ես ծառայել եմ միայն ցալական բանակում, ընդամենը երկու տարի՝ 1915-1916 որպէս դիւիզիայի շտաբի գրագիր:

Հ.- Որտե՞ղ էիք 1917, 18, 19, 20 թուականներին՝ Հայաստանում դաշնակցական իշխանութեան օրօք եւ ինչո՞վ էք գրադուել:

Պ.- Դաշնակցական իշխանութեան օրօք 1917ից մինչեւ 1920 ես ուսուցիչ եմ եղել Վաղարշապատի շրջանի Վաղարշապատ, Մամալար, Ֆրանգանց գիւղերում: Զօրակոչուել էի դաշնակցական բանակ, բայց իմ դպրոցի վարիչի միջնորդագրով երկու ամսով ազատուեցի, որից յետոյ բոլոր ուսուցիչները ազատուեցին զինուորական ծառայութիւնից, եւ յետոյ՝ ես իմ կրօնական համոզմունքներով խուսափում էի զինուորական ծառայութիւնից:

Հ.- Դուք ե՞րբ դարձաք հաւատացեալ եւ ի՞նչը դրդեց Ձեզ դրան:

Պ.- Իմ հայրը հաւատացեալ «աւետարանական» էր, եւ ես, ստանալով կրօնական դաստիարակութիւն, 1917ից նոյնպէս դարձայ հաւատացեալ «աւետարանական»:

Հ.- Ինչո՞վ էք դուք գրադուել սովետական իշխանութեան օրօք:

Պ.- Սովետական իշխանութեան օրօք ես մինչեւ 1925 եղել եմ ուսուցիչ, 1925ից մինչեւ 1930՝ վիճակագիր Վաղարշապատի ԵԳԿում: 1931ին, ինձ համարելով կուլակ, կուլակաթափ եմ արել, եւ 1931ին ես ընտանիքով հաստատուել եմ Երեւանում, որտեղ կառուցել եմ սեփական տուն, աշխատել եմ «Երբաշչին»ում որպէս տնտեսագէտ, իսկ երեկոյեան դաստամդել եմ բանուորական երեկոյեան կուրսերում՝ ընդհուպ մինչեւ իմ բանտարկութեան օրը:

Հ.- Թուարկուածից բացի ուրիշ որտե՞ղ եւ ի՞նչ աշխատանք էք իրականացրել:

Պ.- 1932ից ես, որպէս «աւետարանականների» համայնքի ակտիւ անդամներից մէկը, հանդիսացել եմ համայնքի խորհրդի անդամ եւ քարոզիչ՝ ընդհուպ մինչեւ իմ ձերբակալման օրը:

Հ.- Նշանակում է՞ դուք «աւետարանականների» համայնքում քարոզիչ էք եղել, իսկ բանուորական կուրսերում՝ դաստամդող:

Պ.- Այո, «աւետարանականների» համայնքում ես եղել եմ կրօնական դեկավար, միաժամանակ, բանուորական կուրսերում՝ դաստամդող:

Հ.- Մատնացոյց արեք ձեր «աւետարանականներին» համայնքի խորհրդի անդամներին:

Պ.- Մեր «աւետարանականներին» համայնքի խորհրդի անդամներն էին.

1. Ես - ՄԿՐՏՉԵԱՆ Եփրեմ,

2. ՍԱՐԳՍԵԱՆ Սարգիս - ձերքակալուած,

3. ԱԲԵՏԻՍԵԱՆ Սուրեն - աշխատում է «Հայտնարկոտայի» ցանցում՝ խաղալիքների բաժնում,

4. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ Կարապետ - բնակւում է Նորքում, Պետ[ական] համալսարանի պահակ,

5. ՏԵՐ-ԳԱՆՈՒՍԵԱՆ Երուանդ - մասնաւոր դերձակ:

Համայնքի ղեկավարութեան ամբողջ աշխատանքը կենտրոնացուած էր խորհրդում, որի անդամները երբեմն համոզւա էին զալիս քարոզով, իսկ համայնքի երեցն էր Մանուկեան Թաթոսը:

Հ.- Համառօտ պատմէք Ձեր քարոզների բովանդակութիւնը:

Պ.- Մեր քարոզների բովանդակութիւնը յանգում էր հետեւեալին՝ մենք քարոզում ենք, որ միակ ճիշտ ուսմունքը դա աւետարանն է, իսկ մնացած ուսմունքները եւ գիտութիւնները կեղծ են, որ բոլոր աշխարհիկ բարիքները ունայն են եւ անիմաստ, որ գոյութիւն ունի ուրիշ աշխարհ՝ երկնային Թագաւորութիւն, որտեղ անկեղծ հաւատացեալները պիտի շարունակեն իրենց յաւիտեանական կեանքը, որ կան բոլոր նշանները քրիստոսի երկրորդ գալստեան համար, որի ժամանակ ողջ աշխարհը կրակով պիտի ոչնչացուի, իսկ այդ կրակից կ'ազատուեն միայն անկեղծ հաւատացեալ աւետարանականները եւ այլօր:

Հ.- Նշանակում է՝ դուք կրօնական քարոզի ձեռով վարել էք ազգիտացիա սովետական իշխանութեան իբր մօտեցող կործանման մասին:

Պ.- Մենք չենք ընդգծել եւ չենք յիշատակել սովետական իշխանութեան մասին, բայց ենթադրում է, որ Քրիստոսի երկրորդ գալստեան ժամանակ պիտի կործանուի նաեւ սովետական երկիրը:

Հ.- Դուք քարոզել էք, որ բոլոր անաստուածները, այսինքն՝ բոլշեիկները, պիտի ոչնչացուեն, իսկ դուք՝ հաւատացեալներդ, պիտի փրկուէք կրակից, դրա համար էլ աշխատել էք ինչքան հնարաւոր է շատ մարդկանց ներքաշել ձեր համայնքի մէջ կրօնական ազգիտացիայի ճանապարհով, որտեղ որ պատահէր, ճիշտ է:

Պ.- Այո, բացի հաւատացեալներից, մնացած բոլոր մարդիկ, այդ թւում նաեւ անաստուածները՝ բոլշեիկները, պիտի ոչնչացուեն: Չեմ ժխտում, որ ես, այդ թւում նաեւ մեր համայնքի միւս անդամները, ամէն կերպ ձգտել ենք մեր կրօնական համայնքի մէջ ներքաշել նոր մարդկանց եւ փրկել նրանց ոչ ճիշտ ուղուց:

Հ.- Ձեր քարոզների ժամանակ հաւաքներին, արդեօք, ներկայ եղե՞լ են դպրոցական տարիքի երեխաներ:

Պ.- Այո, եղել են դէպքեր, երբ մեր հաւաքներին ներկայ են եղել դպրոցականներ:

Հ.- Պաշտօնական հաւաքների կողքին, ժողովներից դուրս վարել՝ էք արդեօք կրօնական քարոզ:

Պ.- Այո, եթե եղել է դրա համար առիթ, ես կրօնական պարզաբանումներ եմ տուել ուր որ պատահել է:

Հ.- Անձամբ դուք որքա՞ն մարդ էք հաւաքագրել համայնքի մէջ:

Պ.- Այդ հարցին դժուարանում եմ պատասխանել, բայց չեմ բացառում, որ ինքս էլ հաւաքագրել եմ մարդկանց մեր «աւետարանականների» համայնքի մէջ, այդ է պահանջում նաեւ «աւետարանը», այսինքն՝ փրկել մոլոր-եալներին անաստուածների ոչ ճիշտ ուղուց:

Հ.- Նշանակում է՝ ձեր բոլոր քարոզներն ուղղուած էին Մարքսիզմ-Լենինիզմի ուսմունքի դէմ եւ, հետեւաբար, ընդդէմ սովետական իշխանութեան: Ընդունո՞ւմ էք դա:

Պ.- Պարզ է, որ կրօնական ուսմունքը հակադիր է Մարքս-Լենինեան ուսմունքին: Ընդունում եմ, որ մեր կրօնական քարոզները ըստ էութեան հակասովետական վետական էին:

Հ.- Նշանակում է, որ Դուք, լինելով սով[ետական] աշխատող, դասատու, միաժամանակ վարել էք կրօնական, բայց ըստ էութեան՝ հակասովետական աշխատանք:

Պ.- Այո, ես համոզմունքով աւետարանական եմ եւ չէի կարող կրօնական աշխատանք չիրականացնել, որի բովանդակութիւնը նաեւ հակասովետական էր, որի համար եւ ճանաչում եմ ինձ մեղաւոր:

Հարցաքննութեան արձանագրութիւնը ինձ կարդացուել է, գրուած է ճիշտ իմ խօսքերով:

Ե. Սկրտչեան

ՀԱՐՑԱԸՆՆԵՑ՝

ՊԱՎԻ 5րդ բաժանմունքի IV բաժնի օպերիւիստ

Պետ[ական] անվտանգութեան միլ[իցիայի] կրտ[սեր] լէյտենանտ (Ս. Յովհաննիսեան)

ԾԻՇՏ է:

ՆԳԺԿի քննչ[ական] բաժնի քննիչ

Պետ[ական] անվտանգութեան սերժանտ

(Գէորգեան)

Տեղեկանք: Բնագիրը գտնուում է քննչ[ական] գործ թիւ 7293ում (Գէորգեան)

(Կրկնօրինակը՝ քննչ[ական] գործ թիւ 7530ում [ԿԳՖ գործ 7469]) (թ. 12ա-բ, 13ա, 14)

* * *

Եւ, Հայկ[ական] ՍՍՌ ՆԳԺԿ Տրդ բաժանմունքի IV բաժնի օ[պերա-տիւ]/լիազօրուած, Պետ[ական] Անվտանգութեան կրտսեր լէտենանտ Յով-հաննիսեան Ս., քննելով 1938 Մարտի 14ի մեղադրական քննչ[ական] գործը՝

1. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ Տրդատ Գրիգորեիչի – ծնու[ած] 1875ին, ծնունդով Հայկ[ա-կան] ՍՍՌ Վաղարշապատի շրջանի Սամաղար գիւղից, կրօնական կուռքի ծառայող, «Աւետարանականների» կրօնական համայնքի երէց, կրթուած, ն[ախկին]/կուլակ, 1931ին կուլակաթափուած, աքսորից վերադարձած, բնակ-ւում է Երեւա ն ք[աղաք]ում,

2. ՄԿՐՏՉԵԱՆ Եփրեմ Անդրեասովիչ – ծնու[ած] 1895ին, ծնունդով Հայկ[ա-կան] ՍՍՌ Վաղարշապատի շրջանի նոյն գիւղից, քարոզիչ եւ Երեւան ք[ա-ղաք]ի «Աւետարանական» կրօնական համայնքի Խորհրդի անդամ, ծառա-յող, Երբաղչիմի՝ տնտեսագէտ եւ գիշերային կուրսերի դասախօս, բնակւում է Երեւան ք[աղաք]ում,

որոշեցի հետեւեալը՝

ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ Տրդատ Գրիգորեիչը 1923 թուից եղել է «Աւետարանա-կանների» կրօնական համայնքի ղեկավար եւ վարձկան երէց Վաղարշապա-տի շրջանի Սամաղար գիւղում, որտեղ ակտիւ կրօնական եւ հակասովետա-կան աշխատանք վարելու համար 1931ին ՊԶՎ ՆԳԺԿի օրգանների կողմից ձերբակալուել եւ աքսորուել է 5 տարով, նոյն 1931ին կուլակաթափ է եղել, իսկ նրա ընտանիքը աքսորուել է գիւղից: Աքսորից վերադառնալով՝ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ Ս. Գ. էլ աւելի ակտիւօրէն է շարունակել վարել կրօնական եւ հակասո-վետական աշխատանք Երեւան ք[աղաք]ի «Աւետարանականների» համայն-քում, որն ինքն էր ղեկավարում որպէս վարձուած երէց ընդհուպ մինչեւ իր քանտարկութեան օրը:

ՄԿՐՏՉԵԱՆ Եփրեմ Անդրեասովիչը ակտիւ «Աւետարանական» է 1917 թուից: 1915-1916ին աշխատել է ցարական բանակի դիւիզիայի շտաբում որ-պէս զրազիր: Սովետական իշխանութեան նկատմամբ խիստ թշնամաբար տրամադրուած տարը, ն[ախկին]/կուլակ, կուլակաթափ է եղել 1931ին, որից յետոյ հաստատուել է Երեւան ք[աղաք]ում եւ իր ղեկավարութեան տակ վերց-րել «Աւետարանականների» համայնքը, միաժամանակ աշխատել է Սով[ետական] ապարատներում:

ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ Ս. Գ. եւ ՄԿՐՏՉԵԱՆ Ե. Ա. - առաջինը՝ որպէս վարձուած երէց, երկրորդը՝ որպէս Խորհրդի անդամ եւ համայնքի քարոզիչ, ղեկավարել եւ ակտիւօրէն վարել են համայնքի հակասովետական-կրօնական աշխա-տանքը: Նրանք համայնքի ժողովներում սխտեմատիկաբար համղէտ են եկել ակնյայտ հակասովետական ագիտացիայով, նոր մարդկանց են հաւաքագրել իրենց համայնք, կազմակերպել են յրամական միջոցների հաւաքում եւ բա-ժանել են «կարիքատր» ընտանիքներին՝ նրանց համայնքի հետ կապելու նպատակով:

Համաձայն մեղադրեալներ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ Տ.Ի եւ ՄԿՐՏՉԵԱՆ Ե.Ի
ցուցմունքների, նրանց բոլոր քայտզները կրել են հակասովետական բնոյթ:
Իրենց ճանաչել են մեղատոր:

ՈՐՈՇԵՑԻ.

Մամուկեան Տրդատ Գրիգորեիչի եւ Սյրաչեան Եփրեմ Անդրեասովիչի
քննչական գործը ուղարկել Հայկ[ական] ՍՍՌ-ՆԳԺԿ Եռեակի քննարկմանը:

ՆԳԺԿ ՊԱՎ Տրդ բաժանմունքի IV բաժնի օ[պերատիւ]/իլագորտած,
Պետ[ական] Անվտանգութեան կրտսեր լէյտենանտ (ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ)

ՀԱՄԱՉԱՅՆ ԵՄ

ՆԳԺԿ ՊԱՎի Տրդ բաժանմունքի IV բաժնի պետի տեղակալ,
Պետ[ական] Անվտանգութեան լէյտենանտ (ԱՐՈՅԵԱՆ)

ՏԵԴԵԿԱՆՔ. Մեղադրեալներ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ Տ. Գ. եւ ՄԿՐՏՉԵԱՆ Ե. Ա.
բանտարկուել են 1938 թ. Մարտի 10ին եւ պահուում են Հայկ[ական] ՍՍՌ-
ՆԳԺԿի մերթին բանտում:

ՆԳԺԿ ՊԱՎ Տրդ բաժանմունքի IV բաժնի օ[պերատիւ]/իլագորտած,
Պետ[ական] Անվտանգութեան կրտսեր լէյտենանտ (ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ)
(թ. 15-16)

* * *

Քաղութաւոր Հայկ[ական] ՍՍՌ-ՆԳԺԿի Եռեակի միտի թիւ 81րդ արձանագ-
րութիւնից (ռուս.)

Լսեցին.

15. Հայկ[ական] ՍՍՌ-ՆԳԺԿի IV բաժնի թիւ 7293 մեղադրական գործը, ՄԱ-
ՆՈՒԿԵԱՆ Տրդատ-Թաթոս Գրիգորեիչ, ծնու[ած]. 1875ին, բնակուում է Երե-
ւան ք[աղաք]ում, նախկին կուլակ:

Մեղադրուում է այն բանում, որ, համդիսանալով աւետարանականների
կրօնական համայնքի ղեկավար, վարել է ակտիւ հ.ւ. աշխատանք, որի հա-
մար 1931ին ձերբակալուել է եւ դատապարտուել: Աքսորից վերադառնալուց
յետոյ նորից կապուել է հ.ւ./, կուլակա-դաշն[ակցական] տարրերի հետ եւ,
կրօնական ծեսերի անցկացման քօղի տակ, ընդհուպ մինչեւ իր ձերբակալումը
վարել է ակտիւ հ.ւ. աշխատանք:

ՈՐՈՇԵՑԻՆ.

ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ Տրդատ-Թաթոս Գրիգորեիչին ԳՆԴԱԿԱՀԱՐԵԼ:
Անձամբ իրեն պատկանող իրերը բռնագրաւել (թ. 17):

* * *

Քաղութաւոր Հայկ[ական] ՍՍՌ-ՆԳԺԿի Եռեակի միտի թիւ 81րդ
արձանագրութիւնից (ռուս.)

Լսեցին.

16. Հայկ[ական] ՍՍՌ ՆԳԺԿի IV բաժնի թիվ 7293 մեղադրական գործը, ՄԿՐՏՉԵԱՆ, Եփրեմ Անդրեասովիչ, ծնու[ած] 1895ին, բնակում է Երևան ք[աղաք]ում, մայրսկին կուլակ:

Մեղադրում է այն բանում, որ, հանդիսանալով անտարանականների կրօնական համայնքի քարոզիչ, վարել է ակտիվ հ.-ս. աշխատանք, կապ է պաշտպանել հ.-յ., կուլակա-դաշն[ակցական] տարրերի հետ ու կանոնադր, ընդհուպ մինչև իր ձերբակալման օրը, վարել է հ.-յ. ազդեցությամբ:

ՈՐՈՇԵՑԻՆ.

ՄԿՐՏՉԵԱՆ, Եփրեմ Անդրեասովիչին դատապարտել ՈւԱՃ, ՏԱՍ տարի ժամկետով՝ ժամկետը հաշուելով 1/III-38ից (թ. 18):

* * *

Մոսկուս ք[աղաք], ՍՍՌ-Մ Գերագույն Սովետի Նախագահության
նախագահ
Մ. Ի. ԿԱԼԻՆԻՆԻՆ

Համոզում եմ լինելով, որ Դուք ուշադրության էք արժանացնում եւ ընթացք էք տալիս արդարացի դիմումներին, ուստի սրանով համարձակում եմ դիմել ձեզ:

Հայկ[ական] ՍՍՌ ՆԳԺԿ օրգանների կողմից ես 6/III ս. թ. ձերբակալվել եմ, 15/III տեղի է ունեցել հարցաքննություն կրօնական հարցերի շուրջ՝ որպես հատարացեալ, Անտարանական համայնքի գործուն անդամ: Իսկ մինչ այդ դեռեւս 1/III ս. թ. Հայկ[ական] ՍՍՌ ՆԳԺԿ Եռեակի կողմից առանց մեղադրական յօդուածի դատապարտուել եմ 10 տարի արքայի ՈւԱՃ, որտեղ գտնուում եմ մինչեւ օրս:

Դրանից տուժել է 6 շնչից բաղկացած ընտանիքս եւ ես, բացի այդ, մանկավարժական եւ տնտեսական ճակատներում իզուր է կորչել իմ 25ամեայ աշխատանքային ստաժը:

Քանի որ ՍՍԱԼԻՆԵԱՆ Սահմանադրությունը ապահովում է ՍՍՌ-Մ ամեն մի քաղաքացու խղճի ազատությունը, ուստի համոզում եմ, որ իմ ձերբակալությունը եւ արքայի միայն անհեթեթություն է:

Ծանօթացնելով Ձեզ վերոշարադրուածի հետ՝ խնդրում եմ Ձեր տրամադրուածութիւնը վերաճայելու համար իմ գործը, եւ, ազատելով ինձ քանտարկութիւնից, չթողնել, որ մեռնի անմեղ ընտանիքս (նկարում ընտանիքս է՝ առանց մօրս) (մամակին կցել է ըտանեկան լուսանկարը - Բ.Ա.) եւ ես՝ որպէս Սովետական ընտանիքի ազնիւ քաղաքացի:

Կցում եմ մէկ լուսանկար:

Բանտարկեալ Ե. Ա. Մկրտչեան

Գտնուում եմ՝ Սվերդլովսկի մարզ, Վ. Տադա ք[աղաք] («Կրասնի-Եար» ճամբ[արային] կ[էտ]), Մետրալյագ, Եփրեմ Անդրեասովիչ Մկրտչեան
Նախկին քնակիչ՝ Հայկ[ական] ՍՍՌ Երեւան ք[աղաք]ի Սարի-Թադի, V շարք, թիվ 25

ԽՍՀՄ Կոմ[ունիստական] Կուս[ակցության] Կենտ[րոնական] Կոմ[իտե]ի
Գերագույն Քարտուղար
ՍՍՍՀՆԻՆ
Բանտարկեալ-լազերական
Եփրեմ Անդրեասի Մկրտչեանից

Հայաստանի ԽՍՀ ՆԳԺԿոմ[իտե]ի մարմինների միջոցով ինձ ձերբակալեցին ա./թ. 6/III՝ որպես անտարանական համայնքի անդամի, քննութիւն կատարեցին 15ին մոյն ամսի, որի ժամանակ քննիչս, բացելով անտարանը, ընթերցեց մի քանի ցիտատներ, համեմատեց Մարքսի ուսմունքի հետ, ցոյց տուեց նրանց անհամաձայն լինելը ու յանգեց այն եզրակացութեան, որ ես, որպէս անտարանը ընդունող հաւատացեալ, յանցաւոր եմ ու, արձանագրութիւն կազմելով՝ առանց թոյլ տալու որ ինքս ընթերցեմ, ստիպեց ստորագրել։ Այդ ժամանակուանից տառապեցի բանտում եւ միայն աքսորավայրում իմացայ (ուր այժմ գտնուում եմ), որ Հայաստ[անի] ԽՍՀ ՆԳԺԿոմ[իտե]ի Էռեակը Մարտի 1ին, այսինքն իմ քննութիւնից 15 օր յառաջ, որոշել է առանց մեղադրական յօդուածի, 10 տարով աքսորել՝ հետեւեալ մեղադրանքները արձանագրելով. «1. Ներկայանում է Անտարանական համայնքի քարոզիչ. 2. Կապ է պահպանել հակա-խորհրդային կուլակ-դաշնակցական էլեմենտների հետ ու մինչ իր բանտարկութեան օրը տարել (վարել - Ք.Ա.) է հակախորհրդային ազդեցութեամբ»։

Վերոյիշեալ մեղադրանքները ես գտնում եմ միանգամայն ապօրինի ու անհիմն հետեւեալ պատճառաբանութեամբ՝

1. Ես քարոզիչ չեմ, մեր համայնքն ունէր իր յատուկ քարոզիչը.
2. Հակախորհրդային կուլակ-դաշնակցական էլեմենտների հետ կապ չեմ պահպանել, այդ մասին քննութեանս ժամանակ խօսք չի եղել, չի արձանագրուած, ոչ մէկ ապացոյց չի էլ կարող լինի.
3. Հակախորհրդային արտայայտութիւն չեմ ունեցել, այդ մասին ոչ մէկ անձ վկայած չի լինի, քննութեանս ժամանակ մոյնպէս ոչ մէկ խօսք չի եղել եւ *վերջապէս դա կը լինէր իմ սկզբունքիս դէմ*.
4. Իմ հաւատացեալ լինելս, անտարանական համայնքին պատկանելս մոյնպէս յանցանք չի համարուում, քանի որ համաձայն ՍՍՍՀՆԵՄՆ Սահմանադրութեան տրուած է խղճմտանքի ազատութիւն։

Շատ պարզ է, որ եթէ վճիռ կայացուէր I/IIIին, եւ 6 օր յետոյ բանտարկէին առանց ապացոյցի՝ անօրինական որոշում էլ համուած կը լինէր, բայց այս սխալմունքով անբախտացել է ընտանիքս ու ես, խորտակուել է 4 զաւակներիս ապագան, այս բոլորից *բացի ոտնահար եղաւ իմ 25 տարուայ ծառայութիւնս*՝ ստաժը մանկավարժութեան ու տնտեսագիտական ասպարէզում, որոնցում Խորհրդային Իշխանութեան օրօք աշխատել եմ անխոնջ ու ժրաջան եւ

ստացել բազմաթիւ պարգեւատրումներ, շնորհակալութեան ու գովասանական թերթիկներ:

Ծանօթացնելով Ձեզ վերոյիշեալների հետ խնդրում եմ՝ կարգադրել պահանջել իմ գործերս Հայաստ[անի] ԽՍՀ-ից, քննութիւն կատարել ու բեկանել Հայաստ[անի] ԽՍՀ Ներք[ին] Գործ[երի] Ժող[ովրդական] Կոմ[իտէի] Նոտեակի ստանց քննութեան ու առանց լօղուածի 10 տարի արտորել որոշելու վճիռը եւ թոյլ տալ ինձ գնալ շարունակել ապրել եւ գործել որպէս խորհրդային ծառայող անկուսակցական-բոլշեիկ եւ պահպանել ամուսնունդ մնացած 6 ամից բաղկացած ընտանիքիս գոյութիւնը:

Բանտարկեալ-լազերական՝ Ե. Ա. Մկրտչեան

7/VIII-1938 թ.

Բանտարկութեան վայր՝

Սվերդլովսկայա օրլաստ, Ալտինայ
(շինարար[ական] նեղ երկ. գծի)
լազեր[ային] պոմկտ, 16 կիլոմետր

Տանս հասցեն՝

Հայաստ[անի] ԽՍՀ Երեւան
V շաքք, Սարի Թաղ, թիւ 20
տուն

Եփրեմ Անդրեասի Մկրտչեան (թ. 24ա-բ) (հայ.)

* * *

Հայկ[ական] ՍՍՌ ՆԳԺԿի աշխատակիցները, ՍՍՌ-Մ ՆԳԺԿ եւ միութեանկան դատախազութեան աշխատակիցները վերանայման խնդրանքը չեղեալ են համարել, գտնելով, որ անհիմն է եւ որ՝ մեղաւոր եմ:

Վերանայել են 1939 թ. Ապրիլի 5ին.

«...Նրանք (Եփրեմ Մկրտչեան, Տրդատ Մանուկեան – Զ.Ա.) երկուսով սերտ կապուած էին միմեանց հետ եւ իւրաքանչիւրը իր առանձին զիւղը ունէր բողոքականների մէջ քարոզ կատարելու: Մինչեւ 1920 թիւը նրանք զբաղուած էին բողոքականների մէջ քարոզներ կարդալով, իրենք անձամբ 1920 թուին չեն կռուել կարմիրների դէմ, բայց հրահրում եւ ուրիշներին ուղարկում էին կռուի կարմիրների դէմ», - ասել է վկայ Իսրայել Պետրոսեանին իր ցուցմունքներում՝ 29.IV-1940 թ. հարցաքննութեան ժամանակ (թ. 25-26,30ա-բ): (հայ.)

* * *

Կինը՝ Անահիտ Մկրտչեանը, եւս բողոք է ներկայացրել Հայկ[ական] ՍՍՌ դատախազութիւն ամուսնուն արդարացնելու համար, որը 1940 թ. Մայիսին մերժուել է: 1959 թ. նորից բողոք է ներկայացրել ՍՍՌ դատախազին իր ամուսնուն գոնէ յետմահու արդարացնելու համար, քանի որ, 10 տարուց 4ը նստելով, մահացել էր: Կինը իր բողոքին կցել էր նաեւ 1932 թ. Կոմունալ տրմտեւութեան Երեսնակցայի II շրջանի աշխտեկի կողմից Ե. Ա. Մկրտչեանի մասին տրուած բնութագրիւր:

ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ

Ընկ. Եփրեմ ՄԿՐՏՉԵԱՆԸ 1931ի Սեպտեմբերի 3ից մինչեւ 1932ի Դեկտեմբերի 3ը ծառայել է Երջադատելուի Երեսնակցայի II շրջանում որպէս հաշուապահ եւ վիճակագիր: Իր վրայ դրուած աշխատանքները կատարել է բաւական բարեխղճօրէն եւ ճշտապահ: Ծառայութեան ընթացքում ոչ մի բաց-

թողած օր չի ունեցել: Աշխատողների հետ բաւական բարեկէիք էր, նրանց բոլոր պահանջների նկատմամբ զգայուն եւ հմարատութիւնների ներածի չափով բաւարարել է նրանցից իւրաքանչիւրին:

Ակտիւ մասնակցութիւն է ունեցել հասարակական աշխատանքին: Տեղափոխուել է Եինսեկցիայի Կենտրոնական աշխատակազմ՝ պաշտօնի բարձրացման հետեւանքով:

II շրջանի աշխղեկ
Ահարոնեան

10/XII-1932

Երեւան (թ. 35,37-38) (ռուս.)

* * *

Եփրեմ Սկրտչեանը մահացել է 1942 թ. Դեկտեմբերին՝ աղիքային խանգարումից (թ. 39): (հայ.)

* * *

1957 թ. Հոկտեմբերի 30ին վկայ Բենիամին Քոչարեանը համագիտացի Եփրեմ Սկրտչեանի մասին ասել է. «...Սկրտչեանը գիտում աշխատել է որպէս ուսուցիչ, բայց մա իր ընտանիքով տեղափոխուեց Էրեւան, աշխատում էր Քաղսովետում՝ պլանային բաժնում եւ միշտ իր աշխատանքում եղել է օրինակելի ու բարեխիղճ աշխատող, այնպէս որ ես նրանից որեւիցէ հակատվետական բան չեմ նկատել, եւ ճիշտ չի այն բանը, որ իբր թէ մա հակակոխողային ազդեացիա է կատարել գիտացիների մէջ եւ այլն: Կոխողի կազմակերպման ժամանակ մա եղել է Էրեւանում եւ գիտի հետ ոչ մի առնչութիւն չի ունեցել: Դա զրպարտութիւն է» (թ. 43թ): (հայ.)

* * *

1957 թ. Հոկտեմբերի 3ին վկայ Պետրոս Սարգսեանն ասել է. «...Մանկապարտէզից ճանաչում եմ համագիտացիներ Տրդատ Մանուկեանին եւ Եփրեմ Սկրտչեանին. նրանց հետ թշնամութիւն եւ բարեկամութիւն չունեմ: Ես իհարկէ նրանց մասին կարող եմ ասել, որ եղել են որպէս եկեղեցական քաղաքացիներ, ազնիւ մարդիկ եւ պէտք է ասեմ, որ այդպիսի մարդիկ մենք քիչ ունենք, որոնք իրենց հոգեբանութեամբ եղել են մաքուր եւ հարազատ մեր հասարակութեանը: Բայց միաժամանակ պէտք է ասեմ, որ երկուսն էլ իրենց գաղափարներով հոգեւորականներ էին եւ աւետարանի ճշմարտութիւնն էին քաբողում, ճանաչում էին հոգեւոր գաղափարները, բայց դրանով չի կարելի ասել, որ նրանք կատարել են հակատվետական աշխատանք: Նրանք իրենց շրջապատում, որպէս կիթ ու զարգացած մարդիկ, իրենց ազնուութեամբ վայելում էին բոլորի համակրանքը, եւ ես իմ ճանաչած ժամանակում չեմ տեսել կամ երբեք չեմ լսել, որ նրանք թոյլ տան հակատվետական ազդեացիա կամ որեւէ աշխատանք: Այնպէս որ, բացի դրականից նրանց մասին ես ոչինչ չունեմ ասելու...» (թ. 46ա-բ): (հայ.)

* * *

1957 թ. 2/XII Հայկ[ական] ՍՍՌ- դատախազի տեղակալ, արդարադատութեան աւագ խորհրդական Եւ. Դուկասեանը, Սկրտչեան Եփրեմի կնոջ՝ Ա-

մահիտ Սկրտչեանի դիմումի հիման վրայ վերանայել է Մանուկեան Տ. եւ Սկրտչեան Եփ[րեմի]. գործերը, որոնք ՀՍՍՌ ՆԳԺԿ եռեակի 1938 թ. Մարտի 4ի որոշմամբ դատապարտուել էին տարբեր պատժաչափերի, եւ գտել է, որ անհիմն են դատապարտուել՝ պատճառաբանելով. «...Ինչպէս երեսուն է գործի տուեալներից, Մանուկեանը եւ Սկրտչեանը կալանաւորուել ու դատապարտուել են սոցիալիստական օրինականութեան նորմաների բացայայտ կոպիտ խախտումներով. բաւական է յիշատակել այն փաստը, որ ՀՍՍՌ ՆԳԺԿ եռեակը, ուղեւորելով պրոցեսուալ նորմաների ամենատարրական կանոնները, առանց որեւէ գործ սկսելու եւ առանց որեւէ նիւթեր ու փաստ ձեռքի տակ ունենալու, 1938 թ. Մարտի 4ին նախօրոք դատապարտման որոշում են կայացրել Մանուկեանի եւ Սկրտչեանի նկատմամբ, որից յետոյ՝ 1 օր անց, կազմում են նրանց ձեռքաւորման եւ տունը խուզարկութիւն կատարելու մասին որոշում, 2 օր անց՝ 7/3-38 թ., կատարում են խուզարկութիւն, իսկ 5 օր անց՝ 9/3-1938 թ., նրանց կալանքի են վերցնում եւ, վերջապէս, դատապարտման որոշում կայացնելուց յետոյ՝ 9 օր անց 15/3-1938 թ., հարցաքննում են մեղադրեալներ Մանուկեանին եւ Սկրտչեանին եւ, առանց լրացուցիչ գործողութիւն կատարելու, դատապարտման մասին վճիռը ի կատար են ածում:

ՄԻՋՆՈՐԴՈՒՄԵՄ.

ՀՍՍՌ ՆԳԺԿի եռեակի 1938 թ. Մարտի 4ի որոշումը բեկանել, Եփրեմ Անդրէասի Սկրտչեանի եւ Տրդատ Գրիգորի Մանուկեանի նկատմամբ յարուցուած գործը կարճել առաջադրուած մեղադրանքը չհիմնադրուելու պատճառով» (թ. 52-53): (հայ.)

* * *

ՈՐՈՇՈՒՄ քիւ 5/445

Հայկ[ական] ՍՍՌ Գերագոյն դատարանի քր[եական] գործերի դատական կողմեցիան 7/12-57 թ. հետեւեալ կազմով՝ Նախագահ Լ. Առաքելեան

Քննելով դատախազի տեղակալի հսկողական բողոքը՝

«...*ՈՐՈՇԵՑ.*

Համաձայնել ռեսպուբլիկայի դատախազի տեղակալի հսկողական բողոքի հետ, բեկանել ՀՍՍՌի ՆԳԺԿի եռեակի 1938 թուի Մարտի 4ի որոշումը Եփրեմ Անդրէասի Սկրտչեանի եւ Տրդատ Գրիգորի Մանուկեանի նկատմամբ եւ գործը վարոյթում կարճել յանցանքն ապացուցուած չլինելու պատճառով» (թ. 56-57): (հայ.)

* * *

ԳԱՂՏՆԻ (հայ.)

ՈՐՈՇՈՒՄ քիւ 5/445

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՌԵՍՊՈՒԲԼԻԿԱՅԻ Գերագոյն դատարանի քրեական գործերի դատական կողմեցիան 7/12-57 թ. հետեւեալ կազմով՝

Նախագահ՝ Լ. Առաքելեան
Անդամներ՝ Սարգսեան, Խաչատրեան
Դատախազ՝ Ղամբարեան

Քննեց դատական միատում Գերագոյն դատարանի անդամ Ա. Սարգսեանի զեկուցմամբ Հայկական ՍՍՌ-ի դատախազի տեղակալի հսկողական բոլորը՝ Հայկական ՍՍՌ-ի ՆԳԺԿ-ի եռեակի 1938 թուի Մարտի 4ի որոշման դէմ, որով՝

1. ՏՐԿԱՏ ԳՐԻԳՈՐԻ ՍԱՆՈՒԿԵԱՆԸ, 1875 թուի ծնուած, ծնուել եւ բնակուել է Էջմիածնի շրջանի Սամաղար գիւղում, ամուսնացած, անպարտիական, չղատուած, դատապարտուել է պատժի առաւելագոյն չափին:

2. ԵՓՐԵՄ ԱՆԴՐԷԱՍԻ ՄԿՐՏՉԵԱՆԸ, 1895 թուի ծնուած, ծնուել է Էջմիածնում, ամուսնացած, գրագետ, անպարտիական, մինչեւ բանտարկուելը աշխատել է Եր[եւանի] Քաղսովետում որպէս տնտեսագետ, չղատուած, դատապարտուել է ազատագրկման 10 տարի ժամանակով:

Տ. Մամուկեանը եւ Ե. Սկրտչեանը դատապարտուել են այն բանի համար, որ նրանք, լինելով կրօնական անձնատրութիւններ եւ՝ որպէս բողոքականներ, իրենց քարոզներում կատարել են հակասովետական ազդեցիկ, կապ են ունեցել հակասովետական եւ դաշնակցական էլեմենտների հետ եւ միջական օժանդակութիւն են ցոյց տուել բանդիտներին:

Հսկողական բոլորը է բերուած յիշեալ որոշումը բեկանելու եւ գործը կարճելու առումով:

Լսելով զեկուցումը եւ դատախազի եզրակացութիւնը, որը պաշտպանում է բերուած բողոքը, դատական կոլեգիան, ծանօթանալով գործի տուեալներին, գտաւ, որ Սկրտչեանի եւ Մամուկեանի նկատմամբ եղած յիշեալ որոշումը պէտք է բեկանել եւ գործը վարոյթում կարճել հետեւեալ պատճառաբանութեամբ.

1. Գործով քննութիւնը կատարուած է խիստ թերի եւ կոպիտ կերպով խախտուած է Սովետական օրինականութիւնը, նրանում, որ յիշեալ եռեակը, ուսմահարելով քր[էական] դատ[ավարտութեան] օր[էնագրքի] պահանջները, առանց որեւէ գործ սկսելու եւ առանց որեւէ միջեր ու փաստեր ձեռք բերելու, 1938 թուի Մարտի 4ին նախօրոք նրանց նկատմամբ դատապարտման որոշում է կայացրել, որից մէկ օր անց կազմում են նրանց ձերբակալման եւ բնակարանները խուզարկելու որոշումներ, եւ 5 օր անց նրանց կալանատընում են, եւ վերջապէս՝ դատապարտման որոշում կայացնելուց 9 օր անց, այսինքն՝ 13/3-1938 թուին, հարցաքննում են Մամուկեանին եւ Սկրտչեանին, եւ առանց լրացուցիչ գործողութիւններ կատարելու, նրանց նկատմամբ եղած դատապարտման որոշումը ի կատար են ածում:

Յետագայում Սկրտչեանի բողոքի հիման վրայ ՀՍՍՌ-ի դատախազի կողմից հսկողական կարգով վերանայում է գործը եւ ուղարկում է լրացուցիչ քննութեան, որտեղ արդէն հարցաքննում են որպէս վկաներ Խ. Ղարիբեանը, Գ. Արդեանը, Ի. Պետրոսեանը, Վ. Մամուկեանը, որոնք ինչպէս այն ժամանակ, այնպէս էլ 1957 թուին կատարուած լրացուցիչ քննութեան ժամանակ, վերահարցաքննուած վերոյիշեալ վկաները Սկրտչեանի եւ Մամուկեանի հակասովետական գործունէութեան մասին ռիչինչ չեն ասել, յատկապէս, նրանց դաշնակցական աւանդուրայի մասնակցելու, բռնաբերութիւններին դէմ պայքարելու,

քանդիտներին օգնելու եւ հակասովետական ազիտացիա կատարելու մասին, այլ յիշեալ վկաները միայն յայտնել են, որ Մանուկեանը եւ Սկրտչեանը եղել են հաւատացեալներ, որոնք միայն կրօն են քարոզել:

Բացի այդ, լրացուցիչ հարցաքննուել են որպէս վկաներ Բենիամին Քոչարեանը, Աւետիս Կիրակոսեանը եւ Պետրոս Մարգեանը, որոնք Սկրտչեանին եւ Մանուկեանին ճանաչում են, որպէս համագիտացիներ, նրանց բնութագրել են դրականապէս եւ յայտնել են, որ նրանք միայն եղել են հաւատացեալ մարդիկ: Այսպիսով գործի տուեալներով եւ կատարուած նոր մախաբնութեամբ Մանուկեանին եւ Սկրտչեանին վերագրուող մեղադրանքները չեն հիմնաւորուում: Ուստի, վերոգրեալի հիման վրայ եւ ղեկավարուելով քր[եական] դատ[ավարտութեան] օր[էնագրքի] 393 յօդուածով, դատական կողեզիւան՝

ՈՐՈՇԵՑ

Համաձայնուել ռեսպուբլիկայի դատախազի տեղակալի հսկողական բոլորքի հետ, ԲԵԿԱՆԵԼ ՀՍՍՌ-ի ՆԳԺԿ-ի եռեակի 1938 թուի Մարտի 4ի որոշումը Եփրեմ Անդրեասի Սկրտչեանի եւ Տրդատ Գրիգորի Մանուկեանի նկատմամբ եւ գործը վարդապետ կարճել յանցանքն ապացուցուած չլինելու պատճառով:

Նախագահ՝ Լ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ
Անդամներ՝ ՍԱՐԳՍԵԱՆ, ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

ԿԱՏԱՐԱԾՈՒ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

թիւ 1180 ՀՀ. 7/12-57 ք. (ք. 56-57)

* * * * *

Գ. Երուանդ Գալուստովիչ Տէր-Գալուստեանի թղթածրար

ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ
ԿԱՐՃՈՒՄԸ ԳՈՐԾԵՐԻ ՖՈՆԴ, Գործ 7469

Ընդհանուր քննչական ֆոնդ, գործ թիւ 7530 (Պահել ընդմիշտ) (ռուս.)

Երուանդ Գալուստովիչ Տէր-Գալուստեանի
նկատմամբ յարուցուած մեղադրանքի շուրջ (1 հատորով գործ)

Երուանդ Գալուստովիչ Տէր-Գալուստեանը ծնու[ած] 1893ին Վանում, բնակուում է Երեւանում, դերձակ, տանը մասնաւոր աշխատող է, մինչեւ յեղ[ափոխութիւնը]՝ տէրտէր, [ունի] կին, 4 երեխայ, քայր: Երեւան քաղաքում «Աւետարանական» համայնքի քարոզիչ, հոգեւոր բնականիքից, հայրը հոգեւորական էր: Գրաճանաչ, անկուս[ակցական], մախկնուում չի դատուել:

Սեղադրեալ Տէր-Գալուստեան Երուանդի ցուցմունքները.
Հարցաքննութեան արձանագրութիւնը, 1938, Մարտ 17

Հարց- Դուք մեղադրուում էք այն բանում, որ, մինչև ձեր ձերբակալման օրը, լինելով «Անտարառականներ» կրօնական համայնքի խորհրդի անդամ, կրօնական քարոզի տեսքով կանոնադր վարել էք ակտի հակասովետական ազդեցության: Տուեք ճշմարտացի ցուցմունք ձեր հակասովետական գործունեության մասին:

Պատասխան- Այո, ես 1930ից Երևան ք[աղաք]ի «Անտարառականների» կրօնական համայնքի ակտի անդամներից եմ: Սկսած 1936ից մինչև իմ ձերբակալման օրը եղել եմ համայնքի խորհրդի անդամ եւ, հետեւաբար, որպէս այդպիսին, ղեկավարել եմ համայնքի աշխատանքները եւ հանդէս եմ եկել քարոզներով:

Հ.- Թուարկէք ձեր համայնքի անդամների անունները:

Պ.- Մեր «Անտարառականների» համայնքի խորհրդի անդամներն էին՝

- 1). Ես՝ Տէր-Գալուստեան Երուանդ,
- 2). Սարգիսեան Սարգիս - վերջերս ձերբակալուած,
- 3). Մկրտչեան Եփրեմ - վերջերս ձերբակալուած,
- 4). Անտեան Սուրէն եւ
- 5). Յովհաննիսեան Կարապետ:

Համայնքի վարժուած երեք է հանդիսացել Մանուկեան Թաթոսը, որը նոյնպէս ձերբակալուել էր վերջերս:

Հ.- Ըարոնակէք ձեզ տրուած առաջին հարցի վերաբերեալ ձեր ցուցմունքներն ըստ էութեան՝ ձեր համայնքի հակասովետական աշխատանքի մասին:

Պ.- Մենք հակասովետական ազդեցութեալ չենք վարել: Մեր քարոզների բովանդակութիւնը եիմնականում հետեւեալն էր՝ մենք, այդ թւում եւ ես, քարոզում էինք, որ միակ ճիշտ ուսմունքը դա «Անտարառան» է, իսկ մնացած ուսմունքներն ու զիտութիւններն ամբողջութեամբ կեղծ են, որ բոլոր աշխարհիկ բարիքերը ունայն են եւ անիմաստ, որ գոյութիւն ունի այլ երջանիկ աշխարհ՝ երկնային թագաւորութիւն, որ անկեղծ հաւատացեալները մահից յետոյ այս մեղսակից աշխարհից կը յայտնուեն երկնային թագաւորութիւնում եւ յալիտեան պիտի ապրեն այնտեղ երջանիկ կեանքով: Մենք քարոզում էինք նաեւ այն, որ անպայման Քրիստոսը երկրորդ անգամ կը գայ մեր աշխարհ, որ այժմ մօտեցել է նրա գալուստը, որի համար բոլոր նախանշանները կան: Այդ նախանշանները մենք համարում էինք մի շարք այլ երկրներում «Անտարառան» խօսքերից սկսուած պատերազմը, գոյութիւն ունեցող աթէիզմը եւ այլն, ընդ որում մենք ասում էինք, որ Քրիստոսի երկրորդ գալուստն ժամանակ ողջ աշխարհն, այդ թւում նաեւ մեր երկիրը՝ ՍՍՌՄ-ը, պիտի ոչնչացուի կրակով, եւ կրակից պիտի ազատուեն միայն անկեղծ հաւատացեալները, այսինքն մենք՝ «Անտարառականներս»:

Հ.- Ուրեմն դուք կրօնական քարոզի տեսքով ազդեցութեալ էք արել Սովետական իշխանութեան իբր մօտեցող կործանման մասին, հաստատուում էք դա:

Պ.- Մենք չենք ընդգծել, որ ՍՍՌ-Մը պիտի կործանուի Բրիտանոսի երկրորդ գալուստով բայց ենթադրում է, որ բոլոր աշխարհի հետ միասին պիտի կործանուի եւ ՍՍՌ-Մը, մանաւանդ որ, վերջինս է անհաւատների երկիր:

Հ.- Եւ դրա համար դուք ամէն կերպ ջանացել էք ըմտրել մարդկանց եւ մերքաշել էք ձեր համայնքի մէջ:

Պ.- Այո, դա մեր սուրբ պարտականութիւնն է՝ փրկել մոլորածներին անհաւատների սխալ ուղուց, նրանց դարձնել անկեղծ հաւատացեալներ, որպէսզի «երկնային թագաւորութիւնում» [նրանք] տեղ ունենան:

Հ.- Դուք ամձամբ որքա՞ն մարդ էք հաւաքագրել ձեր համայնք:

Պ.- Դժուարանում եմ այդ ասել: Այժմ մեր համայնքում հաշւում է հարիւր մարդ: Նրանց մի մասը, անխօս, հաւաքագրուած է իմ կողմից:

Հ.- Դուք կրօնական քարոզն անց էք կացրել համայնքու՞ն, թէ՛ որտեղ պաւտահի:

Պ.- Ես կրօնական քարոզ վարել եմ համայնքի ժողովներում, բայց դրա հետ մէկտեղ՝ եւ ժողովներից դուրս, որտեղ կար համապատասխան հիմք:

Հ.- Ձեր ժողովներին համայնքի անդամների թւում մասնակցե՞լ եմ արդեօք դպրոցականներ:

Պ.- Այո, մեր ժողովներին մասնակցել եմ նաեւ դպրոցական տարիքի երեխաներ: Մաքսիմ Գորկու անուան դպրոցը գտնուում էր մեր աղօթատան մօտ, եւ նրանք, լսելով մեր ֆիլիարմոնիայի ձայները եւ երգեցողութիւնները, գալիս եւ լսում էին մեզ:

Հ.- Այսպիսով, դուք վարել էք ակտիւ կրօնական եւ հակատվետական ազիտացիա ամէնուրեք, որտեղ կարողացե՞լ էք:

Պ.- Այո, կրօնական քարոզ մենք վարել ենք ամէնուրեք: Ընդունում եմ, որ կրօնի մասին ուսմունքը հակադիր ուսմունք է Մարքս-Լենինեան գիտութեանը, եւ, հետեւաբար, մեր բոլոր քարոզներն ըստ էութեան ունեցել են հակատվետական բովանդակութիւն:

Հ.- Տարեկան որքա՞ն անդամական վճար էք դուք մուծել:

Պ.- Ես որքան կարողացել եմ՝ մուծել եմ: Դա կամաւոր նուիրատութիւն է: 1937ին ես մուծել եմ 130 ռուբլի:

Հ.- Ինչի՞ վրայ էք դուք վատնել համայնքի անդամներից արուած այդ խոշոր հաւաքները:

Պ.- Այդ գումարներից մենք երեցին վճարել ենք անդամավճար ամիսը 250 ռուբլի եւ ֆինանսական աջակցութիւն ենք ցոյց տուել աղքատ ընտանիքներին:

Հարցաքննութեան արձանագրութիւնը ինձ թարգմանել եմ ռուսերէնից հայերէն: Կազմուած է ճիշտ իմ խօսքերից:

Գալուստեան Երուանդ (թ. 3ա-բ, 4ա-բ, 5ա-բ, 6)

* * *

«ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ ԵՄ» (ռու.)

Հայկ[ական] ՍՍՌ-ՆԳԺԿ ՊԱՎի IV բաժնի պետ

ՄԵՂԱԴՐԱԿԱՆ ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Ես, օպերիազօր, ՆԳԺԿ ՊԱՎԻ Տրդ բաժանմունքի IV բաժնի պետանվտանգութեան կրտսեր լէյտենանտ Յովհաննիսեան Ս., 1938 Մարտի 19ին քննելով ՏԵՐ-ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ Երուանդ Գալուստովիչի (ծնուած 1893ին, Վանում (Թուրքիա), դերձակ - մասնաւոր արհեստաւոր, ծագումով՝ հոգեւորական, զրազեւ, բնակուել է Երեւան ք[աղաք]ում) նկատմամբ քննչական գործը,

Հաստատել եմ հետեւեալը՝

ՏԵՐ-ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ Երուանդ Գալուստովիչը 1930ից Երեւան ք[աղաք]ի «Աւետարանականները» կրօնական համայնքի ակտիւ անդամներից մէկն է: 1936ից ընդհուպ մինչեւ ձերբակալութեան օրը հանդիսացել է համայնքի խորհրդի անդամ եւ քարոզիչ:

Աւետարանականների հաւաքներում, ինչպէս եւ դրանից դուրս, կրօնական քարոզների տեսքով հանդէս է եկել եւ ապացուցել, որ իբր միակ ճիշտ ուսմունքը դա «աւետարանի» մասին ուսմունքն է, որ՝ մնացած բոլոր գիտութիւնները կեղծ են:

ՏԵՐ-ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ Ե. Գ. ապացուցում էր, որ մօտենում է Քրիստոսի երկրորդ գալուստը, որի ընթացքում կրակով ոչնչացուելու է ողջ աշխարհը, յատկապէս անաստուած երկրները՝ ՍՍՌՄ-ը, եւ՝ որ այդ կրակից պիտի ազատագրուեն միայն հաւատացեալները՝ աւետարանականները:

Կանոնաւոր կրօնական ազդեցիկայի եւ իբր «կարիքաւորներին» ֆինանսական աջակցութիւն ցոյց տալու ճանապարհով, ինքը խորհրդի այլ անդամների հետ միասին (այժմ՝ ձերբակալուած) անգիտակից մարդկանց հաւաքագրել է համայնքի մէջ:

Մեղադրեալ ՏԵՐ-ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆԸ ընդունել է, որ աւետարանականների բոլոր քարոզներն ունեցել են հակասովետական բնոյթ:

ՈՐՈՇԵՑԻ.

Քննչական գործը ՏԵՐ-ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ Երուանդ Գալուստովիչի մեղադրանքով ուղարկել Հայկ[ական] ՍՍՌ-ՆԳԺԿի Եռեակի քննարկմանը:

ՊԱՎԻ Տրդ բաժանմունքի IV բաժնի օպերիազօր

Պետ[ական] անվտանգութեան կրտսեր լէյտենանտ

(Յովհաննիսեան)

«Համաձայն եմ»

ՊԱՎԻ Տրդ բաժանմունքի IV բաժնի պետի տեղակալ

Պետ[ական] անվտանգութեան լէյտենանտ

(Արոյեան)

ՏԵՂԵԿԱՆՔ: Մեղադրեալ ՏԵՐ-ԳԱՆՈՒՍՏԵԱՆ Երուանդ Գալուստովիչը ձերբակալուել է 16/III-38ին եւ պահուում է Հայկ[ական] ՍՍՌ-ՆԳԺԿ ներքին բանտում:

ՊԱՎի 5րդ բաժանմունքի IV բաժնի օպերիւիազոր
Պետ[ական] անվտանգութեան կրտսեր լէյտենանտ (Յովհաննիսեան) (թ. 7)

* * *

Քաղուածք Հայկ[ական] ՍՍՌ-ՆԳԺԿ Եռեակի նիստի
քիւ 72 արձանագրութիւնից (ռուս.)

28 Փետրուար, 1938

Լսեցին.

142. Հայկ[ական] ՍՍՌ-ՆԳԺԿ ՊԱՎի IV բաժնի քիւ 7530 գործը՝ ՏԵՐ-ԳԱՆՈՒՍՏԵԱՆ Երուանդ Գալուստովիչի, 1893ի ծնունդ, Երեւան ք[աղաք]ի բնակիչ, արիեստատը:

Մեղադրուում է այն բանում, որ, հանդիսանալով «Աւետարանականների» կրօնական համայնքի ակտիւ անդամ, կրօնական քարոզներ անցկացնելու տեսքով, տարածել է հ/յ սաղորիչ լուրեր սով[ետական] կարգերի հասցէին, ընդհուպ մինչեւ բանտարկութեան օրը եղել է հ/յ տարրերի շրջանում եւ շարունակել վարել հակասովետական աշխատանք:

ՈՐՈՇԵՅԻՆ.

ՏԵՐ-ԳԱՆՈՒՍՏԵԱՆ Երուանդ Գալուստովիչին դատապարտել ՈւԱՆ տաս տարի ժամկետով՝ սկսած 16/III-38ից (թ. 8):

* * *

ՍՍՌ-ՄՆԵրքին Գործերի Կոմիսար

Լ. Պ. Բերիային

Սետրալլագի Իրքիտի ճամբարային կէտից կալանաւոր

Տէր-Գալուստեան Երուանդ Գալուստովիչից

Բողոք

Ձերբակալուել եմ Հայկական ՍՍՌ-ՆԳԺԿ մարմինների կողմից Մարտի 16, 1938ին, Երեւան քաղ[աք]ում, եւ, ինչպէս ինձ համար պարզ դարձաւ ընդամենը մէկ ժամ տեսած քննութեան ընթացքում, այն բանի համար, որ անդամ եմ եղել Երեւան քաղ[աք]ի աւետարանական եկեղեցուն, որը լուծարուել է Մարտի 2ին, 1938ին: Քննութեան արձանագրութիւնը կազմուել էր ռուսերէն: Հալածանքներից վախենալով՝ ես ստորագրել եմ արձանագրութիւնը, չիմանալով դրա բովանդակութիւնը, քանի որ ռուսերէնից անգրագէտ եմ: Վեցերորդ օրը ինձ ՆԳԺԿից փոխադրեցին Երեւան քաղ[աք]ի Կենտրոնական բանտ: Նախքան կալանաւորական հանգրուանը, 1938 Մայիսի 30ին ինձ յայտարարուել է իմ բանտարկութեան մասին ՆԳԺԿ Եռեակի որոշումը՝ 10 տարի ժամկետով աշխատանքային ուղիչ ճամբար:

Եւ ապշած էի այդ որոշմամբ, քանի որ Ստալինեան Սահմանադրութիւնը մախատեսում է խղճի եւ կրօնի ազատութիւն բոլոր քաղաքացիների համար, եւ այժմ ես արդարութիւնը փնտռում եմ Չեզ մօտ:

Ծնուել եմ 1893ին Թուրքիայում, Վանի վիլայէթում: Կեանքիս երրորդ տարում գրկուել եմ հօրից, եւ այրի մայրս դժուարութեամբ էր պահում մեր ընտանիքը: Տասներեք տարեկանիս հարկադրուած էի Վանում դերձակի մօտ աշակերտ դառնալ: Ահա արդէն 32 տարի է ինչ զբաղում եմ քացառապէս իմ աշխատանքով (դերձակ)՝ չունենալով ոչ մի սեփականութիւն: 1915ին մեր ընտանիքը գաղթել է Երեւան ք[աղաք], որտեղ եւ գտնուում է ներկայումս: Ահա եւ իմ ողջ անգոյն կենսագրութիւնը:

Ելնելով վերոշարադրուածից՝ խնդրում եմ Չեզ վերամայել իմ մկատմամբ Հայկական ՍՍՌ-ՆԳԺԿ Եռեակի ոչ ճիշտ որոշումը, ազատել ինձ եւ հմարատրութիւն տալ, որպէսզի մեծացնեմ իմ հինգ մանկահասակ երեխաներին, որոնք առանց կերակրողի եւ մնացել, որով հնարաւորութիւն կը տաք ինձ մատն սոցիալիստական շինարարութեան ֆրոնտում ապացուցել իմ անմեղութիւնը եւ՝ ապացուցել Ստալինեան Սահմանադրութեամբ ինձ տրուած իրաւունքը:

Ե. Տ.-Գալուստեան

15 Փետրուար, 1939

Իրրիտ ք[աղաք], Սվերդլովսկի մարզ

ՆԳԺԿ Սեւուրալլազի ճամբարային կէտ (թ. 18ա-բ, 19) (ռուս.)

* * *

1939 Ապրիլի 15ին Հայկ[ական] ՍՍՌ-Ներքին գործերի Ժողկոմ, Պետ[ական] անվտանգութեան ժողկոմ Կորուսկովը հաստատել է ՆԳԺԿ քննչ[ական] բաժնի քննիչ, Պետ[ական] անվտանգութեան քննիչ Գեորգեանի եզրակացութիւնն այն մասին, որ Տէր-Գալուստեանն ինքը ճանաչել է իր մեղքը, մատն, հիմնուելով Սկրտչեան Ե. Ա.ի եւ Մամուկեան Տ. Գ.ի ցուցմունքների վրայ,

ՈՐՈՇԵԼ Է:

«Հայկ[ական] ՍՍՌ- Եռեակի որոշումը համարել ճիշտ եւ թողնել ուժի մէջ: Տէր-Գալուստեան Երուանդ Գալուստովիչի յայտարարութիւնը մերժել, որպէս չիմնաւորուած, ինչի մասին յայտնել իրեն» (թ. 21-22): (ռուս.)

* * *

Նոյնը հաստատել է մատն Հայկ[ական] ՍՍՌ- դատախազի տեղակալ Ե. Խալիկեանը, երբ Յատուկ գործերի բաժնի դատախազ Կացնելտոնը, Եռեակի մկատմամբ Տէր-Գալուստեանի բողոքի հիման վրայ, «...ուշադրութեան առնելով, որ Եռեակի որոշումը համապատասխանում է եղած գործի միջոցներին եւ, առաջնորդուելով Հայկ[ական] ՍՍՌ-ԶԴՕ 392 յօդուածով,

ՈՐՈՇԵԼ Է:

Համաձայնել Հայկ[ական] ՍՍՌ- ՆԳԺԿ քննչ[ական] բաժնի քննիչի եզրակացութեան հետ: 15/IV-39 Եռեակի որոշումը ուժի մէջ թողնելու մասին Տէր-ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆԻ յայտարարութիւնը թողնել առանց քաւարարման եւ հսկողական վարոյթը կարճել» (թ. 23): (ռուս.)

* * *

1961 թ. Ապրիլի 3ին Երուանդ Տեր-Գալուստեանի կինը դիմել է Ներքին գործերի մինիստրի տեղակալ Ղազարեանին, խնդրելով փաստաթուղթ այն մասին, թե ինչու է դատուել իր ամուսինը, եւ՝ որ. ըստ Ներքին գործերի մինիստրության յայտարարութեան, Ե. Տեր-Գալուստեանը մահացել է արքայա-վայրում 1943 թ.: Ապա՝ 1961 թ. Ապրիլի 15ին, խնդրել է վերամայել ամուսնու դէմ յարուցուած գործը եւ տալ արդարացման տեղեկանք (թ. 26-27): (հայ.)

* * *

1961 թ. Մայիսի 17ին վկայ, թոշակառու Ամիրեան Արիստակէսը, հարցա-քննուելիս, ասել է. «...Երուանդ Տեր-Գալուստեանին որպէս հարեւան ճանա-չում եմ վաղ ժամանակից: Նրա հետ թշնամութիւն եւ բարեկամութիւն չեմ ա-րել: Նա արհեստաւոր մարդ էր՝ դերձակ էր, գիշեր ու ցերեկ աշխատում էր, իր բազմանդամ ընտանիքը պահում: Ես նրա կողմից որեւէ դժգոհութիւն կամ հա-կաստվետական արտայայտութիւն չեմ լսել: Նա անգրագէտ մարդ էր, եւ այդ է պատճառը, որ հաւատացեալ էր, յաճախ էր գնում եկեղեցի, սակայն այդ ամ-ուսան տակ ... նրա կողմից ոչինչ չեմ նկատել: Նրան ճանաչող ամբողջ հարե-ւանութիւնը կը վկայի, որ նա հակաստվետական անձնաւորութիւն չի եղել» (թ. 29թ): (հայ.)

* * *

Մէկ այլ վկայ Մարկոս Ղարիբեանը 1961 թ. Մայիս 17ին ասել է. «Ես նրան (Երուանդ Տեր-Գալուստեանին - Բ.Ա.) գիտեմ որպէս խելօք ու խեղճ, համեստ մարդու: Նա միշտ աշխատանքում եղել է դրական եւ աշխատասէր, պահել է իր ընտանիքը: Նրա մեղքն եղել է այն, որ հաւատացեալ էր ու հոգեւորականն-երի հետ միշտ գնում էր եկեղեցի: Նեղաւում էր, որ մենք վրան ծիծաղում էինք, թե՛ ինչ ես հասկանում այդքան զմալուց: Ասում էր, որ ես մեռնեմ իմ հոգին կը գնայ դրախտ, եւ՝ այլ բաներ: Ես երբեք չեմ նկատել, որ նա պրոփկացիոն լու-րեր տարածի Սովետական իշխանութեան հասցէին կամ թե՛ դժգոհութիւն յայտնած լինէր: Այդպիսի մեղադրանքը նրա նկատմամբ ճիշտ չի. նա հա-մարեա թէ անգրագէտ մարդ էր եւ բացի հոգեւորական աշխատանքից ուրիշ ոչինչ չէր պատկերացնում:

Ցուցմունքս գրուած է իմ բառերով, կարդացուած է, ճիշտ է, որի համար ստորագրում եմ» (թ. 30թ): (հայ.)

* * *

1961 թ. Մայիսի 17ին թոշակառու Սիսակ Մանուկեանը վկայել է. «...Ման-կութիւնից ճանաչում եմ Երուանդ Տեր-Գալուստեանին: Նրա հետ թշնամու-թիւն եւ բարեկամութիւն չունեմ: Ես որքան նրան ճանաչում եմ, գիտեմ որպէս խելօք, համեստ ու անշառ մարդու, ընտանիքով նա ծանրաբեռնուած էր: Ինքը մասնագիտութեամբ պարտմոյ էր եւ միշտ գիշեր ու ցերեկ աշխատում էր, որ կարողանար իր ընտանիքը պահել, նա կիսագրագէտ, բայց հաւատացեալ մարդ էր, սակայն նրա կողմից հակաստվետական-պրոփկացիոն լուրեր Սո-վետական իշխանութեան հասցէին կամ թե՛ որեւէ դժգոհութիւն չեմ տեսել: Կոնկրետ թե՛ ինչ յանցանքի համար եմ նրան դատաւարտել, ես ոչինչ չգի-

տեմ, քայց ես օրգանի հետ կապուած եմ եղել՝ նրա մասին ոչինչ չեմ լսել և չգիտեմ: Ես, որպէս մարդու, գտնում եմ, որ Երուանդը անհիմն կարգով է դատաւարտուել:

Յուցմունքս գրուած է իմ բառերով, կարդացուած է, ճիշտ է, որի համար ստորագրում եմ» (թ. 31թ): (հայ.)

* * *

Հայկ[ական] ՍՍՌ-Դատախազ
Ընկ[եր] Ա. Գեորգեանին
Երեւանի Պռոշեան փող[ոցի], թիւ 27 տան բնակիչ
Հենրիկ Երուանդի Գալստեանից
Դիմում

1938 թ. Մարտի 16ին Ներքին Գործերի Մինիստրութեան կողմից հայրս՝ Երուանդ Գալստատի Տեր-Գալստեանը բանտարկուեց եւ եռեակի կողմից ենթարկուեց ազատագրկման 10 տարի ժամկետով:

1943 թ. մեզ հասած տուեալներով հայրս վախճանուել է քստրաւալարում՝ Սվերդլով[սկ]ի մարզի Իրբիտ քաղաքում: Մեր ընտանիքը բաղկացած էր 6 անձից՝ մայրս, երեք քոյրերս, ես եւ եղբայրս:

Այժմ քոյրերս այլեւս չեն աշխատում՝ տնային տնտեսուհի են, ես աշխատում եմ 26 Կոմիսարների շրջանի շինվերանորոգման գրասենեակում որպէս գլխաւոր ինժեներ, եղբայրս՝ Գալստեան Վարուժանը աշխատում է էլեկտրոտեխնիկական գործարանում որպէս ցեխի վարպետ, մայրս տնային տրմեսուհի է:

Ես եւ եղբայրս շուրջ 20-25 տարի է (աշխատում ենք 12 տարեկան հասակից), որ աշխատում ենք սովետական հիմնարկ-ձեռնարկութիւններում եւ միշտ էլ արժանացել ենք խրախուսանքի եւ պարգեւատրման. այդ մասին եմ վկայում կից ներկայացուած բնութագրերը:

Հօրս բանտարկութիւնից յետոյ մեր ընտանիքի պատիւը բարոյապէս ընկել է եւ մինչեւ օրս չի վերականգնուած: Մենք, յատկապէս ես եւ եղբայրս, երիտասարդ ենք, եւ բարոյականը մեզ համար ունի մեծ նշանակութիւն: Խնդրում եմ հաշուի առնել այդ կարեւոր հանգամանքը, վերանայել հօրս նկատմամբ յարուցուած գործը՝ արդարացներու համար, որպէսզի վերականգնուի մեր ընտանիքի պատիւը:

Դիմող՝ Գալստեան Հ.

18/V-61 թ. (թ. 32) (հայ.)

* * *

Կից ներկայացուած է Հենրիկ Գալստեանի (ծ. 1923ին, բարձրագոյն կրթութեամբ) բնութագիրն աշխատավայրից «Աշխատանքի ընթացքում ընկ[եր] Գալստեանը դրսեւորել է իրեն որպէս ակտիւ, գործունեայ եւ եռանդուն աշխատող, իր վրայ դրուած աշխատանքներն իրականացնում է ժամանակին, ազնուօրէն ու տեխնիկապէս զրազէտ: Ընկ[եր] Գալստեանը կոլեկտիւի շրջանում վայելում է մեծ հեղինակութիւն եւ յարգանք» (թ. 33): (ռու.)

* * *

Վարտութան Գալստեանի (ծ. 1929) (Հենրիկ Գալստեանի եղբայրը - Զ.Ա.) աշխատավայրից ներկայացրած բնութագրում ասում է. «Գործարանում աշխատելու ընթացքում ընկ[եր] Գալստեան Վ.Ն իրեն դրսևորել է որպես կարգապահ աշխատող, աշխատանքը ճիշտ կազմակերպելու եւ իրենց առջեւ կանգնած խնդիրները լուծելու համար ցեխի կոլեկտիվը մոբիլիզացնելու կարողութեամբ: Ակտիւ մասնակցութիւն է ունենում գործարանի հասարակական կեանքին: Աշխատում է իր քաղաքական մակարդակի բարձրացման վրայ: Վայելում է աշխատատեղերի եւ ԽՍՌ (ռուսերէն յապատում - Զ.Ա.) գործարանի հեղինակութիւնը» (թ. 34): (ռուս.)

* * *

1961 թ. Մայիսի 31ին ՀՍՍՌ դատախազի առաջին տեղակալ, արդարադատութեան երրորդ դասի պետական խորհրդական Շու. Ղուկասեանը, այրի Կատերինա Գալստեանի դիմումի հիման վրայ «ըստ Տէր-Գալուստեան Տրուանդ Գալուստի մեղադրանքի» «բողոք հսկողական կարգով» ներկայացրել է ՀՍՍՌ Գերագոյն դատարանի Քր[էական] գործերի դատական կոլեգիային՝ մջջնորդելով «Հայկ[ական] ՍՍՌ ՆԳԺԿ եռեակի 1938 թ. Փետրուարի 28ի որոշումը, ըստ Երուանդ Գալուստի Տէր-Գալուստեանի մեղադրանքի, բեկանել եւ գործը վարոյթում կարճել յանցակազմի բացակայութեան պատճառով» (թ. 35-36): (հայ.)

* * *

ՈՐՈՇՈՒՄ քիւ 5/98

(ԳԱՂՏՆԻ) (հայ.)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՌԵՍՊՈՒԲԼԻԿԱՅԻ

Գերագոյն դատարանի քրէական գործերի կոլեգիան

1961 թ. Յունիսի 24ին հետեւեալ կազմով՝

Նախագահութեամբ՝ ԱՌԱՔԵԼԵՆՆԻ

Անդամակցութեամբ՝ ԽԱՆԱՄԻՐԵՆՆԻ, ԲԱՂՎԱՍԱՐԵՆՆԻ

Մասնակցող դատախազ՝ ՂԱՍԲԱՐԵՆՆԻ

Քննեց դատական նիստում Գերագոյն դատարանի անդամ Բաղդասարեանի զեկուցմամբ Հայկ[ական] ՍՍՌ Դատախազի առաջին տեղակալի հսկողական բողոքը ՀՍՍՌ ՆԳԺԿի եռեակի 1938 թ. Փետրուարի 28ի որոշման դէմ, ըստ Երուանդ Գալուստի Տէր-Գալուստեանի մեղադրանքի, ծնուած 1893 թ. Վան քաղաքում, ազգութեամբ՝ հայ, գրագէտ, ամուսնացած, անպարտական, բնակուելիս է եղել Երեւանում, Տէրեան փողոցի քիւ 35ում:

ՀՍՍՌ ՆԳԺԿի եռեակի վերոյիշեալ որոշմամբ Ե. Գ. Տէր-Գալուստեանը դատապարտուել է տասը տարուայ ազատազրկման այն բանի համար, որ, լինելով հոգեւորական, պրոլոկացիոն լուրեր է տարածել Սովետական իշխանութեան հասցէին եւ կատարել է հակասովետական աշխատանք:

Բողոքը բերուած է եռեակի որոշումը բեկանելու եւ գործը վարոյթում կարճելու առումով:

Լսելով՝ զեկուցումը եւ դատախազի եզրակացութիւնը բողոքը պաշտպանելու մասին եւ ծանօթանալով գործի տուեալներին ու բողոքում բերուած փաստարկումներին, կողեզիւմ գտաւ, որ բողոքի հետ պէտք է համաձայնուել հետեւեալ հիմունքներով.

Գործի միջոցից երեւում է, որ Տէր-Գալուստեանին դատապարտելու համար հիմք է հանդիսացել միայն իր ցուցմունքն այն մասին, որ, լինելով հաւատացեալ, յաճախել է եկեղեցի: Մեղադրանքի այն մասը, որ մա հակաստովետական աշխատանք է կատարել, գործի տուեալներով չի հաստատուած, իսկ մեղադրեալն էլ իրեն մեղաւոր չի ճանաչել:

Նոր ստուգմամբ հարցաքննուած վկաներ Արիստակէս Ամիրեանը, Մարկոս Դարիքեանը եւ Սիսակ Մամուկեանը իրենց ցուցմունքներում մշել են, որ մրա (Ե. Տէր-Գալուստեանի - Բ.Ա.) կողմից առհասարակ հակասովետական արարքներ չեն նկատել, որ մա, լինելով արհեստաւոր մարդ (դերձակ), զբաղուել է իր ըմտամիջի իռզսելով ու քաղաքական կեանքով չի հետաքրքրուել:

Այսպիսով պարզուած է, որ Տէր-Գալուստեանը վերլիշեալ մեղադրանքում անհիմն է դատապարտուել, որովհետեւ մրա արարքներն իրենց մէջ յանցակազմ չեն պարունակել:

Վերագրեալների հիման վրայ եւ ղեկավարուելով քր[եական] դատ[ավարտութեան] օր[ենսգրքի] 395 յ[օդուածով]՝ Հայկական ՍՍՌ-Գերագոյն դատարանի քրեական գործերի դատական կողեզիւմ

ՈՐՈՇԵՅ

ԲԵԿԱՆԵԼ ՀՍՍՌ ՆԳԺԿԻ ԷՈԵԱԿԻ 1938 թ. Փետրուարի 28ի որոշումն ըստ Երուանդ Գալուստի Տէր-Գալուստեանի մեղադրանքի եւ գործը վարոյթում կարճել յանցակազմի բացակայութեան պատճառով:

Նախագահող՝ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ
Ամղամներ՝ ԽԱՆԱՄԻՐԵԱՆ, ԲԱՂԴԱՍԱՐԵԱՆ (թ. 38)

ՅԱՊԱՒՈՒՄՆԵՐ ԵՒ ԲԱՌԱՐԱՆ

ԱԱՆ - Ազգային Անվտանգութեան Նախարարութիւն (Նախկինում՝ Պետական Անվտանգութեան Կոմիտէ)

Ամերկոմ - Մերձաւոր Արեւելքում Ամերիկեան Օգնութեան Կոմիտէ (American Committee of Near East Relief)

Անդրկովկասի ԽՅԱՀ (ՄՅՍՌ) - Անդրկովկասի Խորհրդային Ֆեդերատիւ Սոցիալիստական Հանրապետութիւն (1922-1936)

անպարտիական - անկուսակցական

աշխղեկ - աշխատանքային ղեկավար

արտլրտես - արտասահմանեան լրտես

աւանտիւրա - արկածախնդրութիւն

բանդիտ - յեղուգակ

բանֆակ - բանուորական ֆակուլտետ: Հանրակրթական ուսումնական հաստատություններն **ԽՍՀՄ**-ում մեծահասակների համար: Գործել է 1919-1940

գործ. - գործել, աշխատել

գործկոմ - գործադիր կոմիտե

դաշն. - դաշնակցական

դէպո (depot) - պահեստ, շոգեքարշերի եւ վագոնների նորոգման արհեստանոց, կայան

ԵՊՀ - Երևանի Պետական Համալսարան

Եռեակ (Տրոյկա - ռուս.) - ստալինեան բռնատիրութեան տարիներին ՆԳժԿ համակարգում գործող եւ վերջնական դատավճիռ կայացնող երեք հոգուց բաղկացած դատական բարձրագոյն ատեան: 1936-1937ին Հայաստանում բռնութիւններն իրականացնող Եռեակը ղեկավարում էր տխրահռչակ Ռաչիկ Մուղդուսին (Աստուածատրեան), որը հարիւրաւոր անմեղ հայրենակիցների բռնադատման է դատապարտել:

երկ. գիծ - երկաթգիծ

Երգադշին - Երեւանի քաղաքային շինարարութիւն

էլեմենտ - տարր

էւանգելիստ - աւետարանական

թ. - թուղթ

ինֆորմացիա - տեղեկութիւն

յազեր. պունկտ - ճամբարային կէտ

Լենքադ. - Լենինական քաղաք

ԽՄԿ - Խորհրդային Միութեան Կոմունիստական Կուսակցութիւն (Նախկինում՝ **ԲԿ(բ)Կ, ՀԱՄԿ(բ)Կ, ՍՄԿԿ**)

ԽՍՀՄ - Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւնների Միութիւն (Նախկինում՝ **ՍՍՌՄ, ապա՝ ՍՍՀՄ**)

խրեստեան - քրիստոնէա/-կան

ԿԳՖ - Կարճուած Գործերի Ֆոնդ

կոյսոզ - կոյեկտիւ տնտեսութիւն (ռուս.), համայնական տնտեսութիւն

Կոնտրռեւոլյուցիոն - հակայեղափոխական

կուլակ - ունեւոր գիւղացի, ընդունուած էր իբրեւ հակախորհրդային տարր

հայ. - հայերէն

Հայաստ. **Խ. Ս. Հ./ՀԽՍՀ** - Հայաստանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւն (Նախկինում՝ **ՍՖՍՌ, ՀՍՍՌ, ՀՍՍՀ, ՀԽՍՀ**)

Հայտնարկոպ - Հայկական տնայնագործական արտադրութեան կոոպերացիա

ՀՀ - Հայաստանի Հանրապետութիւն

հ./յ. - հակա-յեղափոխական

հ.-ս. - հակա-սովետական

ՀՍՍՌ/Հ - Հայաստանի Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկա Հանրապետութիւն

ՀՕԿ - Հայաստանի Օգնութեան Կոմիտէ, 1921 - 1937
 ՄՊՔՎ - Միացեալ Պետական Քաղաքական Վարչութիւն (յետագայում՝ ՊԱԿ)
 Նախ. ԱՍՍՌ - Նախիջևանի Ատոռնոմ (Խնքնավար) Սովետական Սոցիա-
 լիստական Ռեսպուբլիկա
 Նարկոմ (Նարոդնի կոմիսարիատ - ռուս.) - Ժողովրդական կոմիսարիատ
 (յետագայում՝ մինիստրութիւն, նախարարութիւն)
 ՆԳԺԿ - Ներքին Գործերի Ժողովրդական Կոմիսարիատ
 Նեմէցական - գերմանական
 Նորմա - կանոն
 ՇԳԿ - Շրջանային Գործադիր Կոմիտէ
 շինսեկցիա - շինարարական սեկցիա (բաժանմունք)
 շինվերանորոգում - շինարարական վերանորոգում
 ՊԱԿ - Պետական Անվտանգութեան Կոմիտէ (այժմ՝ ԱԱՆ)
 ՊԱԶ - Պատեր Առաւելագոյն Զափ
 ՊԱՎ - Պետական Անվտանգութեան Վարչութիւն
 պարտոյ - դերձակ (ռուս.)
 պրովոկացիա - սադրանք
 պրոցեսուալ - ընթացակարգային
 ՊՔՎ - Պետական Քաղաքական Վարչութիւն (յետագայում՝ ՊԱԿ)
 ռեպրեսիա - բռնաճնշում
 ռեսպուբլիկա - Հանրապետութիւն
 ՌՍՖՍՌ - Ռուսաստանի Սովետական Ֆեդերատիւ Սոցիալիստական Ռես-
 պուբլիկա
 ռուս. - ռուսերէն
 սանատորիա - առողջարան
 սանկցիա - արտօնութիւն
 սանհանգիստ - սանատորիական (առողջարանային) հանգիստ
 սեկտա - աղանդ
 սեկցիա - խմբակ
 Սեւուրայլազ (Սեւերնի ուրալսկի լագէր - ռուս.) - Հիւսիսային ուրալեան ճամ-
 բար
 ս. թ. - սոյն թուական
 ՍՄԿԿ ԿԿ - Սովետական Միութեան Կոմունիստական Կուսակցութեան
 Կենտրոնական Կոմիտէ (յետագայում՝ ՌՄԿԿ ԿԿ)
 սով. ապարատ - սովետական աշխատակազմ
 սովիշլա - սովետական իշխանութիւն
 սովկարգեր - սովետական կարգեր
 սպիտակներ - նկատի ունի Հակառոյշելիեան Սպիտակ Գուարդիականներին՝
 1917-1921 թթ. Ռուսաստանի քաղաքացիական պատերազմի օրերին
 ՍՍՌՄ - Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկաների Միութիւն (յետա-
 գայում՝ ՍՍՀՄ, ապա՝ ՌՍՀՄ)

Վ. - Վերին

վալիւտա - դրամարժույթ

ՎՍԵՆ (Վսեստյուզնի Սովետ Եւանգելիկիս Խրեստեան - ռուս.) - Աւետարանական Քրիստոնեաների Համամիութենական Խորհուրդ տեխնիկում - մասնագիտական միջնակարգ դպրոց տեոլոգիատ - ահարեկիչ տրոցկիստա-գինովեւականութիւն - ՍՍՀՄ Համամիութենական Կոմունիստական Բանուորական Կուսակցութեան (ՀամԿ(բ)Կ) ներսում 1928-1927-ին ձեւաւորուած ընդդիմութիւն (ղեկավարներ՝ Լ. Դ. Տրոցկի, Գ. Ե. Զինովեւ, Լ. Բ. Կամենեւ)

ցիտատ - մէջբերում

ՈւԱՃ - Ուղղիչ Աշխատանքային Ճամբար, որտեղ ազատագրկման դատապարտուած հասարակութեան վտանգ ներկայացնող տարրերը կրում էին իրենց պատիժը: Առաւել վտանգաւոր տարրեր էին համարոււմ քաղաքական ամրաստանութիւններով դատապարտուածները

քաղպարապմունք - քաղաքական պարապմունք

Քաղսովետ - Քաղաքային սովետ / Խորհուրդ

ՔԴՕ / քր. դատ. օր. - Քրէական Դատաւարութեան Օրէնսգիրք

ՔՕ / Քր. Օր. - Քրէական Օրէնսգիրք

օպերիազօր - օպերատիւ լիազօր

Փարբիկա - գործարան

Փայտոն - ձիով կառք

Փրաու - տիկին (գերմ.)

Փրոնտ - ճակատ (իմա՝ ոլորտ)

ՄԱՆՕՔԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- 1 Այնտեղ յիշատակում են մաւի քոմադատուած այլ հայ աւետարանականներ, սակայն մրանց յետագայ ճակատագրի մասին հաղորդումներ չեն յայտնաբերուել ցարդ: Իսկ յիմնապետ Սարգիս Սարգսեանի վերաբերեալ գործ չի յայտնաբերուել:
- 2 Արմենակ Մամուկեան, Հայ Առաքելական Եկեղեցու Բոմադատուած Հոգեւորականները. 1930-1938թթ. (Ըստ ՊԱԿի Փաստաթղթերի), Երեւան, «Ամբոց», 1997: Նոյնի՝ Քաղաքական Բոմաճմնումները Հայաստանում 1920-1953թթ., Երեւան, «Առեքստ», 1999: Քաղաքական Կեանքը Հայաստանում 1920-1940թթ., Երեւան, 2002:
- 3 Վեր. Եղիա Քասումի, Լուսաշախիդ. Պատմութիւն Հայ Աւետարանական Ըարծման. 1846-1946, Պէյրութ, 1947:

- 4 Արտաշէս Ղազարեան եւ Վեր. Ռըմէ Ներսէս Լեւոնեան, *Հայաստանեայց Աւետարանական Եկեղեցի (Հայաստան-Կովկաս)*, Երևան, «Հայկական Համարագիտարան» հրատարակչութիւն, 1999:
- 5 Ղազարեան եւ Լեւոնեան, էջ 21:
- 6 Քասունի, էջ 469:
- 7 ՀՀ ԱԱՆ արխիւ, Պատմական Ֆոնդ, գործ 278; Մանուկեան, 1997, էջ 28-29, 35:
- 8 Մանուկեան, 1999, էջ 126:
- 9 Մանուկեան, 1997, էջ 14:

THE PURGED PASTORS OF THE ARMENIAN EVANGELICAL CHURCH,
BASED ON KGB DOCUMENTS (1937-38)
(Summary)

KNARIK AVAKIAN

Soviet Armenia, like other parts of the Soviet world, witnessed a fierce anti-religious campaign from the first days of the Communist regime. Many churches were closed down and destroyed; Armenian Apostolic, Catholic and Evangelical clergymen were persecuted.

The documents published, introduced and annotated by Knarik Avakian focus on the purge of Armenian Evangelical pastors in Armenia. Rev. Vahan Mikayelian, one of the very first in this group, was exiled to and died in Siberia. The documents detail the interrogation of Revs. Raffayel Melik-Adamian, Trdat Manukian, Yeprem Mkrtchian and Yervand Ter-Galoustian. They were all charged with treason, found guilty in hastily-arranged political trials, imprisoned and eventually either exiled or shot. Avakian was unable to trace archival documents regarding the case of a fifth Armenian Evangelical pastor, Sargis Sargsian.

Avakian notes that the pastors were forced to sign translated, Russian language versions of their alleged testimonies, without actually being able to read or understand Russian. The whole process of apprehension, interrogation and execution did not last for more than a few days. Their appeals to higher courts were turned down. However, they were all eventually rehabilitated after Stalin's death. The relevant court then admitted that there was no evidence to prove their actual guilt.